

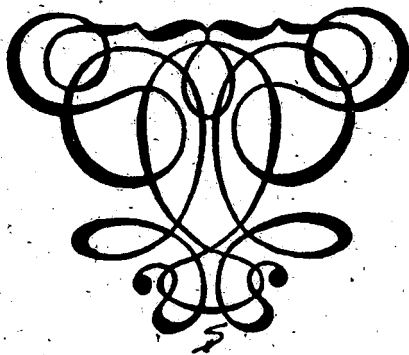
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

ÅRG. 48

1945

HÄFT. 5

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION, LUND
DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 3:50.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

kommer att under år 1946 liksom hittills innehålla dels vetenskapliga uppsatser i statsvetenskap — »politik» i ordets äldre och mera omfattande bemärkelse —, statistik och ekonomi, dels en avdelning översikter och meddelanden, avsedd att hålla läsaren à jour med vad som händer och skrives å hithörande områden, dels slutligen mera ingående granskningar av utkommande, framför allt svensk, men jämväl annan nordisk samt utländsk statsvetenskaplig litteratur. Tidskriften vill framträda som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom den angivna ramen.

Tidskriftens redaktion handhåves, under överinseende av Fahlbeckska Stiftelsens kollegium (professorerna FR. LAGERROTH, E. FAHLBECK, C.-E. QUENSEL, J. ÅKERMAN, G. CARLSSON, S. BOLIN och E. GJERSTAD), närmast av professor E. FAHLBECK, Lund, som redaktionsskreterare och ansvarig utgivare, under medverkan av professor A. BRUSEWITZ, Uppsala (litteraturgranskningar: politik) och docent E. THERMÆNIUS, Stockholm (översikter och meddelanden: politik).

Tidskriften utkommer som hittills i 5 häften om året, omfattande tillsammans minst 20 ark. Prenumerationspriset är 10 kr. pr år.

Prenumeration kan ske antingen genom bokhandel eller direkt hos »Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund», postgiro nr 279565, (ej hos redaktionen).

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes. Lund i december 1945.

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL:

UPPSATSER:

FREDE CASTBERG, Den alminnelige statslæres problemer	427
BERTIL PFANNENSTILL, Sociologien som vetenskap	447

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN:

Konstitutionella och kommunala frågor vid 1945 års riksdag. Av SUNE HOLM ..	479
Befolkningsrörelsen år 1942. Av HANNES HYRENIUS	488
Utrikespolitiska institutets verksamhet. Av RAGNVALD LUNDSTRÖM	492
Krigsansvarighetsläggestiftningen i Finland. Av SVEN LINDMAN	495
Ansökningar om understöd från J. H. Palmes fond	497

LITTERATURGRANSKNINGAR:

Skrifter åt minnet av C. A. Reuterskiöld. Anm. av HANS CAVALLI	498
Frode Aagaard, Klaus Berntsen. Frihedens Talsmand. Anm. av AXEL BRUSEWITZ	506
J. Jensen-Sønderup, Hørt og oplevet. Gennem 24 Aars politiske Virksomhed paa Rigsdagen 1896—1920. Anm. av AXEL BRUSEWITZ	506
Halvar G. F. Sundberg, Förvaltningsrättslig specialprocess. Anm. av HILDING EEK	509
Fred och säkerhet efter andra världskriget. Ett svenskt diskussionsinlägg. Anm. av GUNNAR HESSLÉN	512
Genmåle till professor Sven Lindman. Av LOLO KRUSIUS-AHRENBERG	517
Svar till docent Krusius-Ahrenberg. Av SVEN LINDMAN	520
Tidskriftsöversikt. Av NILS NILSSON STJERNQUIST	523

DEN ALMINNELIGE STATSLÆRES PROBLEMER

Av Professor FREDE CASTBERG, Oslo

I.

Den alminnelige statslære beskjeftiger sig med problemer av høist forskjellig art. Den har både teoretiske og praktiske bestanddeler.

Den tradisjonelle forskjell mellom teoretisk og praktisk erkjennelse går ut på følgende: Erkjennelsen kan være rettet mot virkelighetssammenhengen i tilværelsen. Dens mål kan være å forstå det som er og skjer, eller de objektivt gyldige sannheter som matematikkens og logikkens setninger er uttrykk for. Denne erkjennelse er teoretisk. Men det kan også tenkes en erkjennelse hvis gjenstand er av annen art. Erkjennelsens mål kan være verdier som har gyldighet, plikter som binder menneskene, kort sagt gyldige mål og direktiver for menneskelige bestrebelse. Det er i moderne filosofi et i høi grad omtvistet spørsmål om det i det hele er mulig å nå frem til erkjennelse av noe objektivt gyldig på dette område. Målet med erkjennelsen er jo ikke her å fastslå hvad som er sant. Den praktiske erkjennelse munner ikke ut i setninger som er sanne, men i setninger som er riktige, gyldige. Og de setninger som den praktiske erkjennelse forkaster, er ikke usanne, men uriktige, ugyldige. Det kan da reises spørsmål om utsagn angående plikter og verdier har noen slik mening at de kan stilles sammen i et vitenskapelig system.¹ Dette spørsmål skal jeg ikke gå nærmere inn på foreløbig. Jeg skal her bare prøve å påvise hvor grensen for den såkalte teoretiske erkjennelse går, m. a. o. hvad som med rette kan karakteriseres som teoretisk erkjennelse. Det vil da vise sig at ikke alle tradisjonelle bestanddeler av den lære som kan betegnes som alminnelig statslære, inngår under dette begrep. Videre skal jeg søke å kaste lys over

¹ Jfr Ross, Kritik der sogenannten praktischen Erkenntnis (1933), og andre skrifter.

spørsmålet om hvorvidt en rasjonell grense mellom teoretisk og praktisk erkjennelse overhodet kan trekkes.

Teoretisk er da for det første den erkjennelse som direkte konstaterer tilstedeværelsen av reale forhold, naturlover, i det hele virkelighetssammenheng. Og det er bare en anvendelse av dette når vi betrakter som teoretiske også alle utsagn om at man for å realisere de og de mål må bruke de og de midler. Også en anvendt teori — en teknologi — er for såvidt teori.² Den medisinske vitenskap er en teoretisk vitenskap. Den sier nemlig ikke at der bör handles slik og slik. Men den sier at man, hvis man vil opnå de og de mål, f. eks. helbredelse for den og den sykdom, må handle slik og slik.

Som teoretisk kan man også karakterisere store deler av den erkjennelse, hvis gjenstand er den såkalte praktiske erkjennelse. Man kan således teoretisk fastslå at de og de vurderinger i et samfund blir felt av de og de mennesker, eventuelt grupper av mennesker. Og man kan teoretisk fastslå årsaker til og virkninger av disse vurderinger i deres egenskap av psykofysiske foreteelser. Dernest kan man i filosofisk teori diskutere selve det erkjennelsesproblem som den praktiske erkjennelse reiser. M. a. o.: Man kan diskutere spørsmålet om den praktiske erkjennelse er mulig, logisk gjennomførbar, rasjonell. Hvis man — som Uppsalaskolen — kommer til det resultat at en slik praktisk erkjennelse ikke er mulig, har man derigjennom gjort en teoretisk konstatering. En påstand om at objektiv praktisk erkjennelse er mulig, og en redegjørelse for veien til en slik erkjennelse, kan derimot selv betegnes som praktisk.

Praktisk og ikke teoretisk er enhver morallære, enhver fremstilling av et positivt rettssystem. Den såkalte rettsvitenskap er en praktisk vitenskap i denne filosofiske betydning av ordet. Den er hvad man med et annet ord kan kalle: dogmatisk. Den erkjennelse som man når frem til ved et juridisk resonnement, har en prinsipielt forskjellig karakter fra den erkjennelse som er resultat av teoretisk forskning. Et teoretisk utsagn konstaterer f. eks. at en beslutning av det og det innhold da og da er fattet av det og det lovgivningsorgan. Men det er en praktisk erkjennelse, når man på grunnlag herav mener å kunne konstatere at den og den setning har karakteren av gjeldende rett, og at de og de konflikter i henhold til denne rett bör avgjøres på den eller den måte.

² Man pleier forøvrig undertiden å opstille de anvendte vitenskaper — teknologiene — som en egen gruppe ved siden av de teoretiske og de praktiske (vurderingsvitenskapene).

II.

Er det nu virkelig mulig i vårt tankeliv å gjennomføre konsekvent en slik distinksjon mellom den teoretiske og den praktiske erkjennelse? Det er et spørsmål som har særlig stor interesse i våre dager da det, som før nevnt, er omtvistet i moderne filosofisk tenkning hvorvidt objektivt gyldig praktisk erkjennelse overhodet er mulig.

Sikkert er det at tallrike menneskelige utsagn samtidig har både en teoretisk og en praktisk mening. Dette beror imidlertid som regel på uklar tankegang, og er ikke noe som med nødvendighet følger av den teoretiske og praktiske erkjennelses natur. For å ta et eksempel: Etter den materialistiske historieopfatning utvikler det moderne samfund sig i retning mot arbeiderklassens seier og proletariatets diktatur som overgang til det klasseløse samfund. I denne utviklingstendens ligger ifølge marxismen en appell til alle om selv å medvirke til at den kan bli realisert. Marxistiske utsagn om den sosiale utvikling er da ofte samtidig en konstatering av et sannsynlig, fremtidig virkelighetsforløp, og en vurdering av hvad som er riktig handlemåte. Men for tanken kan de to ting holdes skarpt fra hverandre: Et er spørsmålet om hvorvidt samfundene faktisk utvikler sig i en bestemt retning. Noe ganske annet er spørsmålet om den moralske plikt til å yde en medvirkning til denne utvikling. Det første er et teoretisk, det annet et praktisk spørsmål.

Det er dem som påstår at en vurderingsfri erkjennelse av stats- og rettslivets fenomener overhodet ikke er psykologisk mulig. Heller påstår att Kelsens berømte »rene rettslære», hvorefter staten ene og alene er en juridisk konstruksjon, et tilregningspunkt for rettslige plikter og rettigheter, rent formelt fremtrer som en »avpolitisert statslære», men i virkeligheten er preget av en tydelig liberalistisk statsopfatning.³ Troeltsch hevder om Ranke, som gikk så sterkt inn for det vurderingsfrie, historiske studium av det politiske liv, at han i sine universalhistoriske oversikter naturlig nok ikke kunne undlate vurderinger.⁴ Og en lignende kritikk retter Troeltsch også mot Max Weber, den store talsmann for vurderingsfri samfundsforskning. Nettop hos Weber kan man ifølge Troeltsch se hvordan det vitenskapelige arbeide er bunnet til en livsanskuelse.⁵ Også Erich

³ Heller, Staatslehre, s. 55.

⁴ Troeltsch, Über Masstäbe für Beurteilung historischer Dinge. Gesammelte Schriften, III, s. 114.

⁵ Troeltsch, Samme verk, s. 260.

Wittenberg mener at Weber ikke makter å gjennomføre konsekvent det syn at vitenskapen er vurderingsfri. Forutsetningen for det vitenskapelige arbeide må nemlig være at dette i sig selv har verdi. Denne vurdering — altså denne »praktiske erkjennelse» — er på denne måte implisert i en hvilken som helst teoretisk konstatering.⁶

Hertil er imidlertid å si: Den omstendighet at ingen forskning drives uten ut fra den opfatning at den er av verdi, beviser ikke at de utsagn forskningen når frem til, ikke i sig selv kan være rent teoretiske, altså bare bestå av setninger, som er sanne eller falske uten hensyn til verdien av de forhold som konstateres. De forutsetninger m. h. t. livsanskuelse, eller andre vurderingsmessige antagelser, som den teoretiske forsker går ut fra, og som er bestemmende for hans valg av forskningsobjekt, berøver ikke forskningsresultatene karakteren av rent teoretiske utsagn.

Dette vil ikke si at uttrykk for vurderinger nødvendigvis skal bannlyses fra vitenskapens verden. At store deler av den såkalte praktiske erkjennelse tradisjonsmessig behandles som vitenskap, jfr her først og fremst rettsvitenskapen, er en ting for sig. Men selv vurderinger som ikke fremtrer som systematiserte deler av et vitenskapelig system og overhodet ikke pretenderer vitenskapelig karakter av noen art, må kunne være på sin plass i en forövrig vitenskapelig fremstilling. Det synes pedantisk å bannlyse f. eks. fra den historiske vitenskap enhver vurdering av de historiske handlinger som fremstillingen gjelder. Det at vitenskapens menn holder sig tilbake fra en personlig vurdering av samtidens og fortidens fenomener, er en direkte fare for utviklingen. Men riktignok bör det på ethvert punkt være klart når en påstand lanseres som en teoretisk påstand, med krav på objektiv gyldighet, og når påstanden har karakteren av en personlig, mere eller mindre subjektivt farvet vurdering.⁷

III.

Den alminnelige statslære har teoretiske og praktiske bestanddeler. Jeg har i forrige avsnitt sökt å vise den prinsipielle forskjell mellem disse to former for erkjennelse og muligheten av å gjennomføre skjelningen.

⁶ Erich Wittenberg, Die Wirtschaftskrisis in Deutschland im Jahre 1919 (Theoria, 1938, s. 247 ff.).

⁷ Jeg er på dette ene punkt ikke enig med Hedenius, i hans forövrig så treffende bemerkninger om vitenskap og vurdering i: Rätt och moral, s. 49.

Den alminnelige statslære har for det første sin *filosofiske del*. I denne møter vi problemene: hva er staten? og hvordan skal man logisk forklare sig forholdet mellem stat og rett?

Det kunde ligge nær å opfatte disse problemer slik at de måtte bli å besvare ved en rent empirisk forskning. Dette er dog ikke riktig. Ganske visst må alle studier av staten og retten være basert på kjennskap til de historisk gitte realiteter. Det er også riktig at den filosofiske tenkning hvis mål er å forklare statens begrep og forholdet mellom stat og rett, delvis har en teoretisk karakter. Men det er ikke så at staten og retten kan betegnes som rett og slett et utsnitt av den psykofysiske virkelighet som omgir oss. Staten og retten er idéer, tankeinnhold, som det er den filosofiske tenknings oppgave å forstå og forklare. Om vi konstaterer at der innen den og den gruppe av mennesker lever de og de mere eller mindre klare og bestemte forestillinger om den stat de hører til, så er det begrep »staten» som vi søker å forstå i statsfilosofien, ikke nødvendigvis identisk med noen enkelt av de forestillinger som således møter oss i det virkelige liv. Man kan kanskje si at statsidéen er en slags generalnevner for alle de enkelte forestillinger om staten som lever hos de enkelte individer. Men også dette er en sannhet med modifikasjoner. Idéen om staten eller »statsbegrepet» skal dekke også andre forhold enn de mange konkrete forestillinger om staten som kan konstateres hos de enkelte individer.

Livet i staten kan ganske visst studeres også som et stykke sosial virkelighet. Det er stats sosiologiens oppgave å påvise disse reale, sosiale fenomeners innbyrdes forhold, overensstemmende med sosiologiens oppgaver og metoder. (Jfr herom neste avsnitt.) Men statsfilosofi er ikke det samme som stats sosiologi. I statsfilosofien er det staten som objektiv idé, vi beskjeftiger oss med.

Statsfilosofien er åndsvitenskap, idétenkning, eller hvordan man nu vil betegne det forhold at dens gjenstand er tankemessige konstruksjoner, begreper, som har en annen karakter enn å være en opsamler av en rekke konkrete realforhold.

IV.

Den alminnelige statslære har også en *sosiologisk bestanddel* — den befatter sig også med visse problemer av sosiologisk natur.

Sosiologien er en teoretisk vitenskap. Dens mål er å erkjenne virkelighetssammenhengen. Den søker å konstatere regelmessighet

eller endog lovmessighet — lov her i betydning av naturlov — i sosiale fenomener. Sosiologien er forskjellig fra den naturvitenskap hvis gjenstand er den ytre, fysiske verden, deri at den forutsetter at det menneskelige handlingsliv forstås i sin mening og hensikt. Sosiologien beskjeftiger sig med handlinger, hvis mening er at de er midler til å realisere menneskelige mål. Sosiologien er for så vidt nødvendigvis det som Max Weber har kaldt »verstehende» sosiologi.⁸ Men det at sosiologien på denne måte — som psykologien — forutsetter forståelse av de fenomeners mening og hensikt som studeres, er i og for sig ikke i strid med at sosiologien kan sök å nå frem til erkjennelsen av naturlovmessig sammenheng i fenomenene.

At sosiologien søker å erkjenne fenomenenes regelmessighet i de sosiale foreteelser, er klart. Men det å konstatere at et forhold inntreder med regelmessighet, er ikke det samme som å konstatere noen årsakssammenheng. Det kan konstateres at der i det og det samfund hvert år med en viss regelmessighet inntreder begivenheter av den ene eller den annen karakter, f. eks. visse slags forbrytelser. Om man konstaterer denne regelmessighet har man ikke derfor nådd frem til erkjennelse av noen kausalsammenheng. Sosiologen kan på denne måte forme hvad Max Weber kaller »sosiologiske regler», som er uttrykk for en statistisk regelmessighet i det sosiale handlingsliv.

Er en slik sosiologisk regelmessighet det eneste som sosiologien kan konstatere?⁹ Eller er det mulig for den også å konstatere en virkelig lovmessighet i det sosiale handlingsliv? Efter min mening er der ingen tvil om at man må operere med forutsetningen om kausalitet, lovbunnethet ved studiet av sosiale fenomener, og søke å forstå også statslivet ut fra dette synspunkt. Virkninger følger med nødvendighet på årsaker også her. Det er for så vidt det samme grunnsynspunkt som også historieforskningen må anlegge. Men ethvert utsagn om at de og de fenomener med nødvendighet følger på de og de andre fenomener, må på sosiallivets område fremsettes med stor varsomhet. Forutsigelser om fremtiden er alltid vanskelig her, fordi man til enhver tid må regne med en uendelighet av momenter, som er nye i forhold til eldre fenomener, og som kan medføre nye og uforutseelige virkninger.

Forøvrig er det ikke alltid lett å trekke noen prinsipiell grense mellom historisk og sosiologisk forskning. Det kan f. eks. være tvilsomt

⁸ Weber, *Wirtschaft und Gesellschaft*, s. 7.

⁹ Dette hevder Fritz Fleiner, »Nicht Gesetze, sondern Erfahrungen, nicht Rezepte, sondern Einsichten geben uns die Wissenschaft der Politik an die Hand.» (*Politikk als Wissenschaft*, 1917, s. 23).

om man skal karakterisere det som et stykke sosiologi, når man for en svunnen tidsperiode konstaterer regelmessighet i sosiale fenomener. Noen prinsipiell forskjell mellom forskningsoppgaven overfor fortiden og samtidens sosiale regelmessigheter er der ikke. En annen sak er at arbeidsmetodene nødvendigvis vil måtte bli forskjellige, alt etter som man gransker fortidens eller samtidens fenomener. De midler man overfor den egne samtid har til å undersøke sosiale fenomener f. eks. gjennom spørsmål og svar, står jo ikke til rådighet ved studiet av en fjern fortids fenomener.

Lar nu det statsfilosofiske synspunkt, som der er gjort rede for i forrige avsnitt, sig forene med en statssociologi av den art som der her er gjort rede for? Staten er fra dette filosofiske synspunkt å opfatte som en idé, som ikke nødvendigvis faller sammen med de faktiske psykiske foreteelser hos noen enkelt person. Kan en slik abstraksjon, en idé, overhodet stå i en kausalsammenheng? Kan den være gjenstand for sosiologisk virkelighetsforskning?

Det man i sosiologien beskjeftiger sig med, er i og for sig ikke de abstrakte, objektive idéer selv. Men sosiologien så vel som historien beskjeftiger sig med reale psykiske og fysiske foreteelser, — altså begivenheter, handlinger, tankeakter. Og disse foreteelser er selv sagt ledd i en årsakskjede. Når vi da historisk eller sosiologisk konstaterer at de og de forhold bevirker noe for staten eller at staten gjennom sine handlinger bevirker det ene eller det annet, mener vi i virkeligheten dette: Menneskelige handlinger, som vi etter det ene eller det annet regelsystem tilregner »staten», er bevirket på den eller den måte, eller har selv fremkalt de eller de virkninger. Det er på denne måte at staten er et ledd i kausalsammenhengen. Staten har sitt virkelighetsgrunnlag i menneskelige handlinger og forestillinger. Og derigjennem trekkes også staten inn i de sosiale fenomeners regelmessighet og lovmessighet.

Statssociologien beskjeftiger sig med problemer som f. eks. sosiale maktforhold i staten, som ytrer sig ved siden av eller i strid med de statsrettslige ordninger, forholdet mellom statspraksis og statsrettslige normer, de politiske idéer i deres forhold til det sosiale liv og til statsretten og dens utvikling. Almene, statssociologiske problemer av denne art er det naturlig å behandle i den alminnelige statslære. Denne kan imidlertid ikke ta op mere spesielle statssociologiske problemer, av den art som f. eks. spørsmålet om sammenhengen mellom sosial gruppering og politisk stemmegivning, de sosiale virkninger av politiske institusjoner av en bestemt type, eller

av den ene eller den annen typiske sammensetning av en stats administrative eller judicielle embedsverk o. s. v.

V.

Der er i og for sig ingen grunn til å anta at ikke en sosial lovmessighet skulde være tilstede, og også i noen grad kunne konstateres, på det politiske livs område, — særlig når man tenker på hvilke resultater den sosialøkonomiske vitenskap har nådd i sitt arbeide med å avdekke det økonomiske livs lovmessighet og finne ut de tekniske midler til å nå bestemte økonomiske mål. Det er imidlertid mulig at en viktig og karakteristisk side av den økonomiske vitenskap savner sidestykke for så vidt stats sosiologien angår. I den sosialøkonomiske vitenskap opererer man stadig med den metode som Max Weber fant så karakteristisk for all »forstående» sosiologi overhodet: dette at man opererer med konstruerte, »ideal-typiske», rasjonelt motiverte handlinger, for gjennom disse tenkte foreteelser å belyse det virkelige liv. Weber uttrykker det slik at man derigjennem ikke mener å tillegge det virkelige livs handlinger den rasjonalitet som man opererer med i teorien. Men tankekonstruksjonen, det rasjonelt handlende menneske — i sosialøkonomien: »the economic man», som alltid handler økonomisk rasjonelt ut fra egoistiske motiver, — muliggjør erkjennelsen av et idealtypisk handlings-skjema. Og det virkelige livs fenomener må da forstås og forklares ut fra — eventuelt som avvikelser fra — dette rasjonelle handlings-skjema. Disse idealtyper av handlinger må sosialøkonomien regne med, selv om slike handlinger aldri faktisk forekommer helt rent. Der foreligger her det samme fenomen som i fysikken, hvor man f. eks. regner med fysikalske reaksjoner i det absolutt tomme rum, uaktet noe slikt absolutt tomt rum jo faktisk overhodet ikke forekommer.¹⁰ Man kan også med Vaihinger¹¹ uttrykke forholdet slik at vitenskapen arbeider med fiksjoner, som f. eks. »the economic man», det tomme rum og den rette linje, som middel til å nå frem til sann erkjennelse av virkeligheten.

Når det gjelder det politiske livs fenomener er motivdannelsene så kompliserte at det i de fleste tilfeller ikke er større hjelp i å operere med konstruksjoner svarende til »the economic man» o. s. v. De idealtypiske handlings-skjemaer man på den måte kan nå frem til,

¹⁰ Jfr Weber, I, s. 2—3, s. 4, s. 9 og s. 10.

¹¹ Die Philosophie des Als Ob, (5. og 6. utg. 1920), s. 59 ff.

vil som oftest ligge for langt fra den faktiske virkelighet til at denne vil kunne motta nytt lys ved slike konstruksjoner. I den naturrettslige statsfilosofi opererte man på sett og vis med en lignende konstruksjon som sosialøkonomenes »economic man». Man tenkte sig nemlig mennesket i naturtilstanden som handlende ut fra visse enkle motiver, først og fremst behovet for sikkerhet, spesielt beskyttelse mot vold. Ut fra disse motiver inngikk så menneskene i naturtilstanden samfundskontrakten, som efter denne statsfilosofiske lære var grunnlaget for statsmakten i ethvert statssamfund. Men som begrunnelse for de positivrettslige, bestående statlige institusjoner er denne konstruksjon efter moderne opfatning verdiløs.

Der tales undertiden i den statsvitenskapelige litteratur om statstyper eller forfatningstyper. Men dette blir da et begrep som har en helt annen karakter enn Webers idealtypiske individer og handlinger. Enten har de typer det her dreier sig om, karakteren av generalisasjoner av en viss gruppe stater eller statsforfatninger (monarki, republikk, förerstat, demokratisk stat o. s. v.). Eller de har karakteren av mønstre eller idealkonstruksjoner, som er ment som retningsgivende for vurderingen av stater og forfatninger.¹²

Det hender at en sosiologisk teori, som med særlig ensidighet fremhever et enkelt synspunkt til forklaring av alle sosiale fenomener, blir karakterisert som en metafysisk tro og ikke som en sosiologisk lære. På denne måten er den materialistiske historieopfatning, som vil forklare alle sosiale — også åndelige — fenomener som resultat av økonomiske faktorer, mange ganger blitt betegnet som metafysisk. Det samme gjelder raselæren, når den vil forklare fenomenene helt ut som bestemt av »blodet» eller rasen.¹³ Og det kan være riktig nok at mange menneskers personlige tilslutning til den ene eller annen lære av denne art, skjer med en slik glød og fanatisme at den for så vidt bare kan sidestilles med bekjennelsen til en religiøs tro. Men det forhindrer ikke at de vidtrekkende, generaliserende synspunkter som det her er tale om, logisk sett må betraktes som sosiologiske, og ikke metafysiske setninger. Meningen med disse teorier er jo nemlig først og fremst å gi en generell forklaring av historiske og samtidige sosiale fenomener. At teorien presses ut over det berettigede for å kunne forklare så å si alle forhold, gjør den ikke til en metafysisk tro, men betyr bare at der i tilfelle gir en ikke sann for-

¹² »Man frestas använda det klassiska begreppet (nml. om parlamentarismen) som mätsticka», sier Lagerroth i avhandlingen: Staaff eller De Geer? Statsvet. Tidskr., 1943, s. 14.

¹³ Se Heller, Staatslehre, s. 58.

klaring av fenomenene. Det er i og for sig rasjonelt at man søker å finne årsakene også til sosiale foreteelser av sjelelig natur. Men dette må ikke skje ut fra uryggelige, forutfattede meninger. Og den som tror sig å kunne finne årsakene til ideologiske fenomener f. eks. i økonomiske eller temperamentsmessige forhold, må være rede til å undersøke også sine egne idéers kausalsammenheng i lys av samme teori.

VI.

Stats sosiologien er forskjellig fra *statsrettsvitenskapen*, som er en juridisk disiplin og beskjeftiger sig med de rettslige normer for statens liv. Dens oppgave er å granske disse normers innhold, deres sammenheng og konsekvenser. Statsrettsvitenskapen er ganske visst ikke en gren av den alminnelige statslære. Men der er problemer som nok kan sies å ligge innenfor den statsrettslige vitenskaps område, men som samtidig omfattes av den alminnelige statslære. Dette gjelder først og fremst spørsmålet om den statsrettslige vitenskaps karakter og prinsippene for dens metode. Som nevnt ovenfor i avsnitt III, omfatter den alminnelige statslære dessuten det rettsfilosofiske problem om forholdet mellom staten og retten. Også dette er problemer som i høi grad interesserer statsrettsvitenskapen, ja som utvilsomt har grunnleggende betydning for denne vitenskap.

Den egentlige statsrettsvitenskap — statsrettsdogmatikken — er en normvitenskap. Den søker å nå frem til det man kan kalle praktisk erkjennelse. Dens innhold er rettslige imperativer, — d. v. s. forbud og påbud; enn videre negasjoner av imperativer, altså setninger som fastslår at de eller de forbud eller påbud ikke gjelder.

De setninger som rettsvitenskapen oppstiller, har prinsipielt ikke noe annet innhold enn setninger i lover og andre gjeldende rettsbestemmelser. Dette forhold blir ikke endret ved at rettsvitenskapens læresetninger ofte er klædt i andre ord enn lovens bud. Hva enten det læres i refererende form at loven påbyr det eller det, eller det direkte sies at det eller det i henhold til gjeldende lov er rettsplikt, blir meningen den samme. Det er i så henseende illustrerende at man har mange eksempler på hvordan lovgivningen selv går ut fra at juridiske læresetninger — altså utsagn i rettsvitenskapelige verker — logisk har et innhold av samme art som lovgivningens bestemmelser. Det har nemlig ikke sjelden forekommet at en lov har tillagt visse deler av den juridiske lære i et samfund bindende kraft på

samme måte som lovens egne bud. Som eksempel kan man nevne keiser Justinians kodifikasjon, som tilla en rekke romerrettslige autoriteters skrifter bindende kraft. Et beslektet fenomen møter oss i den gjeldende sveitsiske sivillovboks art. 1, som pålegger dommeren, i mangel av anvendelig positivt rettsbud, å dømme efter den regel han som lovgiver vilde opstille, idet han da skal følge »hevdvunnen lære» og overlevering. Men bortsett fra slike tilfelle, er der naturligvis den vesensforskjell mellem lovgivning og rettsvitenskapelig litteratur at lovgivningens bestemmelser er bindende, mens en setning som bare kan støttes på den vitenskapelige litteratur, ingen annen autoritet har enn den som følger av denne læremeningens egen verdi og dens ophavsmanns personlige autoritet. Dette gir en prinsipiell forskjell mellem lovgiverens og vitenskapsmannens stilling. Mellem dommeren og vitenskapsmannen er der også den forskjell at dommeren aldri kan vise fra sig spørsmålet om hvad som er gjeldende rett i den konflikt han skal avgjøre. Vitenskapsmannen må derimot fullt forsvarlig kunne si om det ene eller annet rettsspørsmål som i særlig grad er tvilsomt, at der her efter hans mening ikke kan anføres sterkere grunner for den ene enn for den annen løsning.

Man kunde reise det spørsmål om den rette opfatning av den juridiske erkjennelse da er at man står overfor så å si en »normenes verden», hvis ideelle eksistens det er rettsdogmatikkens (rettsvitenskapens) sak å erkjenne. Tilsvarende erkjennelsesteoretiske spørsmål melder sig vel også overfor matematikkens utsagn. Den alminnelige juridiske sprogbruk synes for så vidt nærmest å forutsette en slik rettens idéverden, som der stadig vekk tales om at den eller den rettssetning »eksisterer» eller »finnes».¹⁴

Det er ikke nødvendig å ta standpunkt til dette filosofiske spørsmål. Det er tilstrekkelig å fastslå at målet for den rettsvitenskapelige forskning ikke er ene og alene å konstatere bestemte begivenheter (lovbeslutninger, sedvanerettshandlinger o. s. v.) eller visse bevissthetsinnhold (lovgiverens mening, borgernes rettsopfatning o. s. v.). Kjennskap til disse faktiske forhold er ganske visst en vesentlig forutsetning for riktig rettserkjennelse. Men det som rettsvitenskapen skal nå frem til, er å fastslå hvad som er gjeldende rett til gitt tid og sted. Og dette kan meget vel være noe som ikke helt utfaller sammen med innholdet av noen enkelt mening eller rettsopfat-

¹⁴ Jfr Castberg, *Rettsfilosofiske grunnspørsmål*, s. 62—64, og Olivecrona, *Døme till Konung* (1942), s. 10, hvor det anføres at en dom nu i alminnelighet opfattes som »ett omdöme om ett rättsförhållande» — en opfatning som Olivecrona selv tar avstand fra.

ning, som faktisk har levet i menneskelig bevissthet tidligere. Det er helt på det rene at noe kan være gjeldende rett, tiltross for at ikke et eneste menneske faktisk har erkjent at dette er gjeldende rett. Som eksempel kan man nevne en ny lov, hvis innhold og konsekvenser ikke har vært fullt ut overskuet av lovgiveren, og som kanskje ennå ikke har vært gjort til gjenstand for noen juridisk bearbeidelse. Det som er gjeldende rett i h. t. denne lov, har denne karakter ikke først fra det öieblick da den ene eller annen jurist eller lægmann blir på det rene med lovens rette forståelse, eller endog først fra det öieblick da han overbeviser andre, eventuelt forvaltningsorganene eller domstolene, om hvad loven rettelig forstått inneholder.

Dette at det er objektivt konstaterbart hvad som er gjeldende rett, er den nödvendige forutsetning for den rettsdogmatisk (rettsvitenskapelige) tenknings rasjonalitet. Det er videre en nödvendig forutsetning at det juridiske tankearbeide er undergitt logikkens regler, slik at den logiske, rasjonelle begrunnelse av rettslige lösninger ikke rett og slett beror på en (sosialt betydningsfull) illusjon.

Det vil av dette forstås at rettsvitenskapen (rettsdogmatikken) er forskjellig fra rettssosiologien, og at statsrettsvitenskapen — den del av rettsdogmatikken som beskeftiger sig med de statsrettslige normer — er forskjellig fra statssociologien. Efter Georg Jellineks lære kan statslivet studeres ut fra to forskjellige synspunkter. Det kan for det förste studeres som en del av det menneskelige samliv, som faller inn under den regelmessighet og lovmessighet som ellers hersker i menneskelivet. Det kan dernest studeres som juridisk fenomen. Gjenstand for studiet er da de statsrettslige normers innhold, sammenheng og konsekvenser. Staten faller efter denne opfatning inn under såvel et sosiologisk som et rettsdogmatisk synspunkt.¹⁵ Dette utelukker ikke at i og for sig også de statsrettslige normer selv kan gjøres til gjenstand for sosiologiske undersøkelser. Den prinsipielle forskjell ligger for så vidt ikke mellem henholdsvis stat og rett som studieobjekter. Men forskjellen ligger mellem vitenskapelig metode og arbeidsmål: statssociologien søker den naturlige regelmessighet og lovmessighet. Statsrettsdogmatikken beskjeftiger sig med normene — deres tanke-innhold og konsekvenser. Den förste vitenskap er prinsipielt av samme karakter som naturvitenskapen. Den annen er dogmatisk. Den förste er teoretisk og den annen praktisk.

¹⁵ G. Jellinek, *Allgemeine Staatslehre*, 3. utg. (1914), s. 11—12 og andre steder.

VII.

Mot den opfatning av rettsvitenskapens mål og metode som der gis uttrykk for her, er det fremsatt energiske innvendinger i nordisk rettsfilosofi i de senere år. I norden utgår hele den opposisjon mot de tradisjonelle juridiske forestillinger som det her er tale om, særlig fra Uppsalafilesofen Hägerström og hans elever.

En opfatning som har sin forankring i denne filosofi, og som man kan finne mange uttrykk for i nordisk rettsvitenskap, kan kort fremstilles slik: En rettssetning inneholder ikke annet enn uttrykk for en viss sosial sannsynlighet m. h. t. reaksjoner fra samfundsorganenes side. At en person har eiendomsrett til en ting, betyr efter denne opfatning intet annet enn at man, dersom eiendomsforholdet forrykkes på den eller den måte, med en høi grad av sannsynlighet kan forutsi at visse samfundsorganer vil komme til å reagere slik og slik, nemlig f. eks. med straff på den eller den måte.

I denne enkle form er læren iöinefallende mangelfull. Rettssetningen er prinsipielt forskjellig fra en setning som inneholder en sosiologisk forutsigelse. Rettssetningen er ikke uriktig, selv om de samfundsorganer som skulde ha handlet til opprettholdelse av rettssetningen, undlater å gøre det. Som forutsigelse kan setningen ha slått feil. Men den er en like gyldig rettssetning for det. Når dommeren skal söke i lov og rett efter svar på spørsmålet om hvordan han skal döme, kan han ikke henvises til en setning som sier noe om hvordan han sannsynligvis faktisk selv kommer til å döme. Deri ligger der jo ingen veiledning for ham. Saken er at dommeren söker svar ikke på spørsmålet: hvordan kommer der faktisk til å bli dömt? Men på spørsmålet: hvordan er det efter gjeldende rett riktig å döme?

En mere nyansert eller komplisert utformning av den sosiologiske opfatning av rettstenkningen möter man hos Hedenius.¹⁶ Hedenius anser de rettslige utsagn, som loven og andre tilsvarende bestemmelser inneholder, for utsagn som i logisk henseende ikke har noen mening. De er direktiver, som der ikke kan trekkes logiske slutninger fra. Ved siden av disse »ekte» rettssetninger — altså utsagn uten rasjonell, logisk mening — kan man imidlertid ifölge Hedenius operere også med såkalte »uekte» rettssetninger. Det er setninger, som i sig selv ikke inneholder noe direktiv, men bare fastslår det faktum at noe tilhörer et visst lands positive rett.¹⁷ Når en positiv rettsnorm

¹⁶ Hedenius, Rätt och moral (1942).

¹⁷ Det citerte skrift, s. 66.

omskrives og opfattes på denne måte, blir den ensbetydende med en »handlingsregel, som faktisk tillempes, en vane som stort sett følges av visse myndighetspersoner».¹⁸ Rettssetningen i denne betydning av ordet er et utsagn om »hypotetiske fakta». Det faktum at en rettsregel gjelder, er et »hypotetisk sakforhold».¹⁹ Nu er Hedenius klar over at juristene ikke får svar på sitt spørsmål om hvad som er gjeldende rett i konkrete forhold, om de på denne måte bare henvises til utsagn om visse hypotetiske fakta. Den måte som der faktisk blir dømt på, kan tenkes å nettopp ikke være overensstemmende med gjeldende rett. I det hele kan jo dommeren, som før nevnt, når han skal løse rettsspørsmål, ikke henvises til en setning som hypotetisk uttaler noe om dommernes egen reaksjon. Den vanskelighet som således foreligger, søker Hedenius å komme utenom ved å karakterisere rettsregelen som uttrykk for hvad som faktisk vil skje, når dommeren dømmer etter gjeldende rett, og det vil si: efter de bestemmelser som betegnes som bindende, ut fra herskende juridisk opfatning.²⁰ Det viser sig altså at Hedenius i virkeligheten bestemmer begrepet rett ikke som uttrykk for hvad som faktisk vil komme til å skje, men som uttrykk for det som faktisk vil skje, dersom de rettslige regler blir etterlevet av de rettsanvendende og rettshåndhevende myndigheter. Hedenius hevder nu at fra rettssetningen, opfattet som uekte rettssetning, altså som utsagn om hypotetiske fakta, kan der trekkes logiske slutninger. Der trekkes efter denne lære slutninger fra setninger om hypotetiske fakta. Men forat man gjennom disse slutninger skal komme til de resultater som er riktige efter et positivt rettssystem, må man altså opstille slike hypotetiske setninger at de stemmer med det som anses for gjeldende, bindende rett. Man blir m. a. o. også efter denne opfatning av rettsstenkningen nødt til å akseptere det normative element som ligger i at man, for å nå riktige resultater, må legge til grunn de setninger som stemmer med »gjeldende rett».²¹

Efter min mening er det ingen mulighet for å undgå det normative element i den rettsdogmatiske tenkning, ved at man oppfatter rettssetningen som et uttrykk for en viss sosial sannsynlighet eller som et utsagn om hypotetiske fakta i det sosiale liv.

¹⁸ S. 87.

¹⁹ S. 100.

²⁰ S. 102.

²¹ Jfr forövrig förf:s artikkel: »Rett og metafysikk», i Svensk juristtidning, 1945, særlig s. 22—25.

VIII.

Det kunde da snarere synes mulig å undgå rettstenkningens normative karakter ved å betrakte rettssystemet som uttrykk for en sosial teknologi. Kunnskapen om det regelsystem som faktisk opprettholdes i samfundet, sier mig — ifølge Hägerström — hvordan jeg skal undgå straff og andre skadelige følger av å handle mot dette regelsystem. Og kunnskapen om hvilke sosiale virkninger den ene eller annen rettslige konfliktløsning vil få, sier dommeren hvordan han skal handle, hvis han vil realisere de sosiale formål som fremtrer i lovgivningen.²²

Hägerström forsøker altså på denne måte å omtyde rettssetningene til å være utsagn om de midler som må følges, dersom man vil nå visse sosiale mål. På denne måte skal normforestillingen undgås. Lignende forsøk på å befri sig for det normative element i tenkningen på disse områder möter vi også innen den moralfilosofiske litteratur. Her vil en tilsvarende retning operere med en indikativisk etikk, slik at de moralske setninger opfattes som utsagn om hvad man må gjøre dersom man vil arbeide for de og de formål.²³ Den juridiske tenkning blir imidlertid ikke treffende karakterisert ved å fremstilles på denne måte. Når juristen i sine juridiske resonnementer — statsrettslige eller andre — trekker slutninger fra visse formål som skal realiseres i samfundet, står han ikke fritt i valget av disse formål. Han er som jurist bunnet til å legge de og de formål til grunn for sin avgjørelse. Om det passer ham å ville realisere ganske andre formål enn de som er de ledende i den positive rett han skal anvende, da blir hans avgjørelse uriktig. Man kommer i hvert fall ikke forbi det normative element i den juridiske tenkning at juristen er bundet i sitt formålsvalg. Dertil kommer at det er en uberettiget forenkling av de sosiale forhold, når man går ut fra at valget av formål gjør valget av middel til et utelukkende teknisk problem. En juridisk løsning er ikke uten videre gitt ved at man oppstiller et eller flere formål som skal realiseres. Hvert enkelt samfundsmessig formål kan realiseres ved et utall av forskjellige midler. Og valget mellom midler til å realisere de sosiale formål skjer nettop gjennom lovgivningens bestemmelser. Det middelvalg som lovgivningen treffer, må juristen bøie sig for når han skal nå frem til den

²² Hägerström, Till frågan om begreppet gällande rätt, i Tidsskrift for Retsvidenskap, 1931, s. 74 ff., særlig s. 82—84 og 89.

²³ Se f. eks. Jørgen Jørgensen, Imperativer og Logik. Theoria 1938, s. 183 ff., særlig s. 189.

korrekte lösning av rettslige spørsmål innen en bestemt positiv rettsordens ramme.

Den juridiske tenkning — også den statsrettslige — er derfor nødt til å operere med forestillinger som hører hjemme i den såkalte praktiske erkjennelse: forestillingen om gjeldende eller bindende normer og om rettslige plikter i henhold til disse normer. En rettsregels gyldighet er noe som i og for sig ikke kan konstateres ved en undersøkelse av vårt erfaringsmateriale. Gyldigheten er ikke noen empirisk kjennsgjerning. Vi kan erfare at de og de personer (myndighetsorganer) fatter de og de beslutninger, og at disse beslutninger faktisk etterleves av et større eller mindre antall personer o. s. v. Men etterlevelse er i og for sig ikke identisk med gyldighet, selv om den faktiske etterlevelse nok kan være et moment som kan ha avgjørende betydning, når vi skal ta stilling til spørsmålet om hvad som rettslig er gyldig. Der foreligger her en viss parallell med tradisjonell tankegang på det naturvitenskapelige område, hvor det erfaringen kan gi oss kunnskap om, er den regelmessige tilbakevenden av en viss type begivenheter i en bestemt rekkefølge, mens selve den nødvendighet som vi går ut fra binner fenomenene sammen, er noe som vår erfaring ikke kan gi oss beskjed om. — Forøvrig består der også den likhet mellem naturerkjennelse og normerkjennelse at våre utsagn på begge områder representerer alle grader av visshet. Det er ikke riktig når Weber²⁴ vil opstille forskjell mellem normative og sosiologiske utsagn i denne henseende. Efter hans mening representerer de sosiologiske utsagn en glidende skala av chansen, sannsynlighet. Om rettssetningen er det derimot slik at enten gjelder den eller den gjelder ikke. Hertil er imidlertid å si at i de sosiale forhold såvel som i den ytre natur er sannheten bare én, — det er vår viten om de faktiske forhold som kan uttrykke en glidende skala av sannsynlighet. Og på samme måte er det også med de normative utsagn. En rettsregel gjelder eller den gjelder ikke, — det er så. Men der er en glidende skala i den visshet hvormed vi kan fastslå at rettssetningen gjelder eller ikke gjelder.²⁵

IX.

Statsrettsdogmatikken er en del av den juridiske tenkning og er altså en normvitenskap også den. Den tilhører den praktiske erkjennelse. Der består derfor en prinsipiell forskjell mellem statsretts-

²⁴ Det citerte verk, s. 14.

²⁵ Jfr herom i det hele Castberg, Rettsfilosofiske grunnspørsmål, s. 121.

vitenskapen i denne betydning av ordet og den historiske forskning som beskjeftiger sig med fortidens statsrett. Den historiske forskning er prinsipielt innstillet på å bringe på det rene ytre og indre (psykologiske) fakta samt deres kausalsammenheng. Det interesserer fra et historisk synspunkt å bringe på det rene f. eks. hvordan visse statsrettslige normer i fortiden faktisk ble anvendt. Spørsmålet om hvad som var den juridisk korrekte tolkning efter datidens forutsetninger, er et juridisk og ikke noe historisk problem.²⁶ En rettsdogmatisk behandling av et stykke statsrettshistorie kan imidlertid tjene til opplaring av statsrettsdogmatiske stridigheter i nutiden. Et utmerket eksempel på dette forhold har man i året 1814's statsrettslige historie og den rolle som den rettslige betraktning av dette års begivenheter har spillet i den aktuelle statsrettslige diskusjon, først og fremst under unionskonflikten mellom Norge og Sverige. I den utstrekning problemstillingen angår hvad som idag eller tidligere bør betraktes som gjeldende rett på grunnlag av fortidens statsrettsnormer, er problemstillingen rettsdogmatisk og ikke historisk. Spørsmålet om man i Danmark-Norge eller annetsteds betraktet Norge som et eget folkerettssubjekt i 1814, er et historisk spørsmål. Spørsmålet om Norge — blandt annet under hensyn til datidens opfatning — rettelig var å anse for et eget folkerettssubjekt, er et rettsdogmatisk spørsmål, uansett at det ikke kan avgjøres uten på grunnlag av historiske undersøkelser.

Forövrig betyr den vitenskapsteoretiske distinksjon mellom retts-historisk og rettsdogmatisk problemstilling naturligvis ikke at det skal være forbudt for rettshistorikeren å ledsage sine utsagn om den historiske virkelighet med rettslige vurderinger. Det kan ha sin interesse å se belyst også det spørsmål om et standpunkt som er hevdet under et forlengst ophevet rettssystem, var rettslig begrunnet. Også en moralsk vurdering av fortidens hendelser kan jo ha sin interesse. Hverken den rettslige eller den moralske vurdering behøver historikeren å avholde sig fra. Men fra den egentlige historiske forskning er slik vurderingsvirksomhet prinsipielt forskjellig.

X.

Til den alminnelige statslæres forskningsfelter hörer de *politiske prinsipper* og — for å bruke et moderne uttrykk — *ideologier*, som i historiens løp har satt sitt preg på statsretten.

²⁶ Jfr Olivecronas bemerkninger om Hägerströms rent historisk anlagte romerrettsforskninger, i Svensk juristtidning, 1942, s. 607—12. I eldre

Studiet av de politiske ideologier kan prinsipielt ha karakteren av et studium av faktisk tenkte tanker. Det blir da et studium av rent historisk art. Men man kan også stille sig en oppgave som er av en litt annen beskaffenhet: Man kan ta for sig et politisk partis ideologi eller den ideologi som er den rådende i et samfund og spesielt kan sies å ligge bak dette samfunds statsrettslige ordning. Man kan stille sig den oppgave å søke å fremstille denne ideologi så rasjonelt som mulig. Denne fremstilling har da en dogmatisk karakter, selv om den naturligvis først og fremst må støtte sig til de ideologiske lærebygninger som faktisk foreligger og faktisk har övet en bestemmende innflytelse på utformningen av dette partis standpunkt eller denne stats institusjoner. Man kan også søke å utforme rasjonelt den ideologi som ligger bak en flerhet av beslektede statsrettslige ordninger i forskjellige land,²⁷ f. eks. det frie folkestyres ideologi, eller maktfordelingens eller diktaturets ideologi. Fritz Fleiner har sikkert rett, når han sier: »Die leitenden Ideen einer Zeitepoche bleiben häufig den an eine tiefere Auffassung nicht gewöhnten Zeitgenossen verborgen und werden erst von einer kommenden Generation verstanden.»²⁸

En forfatning kan være mere eller mindre klart preget av en bestemt politisk ideologi, selv om denne politiske ideologi i virkeligheten ikke er noen levende psykologisk realitet hos noen stor gruppe i vedkommende samfund. Ett er hvad forfatningen ideologisk er uttrykk for. Noe annet hvad statsborgerne hver for sig faktisk mener og tror i politiske spørsmål. Den franske forfatning av 1875 hadde, da den blev vedtatt, ikke noen sterk tilslutning i det franske folk. Og umiddelbart för den annen verdenskrig var den antidemokratiske tendens i det franske borgerskap ganske sterk; marxistisk og kommunistisk statsopfatning var meget utbredt innen arbeiderklassen. Men landets gjeldende forfatning hadde allikevel sitt ideologiske preg, forskjellig fra disse sterke tendenser innen det franske folk. En forfatnings politiske ideologi er i det hele ikke et psykologisk forhold.

Såvel den idéhistoriske som den idédogmatiske fremstilling av de

romerrettslig litteratur også i Norge behandlet man ofte den romerske rett dogmatisk. Typisk er i så henseende følgende uttalelse av Ingstad om et spørsmål, som kildene selv ikke behandler: »Vi skal på egen hånd» — sier han — »utfylde denne Ufuldstændighed i det foreliggende Sted». (Om leie (1911), s. 251.)

²⁷ Jfr Esmein, Elements du droit constitutionel, hvis 1ste del gjør rede for »les institutions-types et les principes qui représentent la liberté moderne» (6te utg., s. 60).

²⁸ Fritz Fleiner, Politik als Wissenschaft, 1917, s. 8.

politiske ideologier hører naturlig hjemme i den alminnelige statslære.²⁰

XI.

Den alminnelige statslære må dernæst også kunne beskeftige sig med det evige problem om den »riktige stat», ikke bare på den måde at den historisk eller dogmatisk tar op til behandling foreliggende politiske ideologier og utreder deres innhold, eventuelt også deres forutsetninger samt deres forfatningspolitiske utslag. Det er ingen grunn til at vitenskap og vitenskapelig filosofi skal være avskåret fra selv å bidra til belysning av spørsmålet om den *ideelt riktige statsrett*.

Dette kan nu for det første skje i den form at man søker å peke på de rasjonelle midler til å realisere mål som man forutsetter gitt. Et berømt verk om politikk i denne betydning av ordet — karakteristisk for sin tid — er Machiavellis »Fyrsten», som jo utkom i det 15 århundre. Her anvises med hensynsløs konsekvens de teknisk-politiske midler til å vinne og beholde makten i datidens statssamfund. I våre dager vil en vitenskapelig arbeidende politikk stille sig andre og mere begrensede oppgaver, ut fra en annen verdiopfatning. Politikk kan være anvendt stats sosiologi: På grunnlag av et stats sosiologisk erfaringsmateriale kan der fremsettes forslag om den ene eller annen ordning til realisering av det ene eller annet mål. Det kan f. eks. erfaringsmessig fastslås at den ene eller annen utformning av en valgordning har de eller de virkninger. Et valgsystem basert på énmannskretser har en tendens til å skape større og færre politiske partier enn en forholdsvalgordning. Forskjellige forholdsvalgordninger bevirker i forskjellig grad en matematisk forholdsmessig fordeling av representantplassene mellom de politiske partier o. s. v. Konstatninger av denne art kan man forøvrig nå frem til ikke bare på grunnlag av iakttagelser av eksisterende valgordninger, men også ved slutninger ut fra erfaringer om den menneskelige natur i sin alminnelighet. Praktisk politiske utsagn har nettop den karakter at den ene eller annen ordning anbefales, fordi den på grunnlag av visse erfaringer og slutninger fra disse erfaringer antas å ville ha de og de virkninger.

Nu gjelder det imidlertid på det politiske område like fullt som når spørsmålet er om rettens — derunder statsrettens — alminnelige

²⁰ Om ideologier og ideologiforskning se forøvrig forf.:s artikkel i Statsvetenskaplig Tidskrift, 1944, s. 260—71.

karakter, at ingen teknologi kan gi en objektivt gyldig lösning av alle grupper av problemer. Om mange mål i statslivet er der enighet; men om mange andre er der nödvendigvis motstrid i samfundet, fordi menneskene nu engang i kraft av sin natur uundgåelig opererer med innbyrdes avvikende verdiskalaer. Dette kan også bero på de forskjellige interesser menneskene har, alt efter den situasjon i livet de er stillet i. Det ligger i dagen at det å höre til den ene eller annen ökonomiske klasse setter sitt preg på selve de grunnleggende vurderinger. Og som målene kan være omtvistet i samfundet, slik er det ennu mere med midlene. En sosiologisk undersökelse kan ganske visst vise at de og de midler er tjenlige til å fremme det og det mål. Men om målet lar sig realisere ved forskjellige midler, kan det tenkes at valget av midler vil måtte bero på personlige vurderinger, utan at noen teknisk undersökelse kan opheve den vurderingsstrid som måtte foreligge.

Til syvende og sist vil valget av mål og valget mellem mulige midler bero på et trosforhold. Det vil ikke si at enhver tro er like god. Verdienes rangorden er ikke utelukkende et subjektivt fenomen. Og heller ikke vil det si at ikke også vitenskapsmannen skulde ha lov til å gjöre sitt valg, forklare det og söke å vinne tilslutning til det, i den tro at hans valg er det riktige.

Den praktiske politikk, forstått på denne måte, har altså både teoretiske og praktiske elementer, når ordene teoretisk og praktisk tas i tradisjonell filosofisk betydning. Som anvendt statssosiologi innebærer politikken teoretiske elementer. For så vidt den omfatter vurderingsbestemte valg mellem forskjellige mål og midler, har den praktisk karakter.

SOCIOLOGIEN SOM VETENSKAP

Av Docent BERTIL PFANNENSTILL, Lund

I. FÖRHÅLLET MELLAN DE TEORETISKA OCH DE EMPIRISKA ELEMENTEN I SOCIOLOGIEN.

a) »Teoretisk» och »deskriptiv» sociologi. När president Roosevelt organiserade den s. k. »hjärntrusten» för att få vetenskapligt utbildade experter som medhjälpare vid utformandet av den sociala och ekonomiska planering han åsyftade med sin »New Deal», kommo sociologerna att bli mycket flitigt engagerade. De, om några, borde ju besitta den för en dylik samhällsplanering erforderliga insikten i hur samhället som helhet fungerar. Emellertid uppstodo snart vissa tvivel bland sociologerna själva, om verkligen deras arbetskraft rationellt utnyttjades. En av den amerikanska sociologiens grand old men, Chicagosociologen E. W. Burgess, framhöll sålunda, att sociologerna borde ställa två självbesinningens frågor till sig. »First, are the sociologists in governmental service engaged upon research that is distinctly sociological? Second, are the sociologists making the full measure of contribution to the solution of problems of the depression and of recovery which an application of the distinctively sociological point of view and methods of research might be expected to insure?».¹ Burgess besvarar båda dessa frågor med ett nej. Sociologerna ha ej alltid engagerats för sådana uppgifter, som höra just till sociologiens specifika ämnesområde. Men då uppstår frågan: vad är då denna sociologiens distinktiva synpunkt på de samhälleliga problemen?

Mången tycker förmodligen, att en dylik fråga är ofruktbar, ja, omöjlig att besvara. Nästan varje sociolog har ju sin bestämning av vad sociologi är. Den teoretiska sociologien, menar man, har ej lyckats komma någon vart med de ständiga utredningarna av de sociologiska begreppen. Vad man nu begär är i stället konkreta fältundersökningar, man önskar en »deskriptiv sociologi» till skill-

¹ Human Side and Social Planning. Proc. of Amer. Sociol. Soc. 29 (1935), s. 1.

nad från den tidigare, mera teoretiskt eller filosofiskt orienterade sociologien.

Men när nu till och med en i modern fältsociologi så insatt sociolog som E. W. Burgess framställer en fråga om sociologiens egentliga innebörd och samtidigt anser det vara av stor praktisk betydelse att få den utredd, måste detta betyda, att den teoretiska sociologiens problem fortfarande äro brännande i modern sociologi, och även om de äro svårlösta, så finnes det dock ingen anledning att avfärda dem med en axelryckning. Över huvud taget är antagonismen mellan en »teoretisk» sociologi och en »deskriptiv» blott en konstruktion och motsvaras ej av de faktiska förhållandena i den moderna sociologiska vetenskapen. Här i Sverige har på senaste tid framkommit starka yrkanden på att sociologien, om den skall få officiellt erkännande, måste vara en deskriptiv sociologi. Utifrån synpunkten att göra sociologien populär kan ju detta betonande av det deskriptiva elementet vara mycket lämpligt, framför allt för att få framhävt, att den moderna sociologien har lämnat den äldre sociologiens problemställningar långt bakom sig. Dessutom vädjar den »deskriptiva» sociologien mera till folks nyttotänkande, medan man har mycket svårt att föreställa sig, att teorier, särskilt om de ha en filosofisk anstrykning, kunna vara av någon nytta för samhället. Men ur *vetenskaplig* synpunkt måste man fråga sig, vad en modern *deskriptiv* vetenskap innebär. Man skall lätt finna, att det i själva verket icke finns någon modern vetenskap, som skulle vilja gälla som utslutande deskriptiv. En sådan vetenskap skulle knappt kunna kallas vetenskap i egentlig bemärkelse, ty det är ju det teoretiska, det systematiska, som gör vetenskapen till vetenskap.

Man måste därför beklaga, om populariseringssyftet kommer att driva sociologien därefter, att det deskriptiva elementet överbetonas på bekostnad av det teoretiska. Båda elementen förutsätta nämligen varandra. Motsättningen mellan dem är tidshistoriskt betingad, men vetenskapsteorien har ingen anledning att godkänna denna motsättning som principiell. För att en »deskription» av ett samhälle skall kunna vara vetenskap, ej ett reportage el. dyl., måste vissa principer, grundbegrepp och metoder fastställas för denna »deskription». I detta avseende kan man jämföra sociologien med exempelvis geografien, som ju stundom har gällt som en rent beskrivande vetenskap. Om denna vetenskaps utveckling fram till sin nuvarande utgestaltning säger sålunda Helge Nelson: »Som all vetenskaplig forskning har geografien fått genomlöpa utvecklingsstadierna från

det oordnade materialsamlandet av geografiska 'märkvärdigheter' från Herodotos' dagar till den ytliga systematisering, som ännu var rådande under 1800-talets början, och till den allt djupare genetiska uppfattning och därpå grundad systematik, som utmärker vår egen tids geografiska vetenskap.»² Den deskriptiva sociologien är ganska lik geografien i dess första skede, medan den tyska formella sociologien uppvisar starka metodologiska likheter med den tidigare systematiska geografien. Modern sociologi och modern geografi stämma vidare väl överens i sitt arbetssätt. I den moderna amerikanska sociologien ha nämligen teori och materialsamling knutits intimt ihop. Tidigare kanske det även här fanns en viss motsättning, men nu har den amerikanska sociologien funnit sin egen form, jäsningsperioden är i stort sett slut, och en stabilisering har inträtt. Finns det någon motsättning här, så föreligger den dock ej som krav på en mera deskriptiv sociologi utan fastmer som en kritik — icke minst från tongivande amerikanska sociologer — mot det alltför ivriga materialsamlandet, som hotar att förstöra intresset för det mera tålamodsprövande och tankekrävande vetenskapliga arbetet.

Man skulle också kunna formulera sociologiens vetenskapsteoretiska problem så: den moderna sociologien som vetenskap har mindre att frukta av teoretikern än av den okritiske materialsamlaren. En »teoretiker» känner sig tvingad för sin egen teoris skull att följa med sin vetenskaps utveckling, att taga hänsyn till konkret, empiriskt material, eftersom han vill vara vetenskapsman. Det finns sålunda ingen anledning att frukta, att om sociologien får medvind här i landet den hellre skulle vilja anknyta till den tidigare tyska sociologien än till den moderna amerikanska. För övrigt har man ej heller rätt att avfärda den tyska sociologien med att kalla den för »filosofi». Den var på sitt sätt före sin tid, och att klandra den för bristande empiriskt intresse innebär en försummelse av den enkla regeln, att man skall lägga ett tidshistoriskt perspektiv på en vetenskaps utveckling. När man talar om tysk sociologi, får man ej heller glömma Max Webers och Werner Sombarts insatser. Men även den tyska formella sociologien har haft betydelse för den empiriska sociologien. Simmel tillämpade ju sin sociologi i sina ekonomiska och moralfilosofiska undersökningar, och hans sociologi utgjorde också ett incitament för Durkheim. Leopold v. Wieses formala relationssociologi har gett upphov till en allsidig undersök-

² Geografien som vetenskap. Sv. geogr. årsbok. 20 (1944), s. 210.

ning av byn, och denna sociologi har, särskilt genom Howard Becker, nu gjort sitt intåg i den amerikanska sociologien. Vierkandt var ej blott sociologisk systembildare utan också etnolog etc. Det finns i alla fall ingen anledning att på grund av en ytlig kännedom om den äldre tyska sociologien skriva lagar för sociologen av rädsla för att han som vetenskapsman ej skulle följa med sin egen vetenskaps utveckling eller draga sig för att taga upp aktuella samhällsliga problem. Att det inom svensk socialvetenskap finns så få sociologiska fältundersökningar, har sina ekonomiska orsaker och beror ej på att sociologien hör till den praktiska filosofien.

b) *Teori och fakta i vetenskapen.* Om sociologien skall bli en vetenskap i detta ords egentliga betydelse, måste den grundas på samma vetenskapliga fundament som de andra vetenskaperna. Liksom dessa måste också sociologien inse, att det ej föreligger några färdiga fakta, utan att det först är efter ett mödosamt metodiskt arbete, som vetenskapsmannen kan säga, vad som är fakta eller icke. En amerikansk psykolog säger sålunda: »All facts are a function of their method, so that the very first step of scientific inquiry needs the guidance of logic».³ Men samma ord kunna lika gärna vara fällda av en modern naturvetenskapsman. Föraktet för teorier är en föråldrad inställning i den allmänna vetenskapsläran. Det hörde ihop med den förra forskargenerationens positivistiska kunskapsuppfattning: man begärde kunskaper i form av minnesgoods, fakta, saker, ty man ansåg naturvetenskapens stora framsteg vara föranledda av sysslandet med materiella fakta, ej med teorier.⁴ Man gick en smula för långt i denna sin inställning, men otvivelaktigt hade den ett stort berättigande för sin tid. Numera har man emellertid fått upp ögonen för teoriens betydelse i faktasamlandet. Redan H. Poincaré, den berömde franske matematikern och filosofen, framhöll, att »ett samlande på hög av fakta är icke mera vetenskap, än en stenhög är ett hus».⁵ Teoriens betydelse även för de i eminent mening experimentella vetenskaperna kan bäst belysas genom att citera ett par uttalanden, som nyligen gjorts av två naturvetenskapliga forskare.

Vi taga först ett uttalande från en av vår tids mest kända repre-

³ C. C. Pratt, *The Logic of Modern Psychology*. N. Y. 1939, s. VI.

⁴ Jfr Gregor Paulssons kritik av det positivistiska uppfostringsidealets filosofifientlighet såsom utgörande »en typiskt positivistisk begreppsförträngning av all kunskap till sakkunskap» i hans bidrag i samlingsverket *Inför framtidens demokrati*, Sthlm 1944, s. 116.

⁵ *Vetenskapen och hypoteserna*. Övers., Sthlm 1911, s. 130.

sentanter för fysiologisk och medicinsk forskning, nämligen den danske Nobelpristagaren A. Krogh. Han yttrade vid ett tillfälle följande, som äger sin stora tillämplighet icke minst på sociologien: »I en liten nyutkommen bok med nyttiga vinkar för författandet av medicinska avhandlingar hittar jag påståendet att vad som i vetenskapliga avhandlingar behövs är fakta, fakta och åter fakta. Jag är avgjort av annan mening. Fakta äro naturligtvis nödvändiga, men om de ej bli befruktade av idéer, jämförda med andra fakta och belysta genom tankearbete, så förblir de i mina ögon bara råmaterial till vetenskapen. Helt kätterskt skulle jag vilja påstå att det i våra dagar . . . publiceras för många försök och iakttagelser och används för lite tankearbete på dem . . . Bakom den skenbara fliten gömmer sig i verkligheten en andlig indolens, som tillåter experimentatorn att hasa sig fram i sin upphöjda pose med ett minimum av andlig ansträngning».⁶ Vi kunna taga ett annat exempel från det naturvetenskapliga fältet och citera ett uttalande av en professor vid en svensk teknisk högskola: »Men enbart experiment är ej tillräckligt, det skulle endast ge oss en kaotisk samling löstryckta fakta . . . Fakta måste ordnas, systematiseras, stenarna måste fogas samman till en byggnad. Resultatet av denna ordnande verksamhet kalla vi *teori*».⁷

Dessa uttalanden symbolisera otvivelaktigt en förändrad inställning bland naturvetenskapsmännen, vilket kanske ej är så underligt med hänsyn till den moderna naturvetenskapens problemställningar. Man förnekar ingalunda faktas nödvändighet för vetenskapen, men man poängterar, att de måste bearbetas och organiseras vetenskapligt utifrån vissa principer. Det är denna synpunkt, som sociologien måste observera och icke betrakta varje liten enquête, som göres i en social fråga, som vetenskaplig sociologi. En sådan fara är särskilt aktuell i vårt land på grund av brist på anslag till sociologiskt fältarbete och avsaknad av sociologiska institutioner. Man nöjer sig med en enkel »utredning» av ett socialt problem i stället för med ett vetenskapligt genomtänkt fältarbete, ty nyttan av en utredning förstår varje människa, men det på lång sikt lagda vetenskapliga arbetet har man svårare att acceptera och understödja. Däremot ha de stora sociologiska fältstudier, som gjorts i Amerika, utförts av väl skolade teoretiker, vilka därför också haft stor förståelse för just teoriens betydelse. Ett mycket näralliggande exempel är Gunnar

⁶ Citatet är hämtat från P. H. Thörngrens artikel Till fundersamhetens lov, Dagens Nyheter, A-uppl., 9/2 1944.

⁷ Stig Ekelöf, Teori och experiment. Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 10/2 1944.

Myrdals stora negerundersökning. Han går till sitt verk fullt medveten om att det finns något specifikt sociologiskt i det amerikanska negerproblemet, som måste undersökas med sociologiska metoder och i full klarhet om vad just den sociologiska synpunkten innebär. Liksom de ovan anförda naturvetenskapsmännen påpekar också samhällsforskaren Myrdal faktasamladets otillräcklighet. »The chaos of possible data for research», framhåller han sålunda, »does not organize itself into systematic knowledge by mere observation. Hypotheses are necessary. We must raise questions before we can expect answers from the facts, and the questions must be 'significant'». ⁸ Han framhåller också, att »scientific facts do not exist *per se*, waiting for scientists to discover them. A scientific fact is a construction abstracted out of a complex and interwoven reality by means of arbitrary definitions and classifications». ⁹ Ingen kan bekvämligt uttrycka uppriktigheten i dessa båda uttalanden eller betrakta dem som uttryck för ett nonchalerande av fakta, då man hör, att 15000 manuskriptsidor fakta insamlats för hans negerundersökning.

c) *Förhållandet mellan teori och fakta i en fältsociologisk undersökning.* Innan vi närmare gå in på en diskussion av vad som är det signifikanta i den sociologiska problemställningen, sådan som den framträder i de viktigare sociologiska fältundersökningarna, kanske ett par ord först böra sägas om förhållandet mellan teori och fakta i åtminstone en av dessa fältstudier. Lämpligast för detta ändamål är otvivelaktigt W. I. Thomas' och Fl. Znanieckis numera klassiska vordna monografi över den polske bonden i Europa och Amerika. ¹⁰ Här är samlat ett rikhaltigt material, bestående av brev, dagböcker, levnadshistorier, tidningsnotiser, dokument och handlingar etc., som framför allt belysa skillnaden mellan den polske bondens liv hemma i Polen och i det nya landet i väster, särskilt då anpassningssvårigheterna för den i amerikansk miljö omplanterade polacken. Man skulle nu tro, att detta uppbåd av såväl svåråtkomligt som för immigrationsproblemen belysande material skulle ha blivit av såväl teoretisk som praktisk-social betydelse. Men underligt nog har detta ej blivit fallet, utan det som gjort detta arbete så ryktbart, är framför allt den »methodological note», som inleder arbetet. I denna inledning framlades nämligen för första gången i mera syste-

⁸ An American Dilemma. The Negro Problem and Modern Democracy. N. Y. 1944, II, s. 1041.

⁹ Ibid. s. 1057.

¹⁰ The Polish Peasant in Europe and America. 1 uppl. I—V, N. Y. 1918—20; 2 uppl. (cit. här) I—II, N. Y. 1927.

matisk form begreppen »social attitude» och »social value»,¹¹ vilka i den följande sociologiska diskussionen kommo att få en så oerhörd betydelse. »Social attitude» är sålunda fortfarande centralbegreppet i den moderna socialpsykologien. För övrigt lägga de båda författarna fram hela den sociologiska teoriens problematik. De vilja studera den sociala förändringen och de lagar, som denna följer.¹² Av stor metodologisk betydelse är också deras poängterande av individens »situation». Denna får nämligen ej bestämmas utifrån undersökarens egen ståndpunkt, utan det är nödvändigt att sätta sig in i individens egen syn på sin situation, ty vi måste komma ihåg, att »the environment by which he is influenced and to which he adapts himself, is *his* world, not the objective world of science».¹³ Här ligger ju en av sociologiens och socialpsykologiens svåraste metodologiska problem, och framför allt från behavioristiskt håll har det gjorts gällande, att en sådan subjektiv faktor omöjligt kan bli objekt för en vetenskaplig behandling.

Det är nu mycket intressant att undersöka, i vad mån det teoretiska dryftandet av sociologiens metodologi har verkat befruktande på den konkreta undersökningen av den polske bondens samhällsliv. Denna fråga har för övrigt blivit mycket diskuterad i den amerikanska sociologien. Det berömda »Social Science Research Council» tog upp just Thomas' och Znanieckis arbete till diskussion — med Herbert Blumer som inledare — vid ett av sina möten, där jämte de båda författarna flera av den amerikanska sociologiens tongivande forskare närvaro.¹⁴ Man sparade ej på lovord över arbetet, men man hade dock allvarliga anmärkningar att komma med, även om dessa mera tycktes vara riktade mot de brister, som över huvud taget alltid höra ihop med en sociologisk undersökning av ifrågavarande art, än mot Thomas' och Znanieckis arbete speciellt. Man tycktes framför allt vara enig om att teori och fakta ej voro tillräckligt samordnade i denna fältundersökning, d. v. s. fakta föllo ej helt innanför den uppställda teoretiska ramen. Thomas medgav i diskussionen denna brist på korrelation mellan metod och material.¹⁵ Han medgav också, att han ej i detta material kunnat fastställa några sociologiska

¹¹ Op. cit. ss. 21 ff.

¹² Ibid. s. 62.

¹³ Ibid. s. 1847.

¹⁴ Diskussionen finnes protokollförd i: Critique of Research in the Social Sciences I: An Appraisal of Thomas' and Znaniecki's The Polish Peasant in Europe and America. By Herbert Blumer (Social Science Research Council. Bulletin 44. 1939).

¹⁵ Op. cit. s. 83.

lagar, trots att han i sin metodologiska inledning hade hävdad sociologien som en nomotetisk vetenskap. Även Znaniecki underströk detsamma men ansåg, att denna brist på korrelation hade sin grund i att den allmänna begreppsliga apparaten var inadekvat med hänsyn till det föränderliga eller dynamiska i de sociala begreppen.¹⁶ Både Thomas och Znaniecki äro emellertid fullt övertygade om att för en sociologisk undersökning fordras ett teoretiskt schema, ty annars skulle sociologien komma att bestå av common sense-generaliseringar och planlös empirism, men de hävda samtidigt, att det är mycket svårt att få bestämda begrepp, eftersom sociologien, till skillnad från fysiken, arbetar med ett starkt föränderligt material.

Med hänsyn till denna kritik kanske man nu vore benägen att draga den slutsatsen, att sociologisk teori och sociologiska fältstudier kunna betraktas som oberoende av varandra, och att därför några anknytningspunkter ej behövas mellan dem. Det skulle sålunda ligga något i anmärkningen, som vi ovan försökt att vederlägga, att den sociologiska teorien hör mera till filosofien än till sociologien och sålunda har föga betydelse för den konkreta sociologiska forskningen. Men ingen av de i diskussionen om Thomas' och Znanieckis bok deltagande sociologerna ville gå med på en dylik dualism i sociologien. För det första ha de funnit, att den teoretiska analysen i boken varit det mest betydelsefulla bidraget för sociologiens vidare utveckling, och Thomas medgiver ju själv, att hans material knappt hade beaktats, ej ens av immigrationsmyndigheterna. För det andra påpekades i diskussionen, att teoretisk analys är nödvändig, trots att det i sociologien är svårt att få bestämda begrepp. Mycket belysande är i detta hänseende följande avsnitt i diskussionen: L Wirth: »The [theoretical] scheme certainly could not be derived from the material itself. To say that it could, is to say that facts speak for themselves. We know facts do not speak for themselves . . .» Blumer: »May I ask, Mr Wirth, can you give any instance of a clear, unambiguous, and exhaustive definition of any social science concept?» Wirth: »No, I have never got one, but I think we have approximations that seem to correspond fairly accurately to our generalizations». Blumer: »I agree with your statement, but my impression is that in the effect to apply theoretical interpretations to human experience, the more precise and unambiguous the terms become, the less valuable they are». Wirth: »I agree with that».¹⁷ I stället för att på grund av dessa svårigheter

¹⁶ Ibid. ss. 91 ff.

¹⁷ Ibid. ss. 122—124.

avlysa all teoretisk diskussion som ofruktbar yrka de flesta av dessa sociologer mycket bestämt på en än grundligare teoretisk penetrering av materialet. Gentemot Read Bain, en av de närvarande »positivistiska» sociologerna, betonar G. W. Allport sålunda, att sociologien lider ej brist på »man-hours work» utan på synteser.¹⁸ Denna inställning delas av Lerner: »We go on accumulating millions and millions of man-hours of information about these things but we still have the problem of making that synthesis».¹⁹ Sammanfattningsvis kunna vi alltså säga, att dessa sociologer naturligtvis inse materialets betydelse, men de påpeka samtidigt, att det svåraste för en sociolog är ej att få fram materialet, utan det är att göra något av materialet, att tolka materialet. Sociologien måste m. a. o. ha en vetenskaplig grundval.

Vi böra kanske som en tredje synpunkt framhålla, att teori och fakta i Thomas' och Znanieckis bok naturligtvis ej äro helt och hållet utan kontakt med varandra, utan även de i diskussionen deltagande sociologerna visa på många dylika förbindelser. Ett viktigt material i undersökningen utgjordes av breven mellan de polska immigranterna och deras hemmavarande anhöriga. Kan man nu få en tillförlitlig bild av de polska immigranternas attityder och bestämning av sin situation blott genom att läsa breven? Åtminstone ej av de brev författarna anfört, framhåller H. Blumer. Enligt honom få breven sin mening och betydelse genom Thomas' och Znanieckis inledningar och noter till breven snarare än tvärtom. En läsare utan kunskaper om den polske bondens kultur och liv skulle ej genom att blott studera breven nå fram till Thomas' och Znanieckis karakteristik. Han måste åtminstone ha dessa båda författares teoretiska ledtråd. Detta teoretiska schema ligger till grund för tolkningen och har ej utformats genom studiet av breven.²⁰ De båda forskarna ha sålunda gått längre i sina tolkningar, än som breven egentligen tillåta, men det beror på dessa forskares intima kännedom om den polske bondens liv, varigenom de erhållit en rik fond av ledtrådar för utforskandet av den polske bondens sociala attityder. Thomas och Znaniecki framhålla också i sitt arbete, att deras kommentarer till breven egentligen ej gå utanför materialet utan blott syfta till att isolera enskilda attityder och tolka dem i relation till den sociala bakgrunden, men »our acquaintance with the Polish society simply helps

¹⁸ Ibid. s. 164.

¹⁹ Ibid. s. 177.

²⁰ Ibid. s. 35.

us in noting data and relations which would perhaps not be noticed so easily by one not immediately acquainted with the life of the group».²¹

Av denna diskussion och av Thomas' och Znanieckis egna uttalanden framgår det sålunda, att ett givet material ej blir av något större värde, om man ej har en metod att gå efter vid tolkningen, och om man ej är insatt i det kultur- och samhällsliv, varifrån materialet är hämtat. Klarhet i metod och djupa kunskaper om objektet äro två nödvändiga förutsättningar för att en sociologisk fältundersökning skall kunna vara strängt vetenskaplig. Den senare av dessa båda förutsättningar ägde Thomas och Znaniecki i hög grad, medan den förra visserligen ej saknades, tvärtom, men ej var helt tillämplig på det ifrågavarande materialet, varför detta i sin tur ej kunde bearbetas uteslutande enligt det uppställda methodschemat. Herbert Blumer säger mycket träffande, att sambandet var mera av psykologisk än av logisk art: »Thus, there has been an interaction between theory and inductive material, but an interaction which is exceedingly ambiguous . . . The merging of the two does not yield a concreteness and an appreciative understanding that cannot be stated either as a mere illustration of the theory, nor as an inductive grounding of that theory».²² Tydligare kan knappt framhävas, hur viktigt det är, att ha dessa båda led samordnade, vilket blott kan ske genom en intim konfrontation mellan metod och material. Man vinner i alla fall ingenting på att avsnöra metodfrågan som något ovidkommande. Den som tror sig tillämpa en metod och ett begreppssystem som ett adekvat uttryck för själva materialet, underskattar metodens betydelse i urvalet och tolkningen av materialet, och den som ej söker förstå den metod en annan forskare använder, kommer aldrig att få en rätt uppfattning av dennes material. Att blunda för metoden är nämligen också att blunda för fakta. Detta är så mycket farligare i sociologien, eftersom man här rör sig med ett material, som är intimt beroende av forskarens egen inställning till och inlevelse i det samma. Denna inlevelse är ju alltid av en viss subjektiv art, men en sociolog kan ej undvara den, utan att hans material blir alltför förenklat och uttunnat. Utan inlevelse i individens egen »definition of the situation» kan sociologen varken få någon adekvat uppfattning om de samhälleliga problemen eller uppställa några riktlinjer för ett framgångsrikt och praktiskt socialt arbete.

²¹ The Polish Peasant, I, s. 76.

²² An Appraisal of the Polish Peasant, ss. 38 f.

På grund av den nu av oss exemplifierade diskrepansen mellan metod och material, som är så vanlig i fältsociologiska undersökningar, måste man, ifall man genom en analys av förefintliga fältsociologiska undersökningar vill få fram det för sociologien signifikanta objektet, framför allt analysera det faktiska förfarings sättet i dessa undersökningar, och man bör sålunda ej blott hålla sig till den medvetet framställda metoden. Det är nu genom en dylik analys av några av de mera kända fältundersökningarna vi vilja komma till ett svar på den av E. W. Burgess framställda frågan, vi anförde i början av denna uppsats.

II. SOCIOLOGIENS FÖREMÅL.

a) *Sociologiens kategorier.* Till skillnad från många andra vetenskaper har sociologien ett starkt behov av att få sitt objekt definierat. Det beror ej blott på att sociologien är en ny vetenskap, som måste redogöra för vad den åsyftar, utan det beror framför allt på att sociologen mycket ofta måste samarbeta med andra forskare, t. ex. i en social undersökning, i en »samhällsplanering», i en »community survey» etc. Vilken uppgift i dylika undersökningar, som bör överlämnas till sociologen, är en fråga, som det ej går att komma ifrån. Men denna uppgift får ej formuleras så allmänt, att den ej kan tjänstgöra som en ledtråd för socialforskaren. Ofta har man nämligen hållit sig till en mera allmän formulering för att göra den mera begriplig för lekmannen. Man håller sig därvid till kända termer och reflekterar ej på om dessa äga någon klar innebörd. Man säger sålunda, att sociologen skall studera samhället som helhet eller gruppen eller den sociala miljön etc. Alla dessa definitioner äro otvivelaktigt riktiga, och eftersom det här rör sig om från vardagsspråket välkända termer, verka dessa fullt »begripliga». Vid en närmare analys visar det sig emellertid, att de äro alltför diffusa för att kunna vara ledtrådar vid ett forskningsarbete. Vad menas exempelvis med en social grupp? Staten, kyrkan, skolan etc. böra ju räknas in under en sådan kategori. Men hur skiljer sig då sociologien från statskunskapen, kyrkohistorien, pedagogiken? Vad menas vidare med social miljö? Utgör den ej totaliteten av samhället? Men hur skall en forskare kunna behärska ett så vidlyftigt studieobjekt, som samhället som helhet komme att innebära? Och hur skulle man tänka sig förhållandet mellan sociologien och de andra socialvetenska-

perna: antingen måste då sociologien få en speciell uppgift, liksom varje social vetenskap har sin specifika uppgift, men då kan ju sociologiens objekt ej längre vara samhället som sådant eller den sociala gruppen som sådan, eller också kommer sociologien att bli en syntetisk vetenskap, som får till uppgift att samordna de speciella samhällsvetenskapernas resultat till en helhet, men därmed äro vi tillbaka i Simmels och Smalls formella och enbart systematiserande sociologi.

Bestämningen av sociologiens objekt som den sociala helheten, vare sig nu denna helhet helt enkelt kallas samhälle eller blott social grupp, är otvivelaktigt den bästa av de mera populära bestämningarna. De olika sociala elementen förutsätta varandra, varför en klar inblick i hela det samhällsliga maskineriet ej kan åstadkommas genom att koncentrera uppmärksamheten på exempelvis det ekonomiska, det politiska, det kulturella etc. elementet. En syntes är här mer eller mindre nödvändig, om man vill få kunskap om samhällets hela inflytande på individen, eller om man vill ha en vetenskap som grundval för socialvård och samhällsplaneringar. Denna syntetiska sociologi motsvarar i stor utsträckning den sociologi man finner i sådana fältundersökningar, som gå under benämningen »community surveys», varigenom man söker studera samhället i alla dess aspekter och om möjligt ernå en helhetsbild av detsamma.

Men hur förfar man då för att få en syntes av de olika sociala elementen? Tyvärr saknas ofta syntesen i dylika fältundersökningar, varför den sociologiska uppgiften uteslutande tycks bestå i själva organiserandet av arbetet och fördelningen av uppgifterna på olika fackmän, som var och en får undersöka sitt speciella område, men något speciellt område för sociologen tycks ej bli kvar utom möjligtvis att samla in det material, som de andra fackmännen ej haft något intresse av eller ej ansett sig kompetenta att göra något åt. Och ha ej fackmän anlåtats för de speciella områdena, har sociologen själv fått utföra detta arbete, men därvid ha ju endast utanverken kunnat nås, eftersom den metodologiska apparaten, t. ex. för en penetrering av det ekonomiska livet i det undersökta samhället, saknats. För att få belyst hur sociologen som sociolog arbetar i en fältundersökning, t. ex. en »community survey», är det enklast att analysera en dylik undersökning och kritiskt granska den med hänsyn dels till det vetenskapliga förfarings sättet, dels till det specifika sociologiska betraktelsesättet. Som exempel taga vi en bekant svensk »community survey», nämligen Martin Allwoods och Inga-Britt Ranemarks Medelbyundersökning. Vi välja denna studie som exem-

pel av två anledningar — utom att den är svensk och mycket omdebatterad. För det första ser man ej här omedelbart, i vilken utsträckning det insamlade materialet är speciellt lämpat för en sociologisk bearbetning, utan mycket av detta material kan ju också användas av andra vetenskaper. Genom analys av detta »neutrala» material böra vi sålunda söka fastställa, vad som gör materialet till ett sociologiskt material. Men för att detta skall vara möjligt, måste, för det andra, materialet vara så fullständigt som möjligt, framför allt detaljrikt, åtminstone inom några områden av det sociala livet. Detta krav på detaljrikedom har först uppställts av den franske socialekonomen Frédéric Le Play, som måste betraktas som den förste sociologiske fältforskaren, och vars konkreta undersökningar fortfarande i många avseenden äro oöverträffade. I boken om Medelby är det särskilt skildringen av en frisérsalong i stationssamhället Medelby, som fyller de båda av oss uppställda kraven. Det kan vara lämpligt att anföra hela beskrivningen:

»Lokalen består av två rum för resp. herrar och damer. Dörren stängs emellan dem när en dam skall behandlas. Damsalongen är inredd med den också i Stockholm typiska möbleringen i rött och svart lack samt nickel, lite skamfilat. Två ställ, bestående av en rund spegel, 'framförbyggnad' och stol. Två torkapparater (utmärkta) och två permanentapparater. Så en tvättanordning, bakåtlutad med framtill upplyft stol, mycket behagligt. Tvättvattensuppvärmningen är elektrisk. På väggarna en annons för den permanentapparatur som används, samt ovanför spegeln en kartongbit med en garboskiss, försedd med en väldig fjäderbuske till ögonfrans. 'Permanentfärgning av ögonbryn och ögonfransar'. En korgstol, ett litet bord och kapphängare finns dessutom i rummet. På ena toalettbordet en tånguppvärmare, på det andra en hög med många 'Veckorevyn', några 'Svensk Damtidning' och 'Se'». ²³ Därefter följer en redogörelse för de frisyren, som användas, och vilka befolkningsgrupper — industriflickor, lantflickor, sommargäster — som mest besöka frisérsalongen och hur ofta i allmänhet; vidare redogöres för andra slag av skönhetsbehandlingar, hur mycket behandlingarna kosta etc.

Otvivelaktigt är här material framlagt, som ger sociologiska upplysningar om vanorna i ett svenskt stationssamhälle. Men vad är det då i detta material, som utgör dess sociologiska karaktistikum, och i vad mån kan det användas för vetenskapliga syften? Först ett par

²³ Medelby. En sociologisk studie. Sthlm 1943, ss. 96 f.

ord om den förra frågan. Ett material kan ju användas för olika ändamål. Inventarieförteckningen över frisérsalongen kunde ju vara uppgjord lika gärna för en konsthistorisk eller en kulturhistorisk studie som för en sociologisk. Den kunde ju även haft ett praktiskt syfte, exempelvis med hänsyn till en ev. försäljning av lokalen. Hela beskrivningen hade väl också kunnat vara gjord av en journalist för att tillfredsställa det sociala intresset hos läsekretsen. Härmed ha vi kommit in på den andra frågan: i vad mening kan man tillskriva denna skildring vetenskaplig karaktär? Är en sådan utförlig beskrivning uttryck för det, som den amerikanske sociologen Howard Becker — liksom den av oss tidigare citerade fysiologen Krogh — skulle vilja kalla flit och arbete men ej tänkande?

Vilken hög tanke man än har om fakta, så måste man dock vara ense med de amerikanska sociologer, som betona, att »fakta ej tala för sig själva», och för vilken tes vi redan angivit olika skäl. Man måste framför allt mena något med de fakta, man samlar. Ett par amerikanska filosofer, nämligen Morris Cohen och Ernest Nagel, som gärna åberopas av amerikanska sociologer, säga på ett ställe i sin bok »Introduction to Logic and Scientific Method»: »Det är sålunda en mycket ytlig teori, att sanningen kan nås genom att studera fakta. Den är ytlig, emedan ingen undersökning ens kan påbörjas, förrän och för så vitt man icke känt svårigheten i en praktisk eller teoretisk situation . . . Det är svårigheten eller problemet, som leder vårt sökande efter en viss ordning bland fakta, varigenom svårigheten kan upphävas.»²⁴

Med hänsyn till det anförda materialet från Medelbyundersökningen bör man sålunda fråga: vad är det för ett *problem* fältforskarna här uppställt för sig, vidare, är detta problem ett *sociologiskt* problem och slutligen, är problemet löst *vetenskapligt*? Om denna fältundersökning blott velat vara ett samlande av viktiga fakta, äro de tre frågorna ej av någon tillämplighet i detta fall. Om därför arbetet ej ger sig ut för att vara mera än en faktasamling, finns det ju ingen anledning att komma med kritik från vetenskapligt sociologiskt håll, utan sociologerna äro blott tacksamma för allt det material, som är möjligt att få. Kritik har däremot kommit från statistiker, ekonomer, geografer, kyrkohistoriker etc. Vi ha velat påpeka detta av två anledningar. Dels framgår tydligt risken i att låta sociologiens objekt bli samhället i sin helhet, ty därmed måste man komma in på områden, vars utforskande bör överlämnas till

²⁴ Op. cit., N. Y. 1934, s. 199.

andra specialister, varvid den frågan återstår att besvara: vilket område blir då sociologens speciella, för så vitt hans uppgift icke utslutande skall vara organisatörens? Dels förstå vi nu lättare, vilken fara det för med sig att försumma de vetenskapliga principerna vid insamlande av fakta i sociologien, vilket kan få till följd, att sociologen nöjer sig med att beskriva lättåtkomliga fakta, medan de andra fackmännen — statistikern, geografen, kyrkohistorikern etc. — ej nöja sig med dylika enkla ting och begära besked om de principer, som följts i arbetet på de olika samhällsliga områdena.

För att en fältundersökning skall kunna kallas vetenskaplig, fordras sålunda ett medvetet ställt problem, för vars lösning material ej blott bör insamlas utan också systematiskt bearbetas och framför allt jämföras med annat sociologiskt och socialt material. Det systematiska, efter vissa principer försiggående utforskandet av ett område är ju något så självklart för en vetenskap, att vi ej här ha någon anledning taga upp detta problem. Detsamma gäller nödvändigheten för en forskare att äga insikt i så många som möjligt av de relationer, varigenom ett nytt material kan inordnas i redan förefintliga sammanhang. Det var ju en sådan insikt, som exempelvis låg till grund för Thomas' och Znanieckis stora arbete; hit hörde också den på denna insikt grundade inlevelsen i det samhälle, som undersöktes. Vad som fattas i Medelby-undersökningen är just lämpligt jämförelsematerial. Man vet nu icke, om det i själva verket var ett Medelby, som undersöktes. Det kan naturligtvis vara mycket intressant och nyttigt att få reda på alla hårbehandlingsvanorna i just detta stations-, pensionärs- och turistsamhälle, men av större vetenskapligt intresse är att få veta, hur dessa vanor skilja sig från motsvarande vanor i ett vanligt stationssamhälle, i en småstad, medelstor stad eller storstad etc. Var den beskrivna frisørsalongen något typiskt för blott det ifrågavarande samhället eller för en svensk frisørsalong över huvud? Hur »efterblivna» eller hur mycket »före sin tid» äro dessa vanor i Medelby? För vilka »modeströmningar» är inredningen i frisørsalongen uttryck? Det är naturligtvis intressant — åtminstone för dem som ej känt till det förut eller ej reflekterat däröver — att få läsa om olikheterna i hårbehandlingsvanorna mellan sommargästerna och den infödda befolkningen. Orsaken till denna skillnad kan man nog lätt gissa sig till, men däremot skulle det ha varit en mera betydelsefull uppgift att få undersökt, i vad mån sommargästernas vanor influera på de infödda kvinnornas, och i vilka avseenden ett inflytande kan gå i motsatt riktning.

Dessa frågor leda oss nu in på den generella uppläggningsen av de problem en sociolog framför allt har att syssla med. Hur enkla de frågor än kunna synas vara, som vi nu ställt till ett framlagt material, kunna vi dock ur dem framläsa två karakteristiska problemställningar, nämligen frågan om motsättningar, konflikter i samhället och frågan om förändringar, betingade av dylika eller motsvarande motsättningar. Vi ha t. ex. motsättningar mellan stadssamhälle och stationssamhälle, mellan sommargästens vanor och den infödda befolkningens etc. De förändringar, som böra studeras, äro därför sådana som hur stationssamhällets vanor ändra sig under påverkan av andra samhällen, eller hur den infödda befolkningens vanor undergå förändringar genom konfrontationen med andra befolkningsgruppers etc.

I amerikansk sociologi är det framför allt W. F. Ogburn, som står som representant för denna sociologi, som går ut på ett studium av de sociala konflikterna och de sociala förändringarna. Än mera känd är han kanske för sin term »cultural lag», som åsyftar den »eftersläpning», som uppstår på vissa samhällsområden, när de olika faktorerna i samhälls- och kulturprocessen förändra sig med olika snabbhet. Dessa »lags», dessa eftersläpningar, kunna ju ge upphov till allvarliga konflikter i samhället, varför en av sociologiens praktiska uppgifter kan anses vara att genom studium av dessa förändringar och konflikter ge anvisningar om var i processen ett socialt ingripande med största framgång bör sättas in för att ojämnheterna mellan de olika faktorernas utvecklingshastigheter skola upphävas. Man kanske också skulle kunna säga, att sociologien framför allt skall ha uppmärksamheten riktad på missanpassningarna (ordet taget i sin vidaste bemärkelse) i samhället och kulturlivet och genom ett studium av dessa söka de rätta medlen för att åstadkomma en anpassning (ackommodering, adaptation, assimilering el. dyl.). Ogburn har mycket klart i följande ord gett uttryck för detta förhållande mellan förändring, konflikt, eftersläpning och missanpassning: »The thesis is that the various parts of modern culture are not changing at the same rate, some parts are changing much more rapidly than others, and that since there is a correlation and independence of parts, a rapid change in one part of our culture requires readjustments through other changes in the various correlated parts of culture . . . Where one part of culture changes first, through some discovery or invention, and occasions changes in some part of culture dependent upon it, there frequently is a delay in the

changes occasioned in the dependent part of culture. The extent of this lag will vary according to the nature of the cultural material, but may exist for a considerable number of years, during which time there may be said to be a maladjustment. It is desirable to reduce the period of maladjustment, to make the cultural adjustment as quickly as possible». ²⁵ Ett mycket lämpligt exempel på en tillämpning av dessa principer kan man finna i den mest berömda av alla »community surveys», nämligen i makarna Lynd's båda undersökningar »Middletown» och »Middletown in transition».

På grund av att sociologien framför allt studerar förändringar, måste de sociologiska begreppen bli historiskt bestämda. Därför är det svårt för sociologien att få fasta begrepp. Det konkreta sociala livet låter sig ej lätt fångas i begrepp. Max Weber menade sålunda, att sociologiens begrepp endast voro idealtyper. I amerikansk sociologi förfäktas denna ståndpunkt framför allt av Howard Becker, som kallar sitt sociologiska begreppssystem för en »constructive typology». De sociologiska begreppen måste enligt honom söka göra rättvisa åt det historiska livet, men då detta ej helt och hållet är möjligt, bli de historisk-sociala begreppen delvis konstruktioner, genomsnittstyper, ja, t. o. m. fiktioner. ²⁶ Vi ha redan nämnt att de anmärkningar, som riktades mot Thomas' och Znanieckis begreppsschema, medgavos av dem båda, den sistnämnde med motiveringen att de ej tillräckligt hade beaktat det sociala livets dynamiska karaktär utan låtit begreppen bli alltför invariabla: »I believe I understand now the original scheme of our inadequate categorization. The general problem we tried to solve was the problem of *change*». ²⁷ Han påpekar vidare, att han måste betrakta »the concepts of *system* and *pattern* as heuristic sociological categories», emedan den uniformitet, den stabilitet, som man ej helt kan undvara i förklaringen av förändringarna, dock måste sökas »in some kind of dynamic order». ²⁸ Det var för övrigt ganska vanligt i de tidigare sociologiska undersökningarna att vilja betrakta samhället statiskt. Så var fallet exempelvis med Charles Booths monumentala fältstudie över »Life and Labour in London» (17 vols, 1889 ff.), som måste betraktas som den första »community survey» i sociologiens historia. År 1928, alltså c:a 40 år efter denna undersökning, gjordes en ny, denna gång av

²⁵ Social Change. London 1923, ss. 200 f.

²⁶ Contemporary Social Theory. Ed. by H. E. Barnes, H. & F. B. Becker, N. Y. & Lond. 1940, s. 43.

²⁷ An Appraisal of The Polish Peasant, s. 94.

²⁸ Ibid. s. 95.

London School of Economics and Political Science och publicerad som »New Survey of London Life and Labour» (9 vols, 1930—35). I inledningen till detta arbete framhölls just, att den nya undersökningen ej kan stanna vid det »statiska» betraktelsesätt, som Ch. Booth begränsade sig till och som finnes uttryckt bl. a. i följande uttalande av honom: »My principal aim is still confined to the description of things as they are. I have not undertaken to investigate how they came to be so, nor, except incidentally, to indicate whither they are tending, and only to a very limited extent or very occasionally has any comparison been made with the past.»²⁹ Insikten om samhällets historisk-dynamiska karaktär är otvivelaktigt det mest betydelsefulla framsteg, som under senare år gjorts inom fältsociologien.

b) *Sociologien och etos-begreppet*. Sociologiens objektfråga är emellertid ej tillräckligt klarlagd blott genom dessa båda kategorier »social conflict» och »social change». Vi ha nämligen ej ännu sagt något om vad detta »sociala» är för något, vari motsättningarna finnas och förändringarna försiggå. Kan man komma närmare än att blott säga, att materialet är »det sociala»? Om en frisérsalong möbleras på ett visst sätt, om den utrustas med vissa tekniska apparater, om vissa reklamaffischer sättas upp, om frisören skaffar sådana tidskrifter som *Se* och *Veckorevyn* för sina kunder, om vissa frisyrier föredragas av *Medelbyborna* och andra av sommargästerna etc., vad kan man med ett gemensamt namn kalla alla dessa företeelser för att få fram det väsentliga och gemensamma hos dem, särskilt då också med hänsyn till »mentaliteten» eller förändringarna i denna hos olika samhällen och hos olika befolkningsgrupper? Begreppet *etos* är otvivelaktigt i detta avseende det bästa. Det skall villigt erkännas, att det ej lämpar sig alltför väl för populärt syfte, men var och en som sysslat med sociologiska undersökningar förstår lätt dess innebörd. Det är framför allt lämpligt som en regulativ idé, d. v. s. en riktlinje för undersökningen, även om man ej alltid kan konstatera en dylik enhet och helhet. Det är också lämpligt ur den synpunkten, att det ej kan förstås, såvida man ej tager med alla de sociala faktorer, som bidragit till formandet av ett etos. Härigenom förhindras, att sociologien glömmer hänsynen till de andra samhällsvetenskapernas bidrag.

Två förutsättningar måste emellertid vara för handen, för att man skall ha rätt att »införa» detta begrepp i sociologien. För det första måste det kunna inordnas i sociologiens egen utvecklingshistoria:

²⁹ *New Survey of London Life and Labour*, I, s. 3.

man får ej göra sig urarva med sin vetenskaps förgångna. För det andra bör man kunna tillämpa detta begrepp på de mera betydelsefulla fältsociologiska undersökningarna, som hittills utförts, även om det ej alltid medvetet utformat föreligger hos dessa fältsociologer själva. Vi skola se, att det ej är svårt att finna dessa båda förutsättningar uppfyllda. I den tyska sociologien har detta begrepp använts av bl. a. Troeltsch, Scheler och Max Weber, vilket vi redan visat vid ett annat tillfälle,³⁰ varför det ej finns någon anledning att här återupprepa, vad vi där framhållit. I modern tysk sociologi är det särskilt Hans Freyer, som betraktar sociologien som etos-vetenskapen framför alla andra.³¹ Dessutom hör naturligtvis detta begrepp intimt ihop med den äldre tyska folkpsykologien hos Steinthal, Lazarus och framför allt Wilhelm Wundt.

Viktigare är emellertid, att etos-begreppet även i den amerikanska sociologien har en fast tradition att bygga vidare på. Denna tradition går tillbaka på W. G. Sumners klassiska arbete »Folkways», som av de tidigare amerikanska sociologiska arbetena fortfarande äger den största aktualiteten, trots de betydelsefulla insatser för skapandet av en amerikansk sociologi, som annars gjorts av den formella sociologiens representanter L. F. Ward, A. Small, E. A. Ross m. fl. Om vi undersöka Sumners användning av etosbegreppet, inses utan svårighet, hur väl det täcker just sådana sedvanor, bruk, beteendemönster etc., som vi anfört från Medelbyundersökningen. »We aim to study the ethos of groups», säger sålunda Sumner, »in order to see how it arises, its power and influence, the modes of its operation on members of the group, and the various attribution of it».³² Han framhåller också, att »'Ethology' would be a convenient term for the study of manners, customs, usages, and mores, including the study of the way in which they are formed, how they grow and decay, and how they affect the interests which it is their purpose to serve. The Greeks applied the term 'ethos' to the sum of the characteristic usages, ideas, standards, and codes by which a group was differentiated and individualized in character from other groups».³³ *Etos utgör sålunda just gruppkaraktären, d. v. s. »the totality of characteristic traits by which a group is individualized and differentiated from others»*.³⁴ Ansluta vi oss till Sumners begreppsbestämning av etos, få vi i denna

³⁰ Sociologien och den teologiska forskningen. Sv. teol. kvartalskr. 19 (1943), s. 195.

³¹ Soziologie als Wirklichkeitswissenschaft. Leipzig & Berl. 1930, s. 91.

³² Folkways. Boston 1906, s. 37.

³³ Ibid. s. 36.

³⁴ Ibid. s. 70.

term för sociologien en motsvarighet till vad som inom modern psykologi kallas för personlighetsbegreppet. Denna innebörd av etosbegreppet återfinna vi i en sådan modern och för den amerikanska sociologien så representativ »textbook» som Ogburns och Nimkoffs »Sociology»: »The chief traits of a culture that give it individuality go to make up what is known as the ethos of culture».³⁵

Eftersom det är Burgess' fråga efter sociologiens specifika synpunkt, som varit den röda tråden i denna uppsats, kanske det nu kan vara på tiden att taga del av hans svar. Han bestämmer nämligen det specifikt sociologiska i full anslutning till Sumner. Han börjar med att påminna om att sociologiens uppkomst är betingad av en faktor eller en grupp faktorer, som den ekonomiska och den politiska vetenskapen ej har velat befatta sig med. Denna försummade faktor har fått olika namn. »William G. Sumner invented the terms 'folkways' and 'mores'. Anthropologists denominate this factor 'culture'. Historians use the phrase 'historical backgrounds'. Pareto stresses the study of 'non-logical human action' as the task of sociological research».³⁵ Då nu Burgess säger detta i samband med redogörelsen för sociologiens uppgifter i den sociala planeringen för Förenta Staterna, måste han ju försöka att tillämpa sin sociologiska teori i denna samhällsplanering. Till de ovannämnda termerna lägger han därför termen etos. Han framhåller nämligen, att uppgiften för sociologen här blir att studera »the American 'ethos', or national character, in its relation to policies and programs of social planning».³⁶ I detta amerikanska etos ingår enligt Burgess den individualistiska, den demokratiska och den humanitära inställningen, ty alla dessa attityder måste betraktas som »dominant articles of faith of the American people».³⁷

Om vi vilja ha en belysande illustration av detta etos-begrepps användning i en fältsociologisk undersökning, bör man gå till Gunnar Myrdals ovannämnda negerundersökning, eftersom den svenske socialforskaren ställer sitt problem utifrån samma utgångspunkter, som Burgess mera allmänt uppställt för sociologiska undersökningar. När Myrdal talar om negerproblemet i Amerika, menar han, att det är ett problem, emedan »the Americans are worried about it. It is on their minds and on their consciences».³⁸ Detta problem är sålunda av moralisk eller andlig art. Han säger också, att det är ett problem

³⁵ Sociology. Boston 1940, s. 49.

³⁶ Op. cit. ss. 1 f.

³⁷ Ibid. s. 4.

³⁸ Op. cit. s. 26.

»in the heart of the American». ³⁹ Det är sålunda här frågan om en *konflikt*, ett »dilemma», och denna motsättning har sin grund i två varandra motsatta hållningssätt hos amerikanaren. Närmare bestämt består dilemmat mellan »the American Creed» och andra, mera speciella värderingar, eller med Myrdals egna ord: »between, on the one hand, the valuations preserved on the general plane which we shall call the 'American Creed', where the American thinks, talks, and acts under the influence of high national and Christian precepts, and, on the other hand, the valuations on specific planes of individual and group living, where personal and local interests; economic, social, and sexual jealousies; considerations of community prestige and conformity; group prejudice against particular persons or types of people; and all sorts of miscellaneous wants, impulses, and habits dominate his outlook». ⁴⁰ I stället för termen »American Creed» använder Myrdal också termen »the American ethos». ⁴¹

I det svenska arbetet »Kontakt med Amerika» kommer motsvarande term att heta »den amerikanska trosbekännelsen». ⁴² I vad mån Myrdal skulle vilja använda ordet »etos» (»creed», trosbekännelse etc.) om de mera speciella sociala värderingarna, är svårt att säga. Myrdal är ej fullt klar i denna punkt. Framför allt användes begreppet etos i betydelsen av ett nationellt etos som en sammanfattning av de ideal, som ligga till grund för ett folks andligt-nationella egenart, men han använder även termen om bestämda ideal över huvud, t. ex. »den amerikanska trosbekännelsens demokratiska och kristna etos», ⁴³ »den moderna socialvetenskapens etos» ⁴⁴ etc. Denna sistnämnda, vidare betydelse av termen är det nog lämpligt att behålla, ja, till och med nödvändigt i de fall man ej kan skilja mellan »högre», mera stabila värderingar och sådana värderingar, som betingas av tillfälliga personliga eller lokala intressen. I själva verket bör ju också föraktet för negern räknas in i »the American Creed», liksom antisemitismen hör till den nationalsocialistiska trosbekännelsen. Om vi taga etos-begreppet i den vidare bemärkelsen, böra vi tala om konflikten mellan tvenne etos i det amerikanska negerproblemet. Härigenom skulle det också bli möjligt att övervinna de svårigheter, som gruppbegreppet är förknippat med. Det är ej fullt

³⁹ Ibid. s. XLIII.

⁴⁰ Ibid. s. XLIII (Kurs. hos förf.).

⁴¹ Ibid. s. XLII.

⁴² Alva och Gunnar Myrdal, Kontakt med Amerika. Sthlm 1941, kap. 2.

⁴³ Op. cit. s. 614.

⁴⁴ Ibid. s. 1055.

konsekvent att hävda, att amerikanerna som grupp ha ett etos, som består av kristna och demokratiska ideal, jämlikhetsiver etc., och samtidigt mena, att amerikanernas inställning till negern beror på värderingar av en mera speciell natur, t. ex. gruppfördomar, lokala intressen o. s. v. Negerproblemet får ej betraktas som bestående i en konflikt mellan det amerikanska folket som grupp och andra grupper med lokala och personliga intressen, utan skall det vara någon mening med talet om en konflikt i amerikanernas hjärtan, kan det blott vara fråga om en konflikt mellan tvenne etos. I själva verket använder Myrdal denna betydelse av etos i sitt faktiska förfarings-sätt i undersökningen. Denna utgör nämligen — för att använda Myrdals ord i ett annat sammanhang — »a scientific study of the fundamental conflicts in valuations». ⁴⁵ Därmed ha vi naturligtvis ej på minsta sätt dragit den teori i tvivelsmål, som innebär, att värdepremisserna skola vara »selected by the criterion of relevance and significance to the culture under study», ⁴⁶ d. v. s. till de värderingar, som äro »inherent in the governing ethos of society». ⁴⁷ Vi ha blott vänt oss mot tendensen i Myrdals framställning att stundom låta gruppen, bestämd utifrån vissa utom-sociologiska grunder, vara det primära i förhållande till etos, i stället för att låta detta avgränsa den ena gruppen från den andra.

Sistnämnda teori överensstämmer otvivelaktigt också bäst med Myrdals grundintentioner. Detta kanske framgår tydligast, när han framhåller, att begreppet neger i Amerika är ett socialt begrepp, icke ett biologiskt. ⁴⁸ En neger är nämligen enligt genomsnittsamericana-rens sätt att se varje individ, som har en neger till anfader, varför en individ måste vara hundraprocentigt vit för att kallas vit. ⁴⁹ Rasbiologen har ju andra indelningsgrunder, men sociologen måste studera det av sociala och kulturella faktorer bestämda negerbegreppet. Det sistnämnda är sålunda bestämt av värderingar. På samma sätt förhåller det sig med klassbegreppet. Även det måste ses ur sociologisk synpunkt, varför Myrdal vänder sig mot den marxistiska uppfattningen av klass och klasskamp. Klassbegreppet kan enligt Myrdal bäst definieras »in terms of the *ethos* in the particular national culture we are studying». ⁵⁰

⁴⁵ Ibid. I, s. 112.

⁴⁶ Ibid. II, s. 1045.

⁴⁷ Ibid. II, s. 1064.

⁴⁸ Ibid. I, s. 136.

⁴⁹ Ibid. II, s. 1198.

⁵⁰ Ibid. I, s. 672.

Det är en likartad inställning till de sociologiska objekten vi finna hos Thomas och Znaniecki i deras tidigare nämnda undersökning av den polske bonden, men de röra sig dock med en annan begreppsapparat. Dessa båda författare säga sig framför allt vilja studera »social attitudes» och »social values». Socialpsykologen utgår närmast från attityderna, medan sociologen har sin huvuduppmärksamhet riktad på de sociala värdena, men han får naturligtvis ej därmed släppa kontakten med attityderna, värdenas korrelat. Enhetsbandet mellan de sociala attityderna och de sociala värdena utgöres av aktiviteten. Emellertid är aktiviteten mera ett psykologiskt begrepp än ett sociologiskt. Dock är det ej heller fullt adekvat att låta »social values» över huvud bli objekt för sociologien, eftersom de också kunna höra till andra vetenskaper, t. ex. det ekonomiska värdet till nationalekonomien. Därför specificera Thomas och Znaniecki de sociala värden närmare, som skola vara objekt för sociologien. Denna vetenskap studerar sålunda blott sådana värden, som kallas sociala regler, sociala institutioner, sociala organisationer, el. dyl.: »The rules of behavior, and the actions viewed as conforming with these rules, constitute with regard to their objective significance a certain number of more or less connected and harmonious systems which can be generally called *social institutions*, and the totality of institutions found in a concrete social group constitutes the *social organization of this group*».⁵¹ Mot denna definition måste vi emellertid invända, att sociologien härigenom ej kommer att kunna skiljas från exempelvis statskunskapen, som studerar den statliga organisationen, eller kyrkokunskapen, som intresserar sig för kyrkoorganisationen, eller nationalekonomien, som ju måste få hand om studiet av bolag, truster och andra ekonomiska organisationer. Därför är det nödvändigt, att även i definitionen låta värdets (de sociala reglernas) relation till attityden ingå. Men återstår då något annat för sociologen att studera än just regler i betydelsen av »folkways» eller organisationer av dylika, d. v. s. att studera etos?

Endast i en sådan definition av sociologiens objekt kan också full rättvisa göras åt det viktiga begrepp, som Thomas och Znaniecki ha lanserat, nämligen »the definition of the situation», vilket sedan dess kommit till flitig användning i den amerikanska sociologien. Det betecknar »the more or less clear conception of the conditions and consciousness of the attitudes».⁵² Dess praktiska betydelse ligger i

⁵¹ The Polish Peasant I, s. 33.

⁵² Ibid. I, s. 33.

att det riktar uppmärksamheten på att varje grupp bedömer, bestämmer, definierar den sociala situationen utifrån sin egen synpunkt. Med andra attityder blir också den sociala situationen, den sociala miljön en annan. Den teoretiska svårigheten att förklara förhållandet mellan attityd och värde undgår man genom införandet av etosbegreppet, eftersom i ett etos ingår också hållningssättet, attityden, hos individen. Hur nu de olika begreppen »social attitude», »social value», »the definition of the situation» liksom »etos» kunna tillämpas på några av de konkreta fallen, Thomas och Znaniecki anföra, vilja vi visa med ett par exempel ur deras arbete.

Det amerikanska samhällets individualism verkar upplösande på familjesolidariteten i det polska bondesamhället. Thomas och Znaniecki kunde nu konstatera, att om en amerikansk socialarbetare griper in i en polsk familjetvist, blir i allmänhet resultatet sämre än om ej något ingripande alls hade företagits.⁵³ Familjegräl äro visserligen uttryck för en viss individualism, men genom ingripandet utifrån av en, som ej hade gjort reda för sig polackens egen »definition» av situationen, fick den latent individualismen en stöt framåt, som slutgiltigt kom att ödelägga den gamla familjesolidariteten. Den polske individen hade ej lärt sig att leva »individualistiskt», men då han ej heller på nytt kunde återgå till den gamla familjesolidariteten, hemföll han åt ohjälplig rotlöshet. I hela detta förlopp igenkänna vi lätt en »social förändring» och en »social konflikt», ett »socialt värde» (familjeorganisationen), en »social attityd» jämte individens »bestämning av den sociala situationen». Men i stället för de tre sistnämnda begreppen kunna vi införa begreppet etos: det uppstår en konflikt mellan tvenne etos — den individualistiska inställningen och den kollektivistiska — och ett av dessa etos kommer att bli det dominerande. Om ett nytt etos ersätter det gamla, uppstår också ett nytt regelsystem, en ny inställning och en ny uppfattning av en föreliggande situation, men dessa tre företeelser äro ju blott olika sidor av en och samma sak, av en och samma helhet, och det är denna syntes vi just kallat etos.

Ett annat exempel är polackens ovilja att arbeta på ackordlön, när han är hemma i Polen, medan han gärna gör det som säsongarbetare i Tyskland, trots att det är en och samma individ och i stort sett likartat arbete.⁵⁴ Det är ju två skilda situationer, och dessa skillnader bli än större genom polackens egen uppfattning av

⁵³ Ibid. I, ss. 68 f.

⁵⁴ Ibid. I, s. 174.

dessa situationer. Medan han är i Tyskland, har han för tillfället ryckts ur den tradition, han är uppfostrad i, men säsongen är för kort för att kapitalismens etos skall kunna hinna få grepp om honom. För den »västerländske» stadsbon kanske de båda situationerna te sig så lika, att han betraktar polackens handlingssätt som fullständigt obegripligt, men i så fall har han glömt att taga hänsyn till den polske bondens egen »definition of the situation», den polske bondens etos.

Man kan också få detta begrepp »the definition of the situation» mycket väl exemplifierat i en annan av de »klassiska» amerikanska fältundersökningarna, nämligen T. M. Thrashers grundliga och mångåriga studier av »gängen» i Chicago. Särskilt i följande anmärkning om gängets etos kommer »the definition of the situation» fram: »Gang morality develops from the interpretation of the definition which the gang, in the light of its previous experience, puts upon events».⁵⁵ Denna erfarenhet har fått sin inriktning framför allt genom motsättningen mellan immigrantens traditionella sociala system och det amerikanska samhället: immigrantpojken har lösryckts från den gamla miljön men ej hunnit att anpassa sig till den nya.⁵⁶ Även här blir det sålunda fråga om två etos i konflikt med varandra, men av denna konflikt har framgått ett tredje etos, gängets. Likaså följer Thrasher i den definition, han ger av gänget, och i sin indelning av de olika gängen, en princip, som vi ha all anledning att karakterisera som en etos-princip. Han nämner först, hur gänget socialpsykologiskt har uppstått. Sedan fortsätter han: »The result of this collective behavior is the development of tradition, unreflective internal structure, *esprit de corps*, solidarity, morale, group awareness, and attachment to a local territory».⁵⁷ Utifrån en sådan definition kan han indela gängen i följande typer: »the diffuse type», »the solidified type», »the conventionalized type», »the criminal type», »the secret type», »the age types».⁵⁸

Vi skola ej längre uppehålla oss vid de amerikanska fältsociologiska undersökningarna. Vi kunna nämligen finna samma principer i andra länders sociologiska undersökningar. I den franska sociologien har ju framför allt E. Durkheim gjort en banbrytande insats i modern »social research» genom sina tre stora undersökningar om resp. självmordet, arbetsfördelningen och totemismen. Enligt Durkheim — liksom senare hos Thomas, som vi sett — är sociologien

⁵⁵ The Gang. A Study of 1313 Gangs in Chicago. Chicago 1927, s. 255.

⁵⁶ Ibid. ss. 217 f.

⁵⁷ Ibid. s. 57.

⁵⁸ Ibid. Ch. IV.

vetenskapen om de sociala institutionerna, vari innefattas alla av kollektiviteten betingade trosföreställningar och beteendesätt.⁵⁹ Definitionen träffar ju just det, som vi sett vara sociologiens specifika objekt. »Kollektiviteten» är emellertid ett oklart begrepp, därför blir det ej fullt klart, hur sociologien till skillnad från exempelvis dogmhistorien, statskunskapen, nationalekonomien, studerar trosföreställningar och beteendemönster. Durkheim söker dock att finna en enhet bakom trosföreställningarna och beteendemönstren. Denna enhet är en art av kollektivitet — vi skulle kunna kalla den etos. Sålunda äro variationerna i självmordsfrekvensen betingade av förändringar i kollektiviteten: ju fastare gemenskapskänslan är i en grupp, desto lägre är självmordsfrekvensen, och ju mera individualistiskt samhället är, desto högre blir självmordsfrekvensen. Denna förklaring är enligt Durkheim just den specifikt sociologiska. I sin första stora undersökning, nämligen den om arbetsfördelningen, hade Durkheim — på grund av sin positivistiska vetenskapsteori — ännu ej vågat sig på en sociologisk orsaksförklaring utan ville i stället förklara uppkomsten och utvecklingen av arbetsfördelningen genom en »yttre» orsak, vilken i detta fall utgjordes av den växande folktätheten, alltså en demografisk orsak. Men även i detta arbete rör han sig med det begrepp, som sedan kom att utgöra huvudbegreppet i hans sociologi, nämligen begreppet »conscience collective» — senare oftast benämnt »représentations collectives». Enligt Durkheim gav den växande folktätheten upphov till nya kontakter mellan människorna och därmed uppstod också ett nytt socialt medvetande, en ny solidaritet. Den nya solidariteten är organisk, medan den gamla var segmentär, d. v. s. varje familj bildade här ett eget segment, en självständig enhet. Just denna teori om olika slag av kollektivt medvetande, olika slag av solidaritet måste betraktas som en etos-teori. Denna teori framträder kanske klarast i hans religionssociologi, då han betraktar religionen som ett integrerat system av trosföreställningar och sociala handlingsmönster.⁶⁰

Durkheim kom så småningom även in på sociala missanpassningsproblem. Särskilt fruktade han faran, att arbetsfördelningens organiska samhällssolidaritet skulle upplösas genom arbetslöshet och andra »anomalier» i samhället. Genom att organisera samhället på korporativ grund trodde han, att ett nytt kollektivt medvetande skulle

⁵⁹ Les règles de la méthode sociologique. 8 éd. Paris 1927, s. XXIII.

⁶⁰ Dessa antydningar få här räcka, eftersom vi på annat ställe utförligt redogjort för Durkheims sociologi (Sociologiens grundförutsättningar. Lund 1943, ss. 198—290).

kunna uppstå. Här ha vi ju ett specifikt sociologiskt studieobjekt: den anda, som utmärker ett ekonomiskt system. När t. ex. Max Weber och Werner Sombart tala om kapitalismens »anda», röra de sig sålunda med ett sociologiskt begrepp. Det kan därför kanske vara av ett visst intresse att taga del av en fältsociologisk undersökning, som går ut på att studera andan, livsstilen i ett samhälle under ett visst ekonomiskt »system». Ett mycket utmärkt exempel på en sådan fältstudie ha vi i den undersökning av de arbetslösa i Marienthal, en österrikisk industriort, som letts av Marie Lazarsfeld-Jahoda. Denna fältsociologiska undersökning är utan tvekan en av de bästa, som över huvud taget finnas, såväl vad metod som konkret innehåll beträffar. Dessa fältarbetare formulera sociologiens eller — som de oftare säga — sociografiens metod på följande sätt: »die Auswahl der relevanten Merkmale nach bestimmten, vorgegebenen Problemen und ihre Zusammenfassung zum Gesamtbild, mit Hilfe der von der mathematischen Statistik entwickelten Verfahren».⁶¹ Denna totalbild gäller framför allt »en social grupp»s livsstil.⁶² Här föreligger otvivelaktigt en av de klaraste bestämningarna av den vetenskapliga sociologiens förfaringsätt. Här påpekas, att man måste vara medveten om ett *problem*, med hänsyn till vilket ett *urval* av materialet sker, d. v. s. materialsamlandet måste ske enligt en princip. Slutligen skall man söka åstadkomma en totalbild av en individs eller en grupp»s livsstil. Denna term »livsstil» kanske är en smula psykologiskt förankrad — Lazarsfeld har utgått från den psykologi, som Charlotte Bühler och Wienerpsykologien representera — men betraktas livsstilen som uttryck för »ein Gesamtbild» av en social grupp, föreligger ju här ett betraktelsesätt, som vi ha all rätt att åberopa oss på för att förklara etos-begreppet.

Vad för en livsstil ett samhälle med nästan total arbetslöshet äger, ha dessa fältsociologer mycket ingående beskrivit. De kalla detta samhälle »Die müde Gesellschaft». Befolkningen har mindre intresse för teater, boklån, politik, tidningsläsning, föreningsliv etc. i förhållande till vad de hade tidigare.⁶³ Hållningen är över huvud resignerad, i viss mån apatisk. Man går ej längre med hurtiga steg. Man har god tid på sig, man stannar och pratar, så snart man träffar någon. Gatulivet ter sig sålunda helt annorlunda mot förut.⁶⁴ Det

⁶¹ Marie Lazarsfeld-Jahoda, Die Arbeitslosen in Marienthal. Lpz. 1933, s. 117.

⁶² Ibiđ. ss. 111, 117.

⁶³ Ibiđ. kap. III.

⁶⁴ Ibiđ. kap. IV.

mest slående i denna skildring är just dessa vardagslivets småsaker, t. ex. sättet att gå, som samlade till en totalbild ge uttryck för ett visst andligt tillstånd i samhället, ett tillstånd, som utgör samhällets livsstil, samhällets etos. Emellertid bör man ej säga, att det är industriarbetarna som grupp, som äga detta etos. Många arbetare ha naturligtvis kvar en obruten sinnesstämning. Framför allt kvinnorna visade en stark motståndskraft, beroende på att de hade sina hemssylor precis som vanligt.⁶⁵ Vidare, många arbetare, som tidigare hade vantrivts i samhället, kände sig nu bättre till mods, eftersom de ej längre voro missanpassade, då nu alla hade det lika dåligt.⁶⁶

Vi se sålunda, att även om sociologiens utgångspunkt — som just i det nu senast refererade fallet — skulle vara studiet av en grupp, t. ex. ett bestämt samhälle, måste dock under den sociologiska analysens gång denna grupp uppdelas på flera olika grupper, men principen för denna uppdelning kan blott ligga i samhällsmedlemmarnas olika livsstilar, olika etos. I ett arbetslöshetssamhälle råder det annat etos hos kvinnorna än hos männen, ett annat hos de tidigare missanpassade än hos de anpassade etc. Marie Lazarsfeld-Jahoda talar blott om en livsstil för samhället i sin helhet trots konstaterandet av de ovannämnda skillnaderna mellan olika grupper. Man kan naturligtvis betrakta en av dessa livsstilar som den dominerande, som det tydligaste uttrycket för arbetslösheten, och därför kan man med rätta säga, att det samhälle, där en långvarig och allmän arbetslöshet råder, ur sociologisk synpunkt kännetecknas av apati, resignation etc. Man får emellertid ej antaga, att dessa egenskaper skulle utmärka den eller de grupper, som man i vardagsspråket kallar grupper, och som sociologen kanske har tagit som utgångspunkt för sin studie, utan de ifrågavarande egenskaperna höra till de grupper, som sociologen under undersökningens gång måste antaga med hänsyn till olika konstaterade etos.

En sådan konsekvens ger sig också med tvingande nödvändighet av ett annat tyskspråkigt fältsociologiskt arbete rörande de ekonomiska förhållandenas sociologi, nämligen Lisbeth Franzen-Hellersbergs »Die jugendliche Arbeiterin». Även detta arbete bygger i sitt begreppsliga schema på den tyska sociologien och Wienerpsykologien. Nödvändigheten av inlevelse i den sociala situation man studerar, betonas starkt, samtidigt som svårigheterna att framgångsrikt genomföra denna metod framhållas. Vi ha ju redan

⁶⁵ Ibid. s. 68.

⁶⁶ Ibid. ss. 87 ff.

påvisat den betydelse Thomas och Znaniecki tillmätte »the definition of the situation». Det erbjuder naturligtvis stora svårigheter för en »intellektuell» att förstå arbetarens »definition» av sin situation. Det vanligaste förfaringssättet är att leva samma sociala liv, som den grupp man studerar. Man tager t. ex. plats på fabrik för att lättare kunna sätta sig in i arbetarens känslor inför sitt arbete. Särskilt den kända engelska socialpolitikern Beatrice Webb — som bl. a. var en av Charles Booths främsta medhjälpare — använde denna metod i sina sociala fältundersökningar. En sådan metod är nödvändig att använda i många fall, men den får dock ej överskattas. Den är nämligen ej så givande, som många tror. Detta framgår just av Lisbeth Franzen-Hellersbergs undersökning. Om den unga arbetarflickan lider svårt av det hopplösa i sin situation,⁶⁷ så kan ju ej den, som blott för studieändamål tager plats på fabrik, lägga sig till med samma resignerade inställning. Experimentatorn har ju ett helt annat ändamål med sitt fabriksarbete än arbetaren. Samma svårigheter återkomma, om man vill studera det monotona arbetets inflytande på trivseln med arbetet. Det finns enligt Lisbeth Franzen-Hellersberg ej något monotoniproblem för arbeterskan. Hon föredrager tvärtom det rutinmässiga, tanketomma arbetet. »Die Perhorreszierung monotoner Arbeit geht meistens von Menschen aus, die mit andersgearteten Lebens- und Tätigkeitsbedürfnissen an eine Arbeit herangehen. Der primitive Mensch klagt nie über Monotonie.»⁶⁸

Vi ha ingen anledning att i detta sammanhang närmare uppehålla oss vid inlevelsemetodens svårigheter. Genom olika metoder har emellertid Lisbeth Franzen-Hellersberg gett oss en mycket tillförlitlig bild av den unga arbetarkvinnans etos. Hon påvisar sålunda, att arbeterskan ej har en i marxistisk mening proletär inställning. Därmed är egentligen medgivet, att man ur sociologisk synpunkt ej kan tala om en enhetlig proletär klass. Arbeterskan hör till ett skikt, som är »vormarxistisch». Hon saknar klassmedvetande liksom medvetande om ödesgemenskap med sina arbetskamrater.⁶⁹ Av denna undersökning kan man följaktligen draga den slutsatsen, att de olika »proletära» grupperna skilja sig från varandra ej genom olika ekonomiska situationer, ej heller så mycket genom olika beteenden, utan framför allt genom olikhet i hållning, i livsuppfattning, över huvud genom olikhet i etos.

⁶⁷ Die jugendliche Arbeiterin, ihre Arbeitsweise und Lebensform. Tübingen 1932, s. 7.

⁶⁸ Ibid. s. 33.

⁶⁹ Ibid. s. 6.

Framför allt genom de två sista av oss refererade undersökningarna har det tydligt framgått, hur svårt det är att arbeta med ett grupp-begrepp. Därför ha vi i stället velat införa etos-begreppet. Härigenom undviker man den s. k. »group-fallacy», d. v. s. hypostasering av gruppen på individens bekostnad, liksom man över huvud taget undviker det gamla filosofiska tvistefröet individ-grupp. För sociologen är gruppen ej mera verklig än individen, han undersöker blott, hur vissa individer under påverkan av yttre och inre betingelser erhålla en viss gemensam hållning i sitt förhållande till andra människor, till sig själva och till hela den kulturella sociala och fysiska miljön. Människor med en sådan likartad hållning inför samma sociala värden kallar man en grupp ur sociologisk synpunkt. Denna »enhet» av hållning (beteende, attityd) och ett värdeobjekt kalla vi etos. Denna enhet är en »dynamisk» enhet med de båda leden i en ständigt pågående växelverkan med varandra. Fattar man etos och grupp på det sätt vi nu gjort, finns det ingen anledning att rikta kritik mot dessa begrepp under motiveringen, att de innebära en hypostasering eller en föreställning om en gruppsjäl, folksjäl etc. Man skulle nästan kunna säga, att den som vill definiera sociologien som läran om grupperna har svårare att undgå ett hypostaserande betraktelsesätt än den, som säger sig blott vilja studera etos.

Hur skulle man — för att nu som exempel anföra en aktuell sociologisk fråga — kunna göra folkrörelserna till ett objekt för sociologiskt studium, om man allt för mycket betonade »gruppen»? Folkrörelserna höra naturligtvis till många andra vetenskaper än sociologien, men om så är fallet, vad skulle då sociologiens uppgifter vara, om vi bestämma sociologien med hjälp av etos-begreppet? Som definition på folkrörelse kunna vi lämpligast taga den definition, som E. H. Thörnberg ger i sitt arbete »Folkrörelser och samhällsliv i Sverige», eftersom han är den främste auktoriteten på detta område. Thörnberg menar med folkrörelser »organiserade strävanden i samband med vissa intressen». I stället för »intressen» kan man enligt honom lika gärna sätta »värden». ⁷⁰ H. Pleijel gör emellertid i sin definition på folkrörelse ett mycket viktigt förtydligande: folkrörelserna »söka sätta folket i rörelse, d. v. s. *omdana samhället*». ⁷¹ Skillnaderna mellan folkrörelserna måste med hänsyn till dessa definitioner ha sin grund i olika värdesystem, som skola förverkligas genom en omdaning av folk och samhällsliv, men ett visst värde-

⁷⁰ Op. cit., Sthlm 1943, s. 7.

⁷¹ Våra folkrörelser. En terminologisk betraktelse. Korrespondens 43 (1944), s. 175.

system levandegjort genom en motsvarande hållning hos människor, är inte detta just ett etos? Det kan ju vara precis samma människor, som bära upp två eller flera folkrörelser. De kunna också befrämjas genom samma organisationer, samma grupper, t. ex. en frikyrkoförsamling arbetar för nykterhetsrörelsen, även om det på platsen ej bildas en särskild organisation för nykterhetssaken. Frikyrkorörelsen och nykterhetsrörelsen måste inte desto mindre betraktas som två olika rörelser, eftersom de båda rörelsernas etos ej helt sammanfalla. Om begreppet etos ej framstår lika »handgripligt» som begreppet grupp, är detta blott till gagn för vetenskapen, ty härigenom ha vi fått ett kriterium på att vi avlägsnat oss ett gott stycke från de hypostaseringar, som så lätt smyga sig in i sådana begrepp om grupp, massa, nation etc.

Om vi anknyta till de sociologiska kategorier, vi ovan uppställt, skulle man kunna säga, att sociologiens uppgift beträffande folkrörelsernas etos består i att studera, hur dessa etos komma i konflikt med andra etos, särskilt redan bestående värderingar i samhället, och vidare visa, hur samhället eller, riktigare sagt, inställningen, »mentaliteten» i samhället förändras under inflytande av dessa nya etos. Slutligen måste naturligtvis också hänsyn tagas till hur olika etos samverka. Thörnberg söker sålunda påvisa orsaken till att folkskolans lärare och lärarinnor gjort en så betydelsefull insats i nykterhetsrörelsen: »I allmänhet talat, voro folkskolans lärare ofta allmogens intellektuella förädlingsväxter. Men socialt blevo de stundom föraktade som ogräs på åkerrenen. Nykterhetsivern vart för mängder av denna kår ett medel att hävda sig gentemot storbönder och ståndspersoner».⁷² Det sociologiskt relevanta här måste anses vara den sociala konfrontationen mellan två olika inställningar, av vilka den ena har verkat befrämjande på nykterhetsrörelsen. Folkskollärarens svaga ekonomiska ställning kunna vi blott betrakta som en indirekt orsak till nykterhetsivern hos folkskollärarekåren, medan den direkta orsaken måste anses ligga i en viss social inställning, i ett etos, betingat av olika faktorer, även ekonomiska. Någon annan slutsats kunna vi knappt draga av det ovan anförda citatet från Thörnberg.

Det kan sålunda vara olika faktorer, som bidra till uppkomsten av ett etos eller till en konflikt mellan olika etos, och dessa olika faktorer måste naturligtvis sociologen söka fastställa, men den mera ingående analysen av dem får han överlåta till de ifrågakommande

⁷² A. a., s. 222.

vetenskaperna, medan sociologen själv med sina speciella metoder — enquêter, intervjuer, »case-studies» etc. — har att söka sig fram till det etos (den livsstil, mentalitet, anda etc.), som, genom yttre och inre betingelser i samverkan, har kommit att utmärka en grupp individer till skillnad från en annan grupp, och som präglar dessa individers handlingar och föreställningssätt. I den mån man ser dessa handlings- och tänkesätt som bestämda eller »färgade» av ett etos, har man därmed också lagt en sociologisk synpunkt på desamma.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Konstitutionella och kommunala frågor vid 1945 års riksdag. Den första riksdagen under en ny andrakammarperiod har det tidigare varit vanligt, att konstitutionsutskottet redan vid riksdagens början expedierat *grundlagsmemorial* till kamrarna med uppgifter å de under närmast föregående andrakammarperiod såsom vilande för vidare grundlagsenlig behandling antagna grundlagsförslag. Undantag härifrån förekommo vid 1937 och 1941 års riksdagar, då konstitutionsutskottet successivt avlämnade två eller flera grundlagsmemorial. Så har också varit fallet innevarande år. Förhållandet bottnade denna gång till en del i tekniska omständigheter, till en annan del i politiska överväganden. Det förra gällde förslaget till ändringar i RF, sammanhängande med rättegångsreformen, samt förslaget om utbrytande ur RO av flertalet bestämmelser angående riksdagens egen tjänstepersonal; det senare gällde förslaget om upphävande av fattigvårds- och konkursstrecken såsom diskvalifikationsgrunder för rösträtt till andra kammaren samt framför allt förslagen till ändringar i tryckfrihetsförordningen och alldeles särskilt det av dessa, som åsyftade upphävande av dess 6 § (censurparagrafen).

Ett av de från föregående andrakammarperiod vilande grundlagsförslagen har för övrigt ej blivit föremål för slutligt avgörande under riksdagens vårsession utan skjutits över till den bebådade höstsessionen. Detta gäller det förut omnämnda förslaget om utbrytande ur riksdagsordningen av flertalet bestämmelser angående riksdagens tjänstepersonal. Anledningen till förfaringsättet i detta fall är sambandet mellan det vilande grundlagsförslaget och vissa ifrågasatta ändringar i reglementariska föreskrifter för riksdagen samt i avlöningsbestämmelserna för riksdagens befattningshavare, till vilka ett ställningstagande från riksdagen först kan ske till hösten. Konstitutionsutskottet avlät i anledning härav memorial till kamrarna med anmälan om att utskottet på anförda skäl ej ämnade underställa riksdagen frågan om det förevarande grundlagsförslagets slutliga antagande eller förkastande under vårsessionen utan först under den påföljande höstsessionen. Detta är första gången ett *ärende uppskjutes från en session till en påföljande* vid en och samma riksdag. Konstitutionsutskottets förfaringsätt har därför ett visst intresse som prejudikat.

Samtliga vilande grundlagsförslag, utom det nyssnämnda, ha slutligt antagits av riksdagen. *De genomförda grundlagsändringarna* avse vissa ändringar i RF:s bestämmelser om högsta domstolen, regeringsrätten m. m., sammanhängande med processreformen, sänkning av åldern för rösträtt till

andra kammaren från fyllda 23 år till fyllda 21 år, upphävande av fattigvårds- och konkursstrecken för sådan rösträtt, sättet för anmälan av uppkommen ledighet i kamrarna under pågående riksdag, upphävande av justitieministerns provisoriska kvarstadsrätt på skrifter jämlikt 3 § 9 mom. TF och begränsning av publiceringsförbudets omfattning enligt 3 § 10 mom. TF, samt upphävande av 6 § samma lag och övriga i samband härmed stående grundlagsstadganden. I fråga om den närmare innebörden av dessa grundlagsändringar hänvisas till redogörelserna i denna tidskrift 1941 sid. 274 och 1944 sid. 272 ff.

Bland de beslutade ändringarna i RF, som sammanhånga med processreformen, märkes också den nya bestämmelsen i § 31 RF om att till tjänst som lagfaren rådmän i stad äger staden föreslå tre behöriga personer, bland vilka Konungen utnämner en till befattningen. Enligt en vid årets riksdag antagen ny lag om val av borgmästare och lagfaren rådmän skall för upprättande av förslag till rådmänstjänsts besättande förrättas val av stadsfullmäktige.

Det betydelsefullaste bland de konstitutionella spörsmål, som varit föremål för riksdagens prövning i år, är frågan om kvinnas behörighet till statstjänst. Ursprungligen voro som bekant endast män behöriga härtill. I fråga om fullmaktstjänster framgick detta av ordalagen i § 28 RF. Sedan kvinnor genom olika administrativa föreskrifter beretts tillträde till vissa lägre befattningar, öppnades genom grundlagsändring år 1909 möjlighet att utnämna kvinnor även till vissa fullmaktstjänster särskilt inom undervisningsväsendet. Genom grundlagsändring år 1921, varigenom § 28 RF erhöi sin nuvarande lydelse, togs ett betydelsefullt steg mot genomförande av principen om könens likaberättigande i fråga om tillträde till statstjänst. Till fullmaktstjänster, utom prästerliga befattningar, kunde härefter även kvinnor utnämnas och befordras med tillämpning av grunder, som godkända av Konung och riksdag. Huru bestämmelserna skola meddelas — om i lag eller i annan ordning t. ex. i samband med statsregleringen — har lämnats öppet. I själva verket ha båda vägarna begagnats. Med stöd av § 28 RF utfärdades år 1923 den s. k. behörighetslagen. Denna har gällt inte blott tjänster, som tillsättas av Kungl. Maj:t, utan även tjänster, som tillsättas av ämbetsmyndighet. Kvinnor skulle enligt 1 § i denna lag i fråga om behörighet att inneha statstjänst, med undantag för prästerlig eller annan kyrklig tjänst, vara likställda med män. Undantag från denna proklamerade likställighetsprincip upptogs i 2 § under sju särskilda punkter.

Tiden har nu ansetts vara mogen för en sådan reform, att till varje statstjänst skall utnämnas den, som från det allmännas synpunkt bäst lämpar sig för tjänsten, oavsett om sökanden är man eller kvinna. I proposition till årets riksdag framlades också förslag dels till en grundlagsändring, enligt vilken åtskillnaden mellan män och kvinnor i avseende å ämbeten och tjänster, utom de prästerliga, helt skulle bortfalla, dels till en ny behörighetslag, gällande för tiden intill dess grundlagsändringen kunde träda i kraft, enligt vilken män och kvinnor skulle vara lika behöriga att efter förtjänst och skicklighet befordras till statstjänst eller annat allmänt uppdrag. Enligt justitieministerns mening borde även efter antagandet av en dylik lagstiftning möjlighet föreligga att för vissa tjänster föreskriva kompe-

tensvillkor av innebörd, att män eller kvinnor uteslötes från behörighet till tjänsten. Departementschefen utgick ifrån, att en sådan differentiering, om än endast i undantagsfall, kunde ske med stöd av föreskriften i § 28 RF, att avseende skall fästas vid den sökandes förtjänst och skicklighet.

Det sammansatta konstitutions- och första lagutskott, som behandlade propositionen, vände sig mot detta departementschefsuttalande. En sådan tillämpning, som den av justitieministern angivna, syntes utskottet ej stå i god överensstämmelse med den i propositionen eljest hävdade principen om likställighet mellan man och kvinna. Genom den angivna tolkningen skulle enligt utskottets mening i en omfattning, som ej kunde förutses, denna princip kunna åsidosättas. RF:s stadganden om förtjänst och skicklighet ägde enligt utskottets åsikt den innebörden, att oberoende av de sökandes kön en fri prövning av deras skicklighet skulle äga rum i varje särskilt fall. Med den tolkning, vartill utskottet anslutit sig, kunde det åberopade stadgandet icke utgöra grund för utfärdande av regler i stadgar, instruktioner, reglementen m. m. om att vissa tjänster skulle förbehållas antingen enbart kvinnor eller enbart män. Beträffande de tjänster, som avsåges i § 28 RF, och som samtliga tillsattes av Kungl. Maj:t, skulle en sådan differentiering ej heller motsvaras av något praktiskt behov. Vad åter anginge tjänster, som ej hörde under § 28 RF utan tillsattes i annan ordning, kunde vissa skäl otvivelaktigt anföras för en dylik differentiering mellan man och kvinna i särskilda fall. Enligt utskottets åsikt borde en sådan differentiering genom generella bestämmelser endast äga rum i fall, då med hänsyn till beskaffenheten av de göromål, som vore förenade med viss befattning, det framstode som uppenbart, att befattningen kunde behörigen upprätthållas enbart av man eller enbart av kvinna; och det borde vara Kungl. Maj:t förbehållet att meddela sådana generella bestämmelser. Utskottet hade därför utarbetat ett nytt förslag till behörighetslag.

Vid ärendets behandling i kamrarna antogo dessa såsom vilande det i propositionen framlagda förslaget till grundlagsändring. Däremot stannade de i skiljaktiga beslut i fråga om behörighetslagen. Under det att första kammaren antog utskottets förslag i ämnet, godkände andra kammaren — på yrkande av en kvinnlig ledamot(!) — propositionens lagförslag. Sammanjämkning skedde på så sätt, att båda kamrarna dels antogo propositionens lagförslag utom i fråga om tiden för lagens ikraftträdande, dels beslöto, att i sitt svar på den förevarande propositionen uttala den förväntan, att något särskiljande av tjänster i manliga och kvinnliga icke ägde rum i fråga om befattningar, som avsåges i § 28 RF, och beträffande andra tjänster endast i fråga om fall, då Kungl. Maj:t med hänsyn till beskaffenheten av de göromål, som voro förenade med viss tjänst, funne uppenbart, att tjänsten kunde behörigen upprätthållas endast av man eller endast av kvinna, samt att i administrativ ordning utfärdades föreskrift därom, att sådant förordnande allenast kunde meddelas av Kungl. Maj:t.

Med anledning av motioner väckta vid årets riksdag har denna i skrivelse till Kungl. Maj:t begärt utredning och förslag om lagstadgad skyldighet för utgivare av periodiska skrifter till *offentlig redovisning av hur skrift finansieras*. I den reservation till sammansatta konstitutions- och första lagutskottets utlåtande i ärendet, som låg till grund för riksdagens beslut,

hänvisades till ett konkret fall — den s. k. Dagspostenaffären — som vore ägnat att belysa problemet. Där erinrades vidare om stadgandet i 8 kap. 22 § strafflagen om straff för den som av främmande makt eller annan mottager penningar eller annat för att här i riket genom utgivande eller spridning av skrifter söka påverka den allmänna meningen. Vad statsmakterna åsyftat med detta straffbud skulle bäst uppnås, om en sådan skadlig verksamhet aldrig gäves tillfälle att komma till stånd. Det syntes reservanterna icke osannolikt, att, om det funnits en förpliktelse till offentlig redovisning, huru den periodiska pressen finansierades, den hämmande effekt, som åsyftades med straffbestämmelsen i fråga, kunnat uppnås på ett smidigare sätt och på ett tidigare stadium än vad som nu varit fallet. Mot denna möjliga vinst finge emellertid vägas den olägenhet, som kunde tänkas vidlåda den offentliga redovisningsskyldigheten. Tryckfrihetsförordningen hävdade författares rätt att vara okänd och gäve garantier för denna rätt. Detta vore dock enligt reservanternas mening något annat än den finansiella anonymitet, varom här vore fråga. I och för sig finnes ingenting att erinra emot att enskilda organisationer bedreve skriftlig upplysning eller propaganda för idéer och intressen som vore fullt legala och kunde sägas utgöra viktiga led i det demokratiska samhällets funktioner. Att sambandet mellan opinionsbildningen och dess finansiella underlag bleve belyst, kunde endast bidra till befordrandet av klarheten omkring bakomliggande syften, vilket icke strede mot tryckfrihetsförordningens anda och bokstav. Vad slutligen kontrollmöjligheterna beträffade borde enligt reservanternas mening kontrollen i hithörande fall icke vålla större svårigheter än verkställandet av ekonomisk insyn i andra likvärdiga företag.

Sedan år 1938 föres hos fångvårdsstyrelsen ett centralt fångvårdsregister. Detta består av uppgifter och anteckningar av enahanda slag, som avses i 11 och 12 §§ *sekretesslagen*. I fråga om ådömda straff utgör det i själva verket en motsvarighet till straffregistret. I övrigt innehåller centrala fångvårdsregistret upplysningar om vård och behandling av personer, som intagits på fångvårdsanstalt. Vid sidan av centrala fångregistret föres sedan 1944 hos fångvårdsstyrelsen även ett register beträffande meddelade villkorliga domar. Till 12 § *sekretesslagen* har med anledning härav nu lagts ett tredje stycke av innehåll, att uppgifter och anteckningar, som tillhöra hos fångvårdsstyrelsen fört register över personer, som intagits på fångvårdsanstalt eller erhållit villkorlig dom, ej må utlämnas i annat fall eller i annan ordning än Konungen bestämmer.

Stadgan om riksdagsmannaarvodet har ånyo reviderats. Den föregående år införda rätten till obegränsat antal fria hemresor för riksdagsmännen från landsorten har i år kompletterats genom en bestämmelse, som ger samtliga riksdagsmän rätt att under hela året kostnadsfritt få färdas å allmänna och enskilda järnvägar inom riket. Till stöd härför hade konstitutionsutskottet i sitt av riksdagen godkända memorial i ämnet anfört, att icke blott de riksdagsmän, som vore bosatta inom sin valkrets utan även de, som vore bosatta utom densamma, hade ett obestridligt legitimt behov att på det allmännas bekostnad få företaga resor till valkretsen för att träda i kontakt med sina valmän. Utsträcktes emellertid rätten till fria

resor på sådant sätt, uppstode osökt det redan vid vissa tillfällen inom riksdagen dryftade spörsmålet, om ej riksdagsmännen i gemen borde erhålla rätt till fria resor på landets järnvägsnät över huvud taget. Den möjlighet riksdagsmännen härigenom skulle erhålla att i studie- och informations-syfte besöka skilda delar av vårt vidsträckta land, vore så betydelsefull, att utskottet, i anslutning till vad som gällde i ett flertal främmande länder, ansett sig böra förorda införandet av en dylik rätt för riksdagsmännen.

Vid årets riksdag aktualiserades i ett fall frågan om tillämpning av gällande grundlagsbestämmelser angående *gemensam votering*. Härmed förhöll det sig på följande sätt: I en proposition till riksdagen hade föreslagits en ändring i 32 § kommunalskattelagen av innebörd, att förmån av fri sjukvård och fri tandvård vid taxering i regel icke skulle upptagas såsom skattepliktig intäkt. Ifrågavarande bestämmelse skulle, därest densamma antagits av riksdagen, komma att äga tillämpning ej allenast vid den kommunala beskattningen utan även vid den statliga. Enligt 2 § förordningen om statlig inkomst- och förmögenhetsskatt skall nämligen, ifråga om vad som är att hänföra till skattepliktig inkomst ävensom angående beräkning av inkomst från olika förvärvskällor, gälla vad som i vissa bestämmelser i kommunalskattelagen — däribland 32 § — är stadgat. Vid propositionens behandling i kamrarna stannade dessa i skiljaktiga beslut. Första kammaren avtog propositionen, medan andra kammaren biföll densamma. Då besluten voro helt motsatta kunde någon sammanjämkning dem emellan ej äga rum. Bevillningsutskottet hade därför tagit under övervägande, huruvida den föreliggande frågan kunde bli föremål för gemensam omröstning. Vid bedömandet av detta spörsmål är att märka, att sådan omröstning icke kan ifrågakomma beträffande kommunala beskattningsfrågor. Däremot skall gemensam omröstning äga rum beträffande grunderna för en bevilning, vartill hänfördes bl. a. reglerna om skattefrihet vid den statliga inkomstbeskattningen. På grund härav hade inom bevillningsutskottet ifrågasatts, att — med hänsyn till den i 2 § förordningen om statlig inkomst- och förmögenhetsskatt givna hänvisningen till vissa bestämmelser i kommunalskattelagen — kamrarnas skiljaktiga beslut skulle kunna anses i lika hög grad avse grunderna för en bevilning som en kommunal beskattningsfråga samt att den föreliggande frågan i enlighet härmed vore av beskaffenhet att böra avgöras genom gemensam omröstning. Då emellertid den i propositionen föreslagna författningsändringen gällde en bestämmelse i kommunalskattelagen och gemensam omröstning inte kunde ske beträffande stadganden i denna lag, hade bevillningsutskottet — efter samråd med kamrarnas talmän och statsvetenskaplig expertis — ansett sig förhindrat att förorda en sådan omröstning. Utskottet hade för den skull, ehuru den ifrågavarande författningsändringen vore av betydelse även för den statliga beskattningen, funnit den föreliggande frågan ha förfallit för den riksdagen, vilket utskottet anmält för riksdagen i memorial.

I ett *ingressuttalande i dechargebetänkandet* till årets riksdag framhöll konstitutionsutskottet, att det förväntade, att *statsrådsprotokollen i utrikes-ärenden* för framtiden fördes så, att utskottets konstitutionella granskningsarbete ej försvårades eller omöjliggjordes. Till stöd för detta uttalande

erinrade utskottet om att de till dess förfogande stående protokollen i utrikesärenden under senare år varit synnerligen knapphändiga till sitt innehåll. Det hade därför inte varit möjligt för utskottet att genom granskning av dessa protokoll erhålla tillräcklig kännedom om utrikesärendena. Utskottet hade av denna anledning måst söka genom studium av annat material skaffa sig en klarare bild av desamma. Den s. k. vita boken, d. v. s. den framställning av de allmänna utrikespolitiska förhållandena, som ministern för utrikes ärendena i början av varje riksdag lämnar utrikesnämnden, hade utskottet därför också sedan några år tillbaka fått taga del av — år 1945 dock först den 23 maj, d. v. s. dagen före dechargebetänkandets justering. Men även efter ett jämförande studium av allt för utskottet tillgängligt material hade detta visat sig otillräckligt. Exempelvis hade ett sådant spörsmål som frågan, om och i vad mån gällande grundlagsbestämmelser angående samarbete mellan regering och riksdag i utrikesärenden till sin anda och bokstav följts, ej alltid kunnat tydligt klargämmas.

Enligt gällande bestämmelser i RO och i lagen om val till riksdagen genomföras de ändringar, som fastställas vid den vart tionde år återkommande *regleringen av förstakammandaten* mellan de olika valkretsarna, i regel först efter hand och i samband med utgången av åttaårsperioden för de valkretsar, som skola avstå platser. Någon inskränkning får nämligen ej göras i vald riksdagsmans rätt att under föreskriven tid utöva riksdagsmannaskapet. Endast i de fall, då ledamot i valkrets, som skall avstå plats, dör eller eljest avgår före åttaårsperiodens slut, skall förstakammarplats överflyttas från valkrets till annan under löpande period. Dessa överflyttningar kunna leda till en ur proportionell synpunkt otillfredsställande förskjutning av mandatfördelningen mellan de olika partierna. Om valkrets skall avstå från mandat under valperiod, bör mandatförlusten i enlighet med huvudregeln för platsernas fördelning mellan de olika partierna gå ut över den person och det parti, som vid röstsammanräkningen tilldelades valkretsens sista plats. Vilken ledamot som helst kan emellertid komma att avgå före valperiodens utgång. Detta innebär, att även vilken plats som helst kan komma att överflyttas och att mandatförlusten kan komma att drabba vilket parti som helst. På så sätt kan för närvarande mandatfördelningen inom en valkrets, som under valperioden avstår plats till annan valkrets, komma att bli en annan, än den efter proportionella grunder borde ha varit. En sådan förskjutning av partiställningen inom en valkrets, som under åttaårsperioden mister mandat, leder i sin tur till en förskjutning av partiställningen inom första kammaren, så vitt ej den nyvalde ledamoten i den vinnande valkretsen tillhör samma parti som den avgående i den förlorande valkretsen. Nuvarande bestämmelser kunna vidare medföra, att en sjuk och föga arbetsförmögen medlem av första kammaren kan anse sig tvingad av hänsyn till sitt parti att sitta kvar i riksdagen och därigenom förhindra, att kammaren tillföres en ny arbetsduglig ledamot. Med hänsyn till det anförda och då någon inskränkning i vald riksdagsmans rätt att under föreskriven tid utöva riksdagsmannaskapet ej ansetts böra ifrågakomma, har riksdagen såsom vilande för vidare grundlagsenlig behandling antagit förslag till ändring av RO av innebörd, att

antalet riksdagsmän från en valkrets ej skall minskas under löpande valperiod.

Enligt 8 § 2 mom. fjärde stycket landstingslagen, som i denna del erhöi sin nuvarande lydelse efter en år 1924 träffad kompromiss, får *landstingsvalkrets* bestående av stad och landsbygd ej utan synnerliga skäl bildas. Denna bestämmelse har, enligt vad konstitutionsutskottet framhållit i ett utlåtande till riksdagen, uppfattats på ett mera restriktivt sätt än vad såväl ordalagen som grunderna för stadgandet bort giva anledning till. Då samma uppfattning även i fortsättningen kunde komma att göra sig gällande, har utskottet ansett en lagändring befogad. Tillräckliga skäl förelågo emellertid enligt utskottets mening ej att helt borttaga den förevarande bestämmelsen. Den principiella åtskillnaden mellan stad och landsbygd borde alltfjämt framgå av stadgandet. Detta borde därför erhålla en sådan utformning, att det i större utsträckning än vad hittills varit fallet kunde anses innefatta ett medgivande till förening av stad och landsbygd i en valkrets, där särskilda skäl såsom geografiskt läge, kommunikationer etc. gjorde en dylik förening ändamålsenlig. Utskottet föreslog därför att den berörda bestämmelsen skulle utgå och att i stället 8 § 2 mom. tredje stycket skulle omformuleras så, att stad med mindre folkmängd än 15.000 skall förenas med annan stad eller med andra städer eller, »då särskilda skäl därtill äro», med angränsande landsbygd till en valkrets. Riksdagen beslöt i enlighet härmed.

Inledningsvis har framhållits att efter de i år genomförda grundlagsändringarna *fattigvårds- och konkursstrecken* upphört att gälla såsom diskvalifikationsgrunder för rösträtt vid andrakammarvalen; samma streck, *ävensom utskylsstreet*, ha samtidigt också upphävts såsom *obehörighetsgrunder för kommunal rösträtt*.

Som en konsekvens av fattigvårdsstreetens slopande har den ändringen vidtagits i 40 § *lagen om val till riksdagen*, att tillämpningsområdet för bestämmelsen, att vissa personer ej behöva underrättas om att de ej äro upptagna som röstberättigade i den för granskning framlagda röstlängden, inskränkts till att endast avse dem, som sakna stadigt hemvist.

Rösträttsålderns sänkning från fyllda 23 år till fyllda 21 år har ansetts böra medföra att *valbarhetsåldern* till andra kammaren samt till kommunala förtroendeuppdrag också sänkes med två år från fyllda 25 år till fyllda 23 år. Av kommunala uppdrag avser beslutet i ämnet emellertid endast sådana, som i valbarhets- och behörighetshänseende närmare regleras i de egentliga kommunallagarna, däremot ej sådana, som regleras i specialförfattningar såsom fattigvårds- och barnavårdslagarna; beträffande dessa senare har ett ställningstagande ansetts böra ske fristående från de beslutade ändringarna i kommunallagarna.

Sedan år 1935 och 1936 har *utskylsstreet* såsom *diskvalifikationsgrund för valbarhet* till ett flertal mera betydelsefulla kommunala förtroendeuppdrag varit strängare än samma streck som obehörighetsgrund för kommunal rösträtt. Då infördes nämligen en särskild bestämmelse om att den, som häftade för något av de tre sista årens kommunalutskyllder, skulle vara diskvalificerad för uppdragen i fråga. Krav på mildring eller upp-

hävande av detta skärpta streck ha vid upprepade tillfällen rests inom riksdagen. År 1941 beslöts också en riksdagskrivelse med begäran om utredning i ämnet. Med anledning härav tillkallades sakkunniga att inom socialdepartementet utreda frågan.

I det av de sakkunniga avgivna betänkandet (SOU 1944: 4) föreslogs bl. a., dels en sådan mildring av utskyldsstrecket såsom diskvalifikationsgrund för uppdrag, att detta endast skulle avse det sistförflutna årets kommunalutskylder, dels ock framför allt införande av ett förfarande, varigenom eftergift i särskilda fall skulle kunna meddelas från bestämmelserna om utskyldsstrecket. Om en kommunal förtroendemann komme att häfta för sina kommunalutskylder och om anledning härtill vore att söka i förhållanden, över vilka han icke skäligen kunnat råda, skulle enligt sakkunnigförslaget den myndighet, som i allmänhet ägde utöva den vederbörande kommun tillkommande beslutanderätten, med kvalificerad majoritet kunna bestämma, att den omständigheten, att befattningshavaren i fråga efter utgången av löpande år alltjämt häftade för skatten, icke skulle medföra skyldighet för honom att fråntråda sitt förtroendeuppdrag; beslutet skulle emellertid ej bli gällande annat än om det fastställdes av länsstyrelsen.

Vid årets riksdag förelågo motioner om slopande helt av ifrågavarande utskyldsstreck. I anledning härav framhöll konstitutionsutskottet, att det av de sakkunniga föreslagna dispensförfarandet, därest det upphöjdes till lag, svårigen skulle kunna tänkas komma att få någon egentlig praktisk betydelse. Någon annan mera framkomlig väg för uppmjukning av det ifrågavarande speciella utskyldsstrecket än den av de sakkunniga förordade ansåg utskottet emellertid knappast stå att finna. Valet stode därför mellan bibehållande av ett sådant streck utan kombination med ett dispensförfarande eller avskaffande helt av strecket. I ett sådant läge ansåg utskottet avgörande skäl tala för upphävande av strecket. Denna utskottets uppfattning betydde emellertid, enligt vad utskottet uttryckligen framhöll, ej något underkännande av den grundtanke, som låg bakom bestämmelserna i ämnet. Men utskottet ansåg, att man i detta fall, liksom i så många andra inom det offentliga livet, borde kunna lita till medborgarnas och organisationernas sunda omdöme. Så gjorde man redan då fråga vore om ett så betydelsefullt uppdrag som ledamotskap av andra kammaren, för vilket intet utskyldsstreck gällde. Det kunde inte finnas större anledning att i lag bibehålla ett speciellt utskyldsstreck såsom diskvalifikationsgrund för kommunala uppdrag. Utskottet föreslog därför upphävande av det åren 1935 och 1936 införda skärpta utskyldsstrecket såsom diskvalifikationsgrund för kommunala uppdrag. Riksdagen beslöt i enlighet härmed. Sedan detta förslag vunnit Kungl. Maj:ts godkännande, kommer intet utskyldsstreck alls att gälla som diskvalifikationsgrund för kommunala uppdrag, eftersom utskyldsstrecket såsom diskvalifikationsgrund för kommunal rösträtt tidigare i år upphävts.

Inom kommunalrätten har av ålder den regel gällt, att de kommunala förtroendeuppdragen skola vara oavlönade. För att emellertid bereda dem, som genom samhällets demokratisering erhöilo ökat politiskt in-

flytande, möjlighet att utan alltför stora ekonomiska uppoffringar mottaga kommunala förtroendeuppdrag antogos åren 1913, 1924 och 1930 vissa bestämmelser om *ersättning till kommunala förtroendemän*; flertalet nu gällande regler av sådan innebörd tillkommo år 1924. Riksdagen har nu i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställt om skyndsamt utredning i frågan om ändring av dessa bestämmelser. I konstitutionsutskottets till grund för riksdagens beslut liggande utlåtande i ämnet framhölls, att principen, att de kommunala förtroendeuppdragen skulle vara oavlönade, utgjorde ett värdefullt och naturligt moment i den kommunala självstyrelsen. De nuvarande ersättningsbestämmelserna kunde detta oaktat av skilda anledningar icke längre anses tillfyllest. Sålunda hade genom den kommunala förvaltningens utvidgning förtroendemännens arbetsbörda ökat i hög grad utan att kommunerna erhållit motsvarande möjligheter att kompensera dem härför. Tvärtom hade den gottgörelse, som kommunerna kunnat bereda vissa förtroendemän i form av dagtraktamenten, genom penningvärdets fall förlorat en del av sitt värde. Av ett yttrande från svenska landskommunernas förbund framginge, att ett flertal landskommuner, inom vilka tjänstemannaförvaltningen ej vore så utvecklad som inom städerna, sett sig nödsakade att bevilja sina förtroendemän högre dagtraktamenten än gällande bestämmelser medgäve samt att bevilja kommunalfullmäktiges och kommunalstämmans ordförande arvoden. Denna utveckling kunde icke anses tillfredsställande. En allmän översyn av gällande ersättningsbestämmelser syntes redan därför påkallad. Vid en utredning i ämnet borde bl. a. beaktas, att kommunerna borde beredas ökade möjligheter att kompensera ordförande i kommunalfullmäktige och kommunalstämma för kostnader och besvär för uppdragets fullgörande. Utskottet ansåg vidare, i likhet med svenska landskommunernas förbund och svenska stadsförbundet, att de i lag stadgade maximigränserna för dagtraktamenten till kommunala förtroendemän borde höjas. Utskottet erinrade i detta sammanhang om att en sådan höjning vid innevarande års riksdag beslutats beträffande dagtraktamenten till ledamöter i beskattningsnämnder, varigenom dessa numera kunde erhålla femton kronor per dag mot tidigare tio. Det kunde också ifrågasättas, om icke särskilt dagtraktamente borde utgå enligt vissa grunder till sådana förtroendemän, ledamöter av såväl fullmäktige som nämnder o. d., som bodde på så stort avstånd från sammanträdesorten, att de måste övernatta där. Även bestämmelserna om reseersättningens storlek borde så regleras, att denna komme att motsvara resekostnaderna till deras hela belopp. Utskottet funne sålunda av behovet påkallat, att en allsidig utredning av berörda spörsmål komme till stånd. Vid utredningen borde de bestämmelser angående ersättning till kommunala förtroendemän, som återfinnas i andra författningar än kommunal-lagarna, också tagas under omprövning.

26. 6. 45.

Sune Holm.

Befolkningsrörelsen När bearbetningen av den årliga befolkningsstatistiken av statsfinansiella skäl inskränktes fr. o. m. redogörelseåret 1938, skedde detta tyvärr under en tid, då befolkningen var underkastad starka förändringar. Härigenom beskuros möjligheterna att genom en närmare analys bedöma variationerna och ändringarna i de bakom de »råa» födelsetalen, giftermålstalen etc. liggande intensiteterna. Särskilt beklagligt var, att yrkesuppgifterna i befolkningsrörelsen bortföll, enär de demografiska variationerna till stor del bero just på skillnaden mellan yrkesgrupper. Det är med tillfredsställelse man konstaterar, att i och med den nu föreliggande redogörelsen över 1942 års befolkningsrörelse denna olägenhet så till vida undanröjts, som man vid uppgörandet av en del tabeller beträffande landsbygden gjort åtskillnad mellan befolkningen inom jordbruk med binärningar å ena sidan och den övriga landsbygdsbefolkningen å den andra.

För den aktuella befolkningsdiskussionen torde uppgifterna om nativitetens erbjudade det största intresset. Genom beräkning av fruktsamheten inom så differentierade grupper som möjligt har man sökt frilägga de olika moment, som konstituerat nativitetsutvecklingen under senare år. Den alltsedan år 1911 gällande uppläggnings av födelsestatistiken möjliggör en beräkning av den äktenskapliga fruktsamheten efter hustruns ålder och äktenskapets varaktighet, vilken årligen utföres å Statistiska Institutionen i Lund och publiceras i befolkningsredogörelsen. På basis av dessa tal har förf. i ett par uppsatser (Ekonomisk Tidskrift 1942, s. 207 ff., Tiden 1944, s. 17 ff. samt Tidskrift för Barnavård och Ungdomsskydd 1944, s. 5 ff.) ansett sig kunna påvisa, att befolkningens tillväxt samt de strukturella förskjutningarna inom densamma utgjort hela förklaringsgrunden till nativitetsuppsvinget från 85.000 år 1933—34 till 100.000 år 1941. För de därpå följande åren har tillkommit en viss förbättring av fruktsamheten, varvid storleksordningen för de tre åren kunnat angivas till resp. 12, 8 och 5 %.

De nämnda analyserna äro i viss mån ofullständiga, enär hänsyn icke kunnat tagas till en tredje, för fruktsamheten betydelsefull faktor, nämligen det förut existerande antalet barn inom äktenskapet. Vissa av professor Quensel utförda och i denna tidskrift redovisade kalkyler (Statsvetenskaplig Tidskrift 1943, s. 331 ff.), varvid fruktsamheten differentierats efter duration och beräknat medelbarnantal, ge vid handen, att någon mindre del av vad som i de ovan nämnda kalkylerna måst inkluderas i fruktsamhetsförändringarna, i själva verket är att hänföra till en strukturell faktor, familjernas ändrade fördelning efter barnantal.

Då den egentliga fruktsamhetsuppgången begynte just år 1942, kan det vara anledning att här återge följande summariska jämförelse mellan 1941 och 1942:

Medelfolkmängden ökade med 0,7 % och antalet kvinnor i fruktsam ålder (här 20—45 år) med 0,6 %. Antalet gifta kvinnor i samma ålder ökades med 2,7 %, medan antalet icke gifta kvinnor decimerades med 2,6 %. Vidare skedde vissa åldersförskjutningar inom de fruktsamma åldrarna, varigenom det äktenskapliga födelsetalet förbättrades med 0,3 % och det utomäktenskapliga nedgick med 0,5 %.

Sammanfattningsvis voro folkmängdstillväxten och strukturförändring-

arna ägnade att öka födelsetalet med 2,3 % från 99.700 år 1941 till 102.000 år 1942. Härtill kom så en fruktsamhetsökning av 11,7 % (13,0 % för den äktenskapliga, konstans för den utomäktenskapliga).

Den höga giftermålsfrekvensen har varit ett karakteristiskt drag för senare år, då antalet vigda legat omkring 60.000 årligen mot föga mer än 40.000 vid 1930-talets början. Om de verkningar, som äro att emotse, när antalet vigda med tiden kommer att åter minskas (bl. a. som en ofrånkomlig följd av 1920- och 1930-talens låga födelsekullar), må här hänvisas till de ovan angivna uppsatserna. Här skall i stället göras ett par kommentarer till de i befolkningsredogörelsen för 1942 givna reproduktionstalen.

Om man i enlighet med Statistiska Centralbyråns sedvanliga metod beräknar nettoreproduktionen utifrån de observerade fruktsamhetstalen och den aktuella civilståndsfördelningen, erhålles ett nettoreproduktionstal av 0,97 (i redogörelsen anges talet 0,96 till följd av att man där använt en något föräldrad dödlighetstabell). Det är emellertid härvid att märka, att de använda äktenskapliga fruktsamhetstalen påverkas av att äktenskapens durationsfördelning inom en och samma ålder hos hustrun just nu är särskilt gynnsam på grund av det under senare år starkt stegrade antalet vigda. Gör man en omvägning till en mera normal ålders- och durationsfördelning hos äktenskapsbeståndet (jfr Ekonomisk Tidskrift 1945, h. 3), visar sig den äktenskapliga fruktsamheten rätteligen vara 10 % lägre än vad som framgår av direkt kalkylerade fruktsamhetssiffror. Nettoreproduktionstalet för år 1942 blir därigenom 0,89. Det var sålunda åtskilligt kvar till full reproduktion ännu år 1942, och pari synes ha uppnåtts först i och med 1944 års födelsesiffra av 133.000.

Den inledningsvis omnämnda uppdelningen på jordbruksbefolkning och övrig landsbygdsbefolkning ger tillsammans med stadsbefolkningen tre någorlunda likstora huvudgrupper. Uppdelningen i 1942 års befolkningsrörelse avser de vigda männens åldersfördelning, de äktenskapliga nedkomsternas fördelning dels efter moderns ålder och dels efter äktenskapets varaktighet samt åldersfördelningen av avlidna män i åldrar över 15 år. Då bearbetningen skett manuellt, ha uppgifter erhållits för varje län, ehuru de endast publicerats för hela riket.

Några direkta uppgifter om medelfolkmängden bakom de redovisade befolkningsrörelsesiffrorna har man icke. Det enda som härvid står till buds är yrkesräkningen 1940, i genomsnitt halvtannat år tidigare. Genom uppskattning av de under mellantiden skedda folkmängdsförändringarna kan man dock härleda vissa preliminära mått. Mera tillförlitliga uttryck kommer man att få, när den nu införda yrkesuppdelningen föreligger jämväl för åren 1943—45 och man har möjlighet att beräkna medelfolkmängden genom interpolering mellan 1940 och 1945 års folkräkningsuppgifter.

Med kannedom om jordbruksbefolkningens nettoavflyttning under senare år samt om de administrativa förändringarna kan man beräkna antalet icke gifta män i åldrarna 20—40 år 1942. Därifrån erhållas följande

Speciella giftermålstal 1942

	‰
Jordbruksbefolkning	63
Övrig landsbygdsbefolkning	120
Stadsbefolkning	147
<u>Total befolkning</u>	<u>111</u>

Genomsnittet för den icke jordbrukande befolkningen blir 135, vadan jordbruksbefolkningens giftermålsintensitet icke uppgår till fullt hälften av den övriga befolkningen. Detta resultat bestyrkes av siffror för åren 1940—41, vilka härletts under antagande av att jordbrukskommunernas demografiska förhållanden kunna anses representera jordbruksbefolkningens (se Ekonomisk Tidskrift 1945, s. 62 f.).

I fråga om den äktenskapliga fruktsamheten angives antalet barnaföderskor 1942 för jordbruksbefolkningen till 28.333, för den övriga landsbygdsbefolkningen till 34.750 samt för stadsbefolkningen till 41.272. För uppskattning av antalet gifta kvinnor i fruktsam ålder erhålles från folkräkningen 1940 resp. 191.000, 259.000 och 324.000. I dessa böra i första hand korrektion göras för giftermål under 1½ år, vilka kunna uppskattas till resp. 15.000, 30.000 och 35.000, samt till en administrativ omflyttning från övrig landsbygdsbefolkning till stadsbefolkning av c:a 2.000. Antalet från jordbruket avflyttade gifta kvinnor uppskattas till 4.000. Övriga faktorer (såsom dödlighet etc.) kunna anses utöva ungefär lika stor effekt inom alla tre befolkningsgrupperna. Räknar man nu slutligen fruktsamhetsindex med ledning av 1940 års åldersfördelningar samt justerar kapacitetstalen med ledning av det ovan anförda, får man följande

Äktenskapliga fruktsamhetsindex 1942

	‰
Jordbruksbefolkning	124
Övrig landsbygdsbefolkning	97
Stadsbefolkning	91
<u>Total befolkning</u>	<u>100</u>

Skillnaden mellan jordbruksbefolkningen och den icke jordbrukande befolkningen framstår här som tämligen liten, 34 %, vilket är något lägre än vad som framkommit vid kalkyler på basis av enbart folkräkningen eller utifrån jordbrukskommunernas fruktsamhet (skillnad c:a 40 % omkring år 1940). Förklaringen kan i någon ringa mån ligga i de här använda approximativa justeringarna samt i olika yrkesgruppering vid folkräkning och befolkningsrörelse (speciellt i fråga om diverse utproportionerade grupper, där folkräkningssiffran för jordbruksbefolkningen torde ha blivit förhållandevis stor). En viktigare förklaringsgrund är, att de här beräknade indextalen icke taga hänsyn till att äktenskapen inom samma ålder hos hustrun uppvisat en gynnsammare förändring i durationsfördelningen inom stadsbefolkningen än inom jordbruksbefolkningen; antalet vigda inom den senare har nämligen hållit sig konstant under de senaste tio åren medan

antalet ökat med över hälften inom den övriga befolkningen. Slutligen tillkommer, att det även torde ha skett en viss utjämning i fruktsambethshänseende under tiden mellan de båda undersökta perioderna.

Om man alltså icke kan få fram ett mera tillförlitligt fruktsamhetsmått av de ovan diskuterade uppgifterna, kan man likväl ur ett par publicerade fördelningar rörande nedkomsternas durationsfördelning härleda fruktsamheten under de båda första äktenskapsåren, enär folkmängden då praktiskt taget kan sättas lika med antalet vigda med viss tidsförskjutning.

*Fruksamhetstal för äktenskap
med en varaktighetstid av*

	0—1 år	1—2 år
Jordbruksbefolkning	419	280
Övrig landsbygdsbefolkning	376	213
Stadsbefolkning	303	185
Total befolkning	349	212

Skillnaden mellan jordbruksbefolkningen och den icke jordbrukande befolkningen uppgår under första äktenskapsåret till 26 % och under det andra till 43 %. För de högsta durationerna torde man kunna förutsätta ännu något större skillnad, och man kommer då fram till att skillnaden i den totala fruktsamheten torde vara av storleksordningen 40 %.

Det torde av det föregående ha framgått, att den föreliggande statistiken icke ger möjlighet till en mera exakt analys av befolkningsrörelsen. Bland de önskemål, som härvidlag stå främst, är införandet av barnets ordningsnummer som en ytterligare variabel i fruktsamhetsstatistiken. Detta skulle vara av betydelse ej blott ur de mera speciella synpunkter, som här framförts; det skulle bli av värde för den allmänna befolkningspolitikens ordnande och för skilda sidor av social planering, t. ex. i fråga om bostadsbyggande. Andra önskemål, som kunna framföras i detta sammanhang, är, att man måtte utföra en årlig framskrivning av fördelningen på kön, ålder och civilstånd för landsbygd och städer var för sig, samt att den kommande folkräkningen måtte bearbetas så utförligt, att man för olika områden och yrkeshuvudgrupper erhåller all den differentiering efter ålder, duration, barnantal etc., som i olika sammanhang kan vara erforderlig. Det sistnämnda liksom frågan om hur mycket av den framräknade statistiken, som skall publiceras, sammanhänger med det statsfinansiella läget ävensom med sättet för anslagens beviljande. Det är att hoppas, att 1945 års folkräkning kan genomföras på ett sådant sätt, att man undviker de många efterbearbetningar, som måst göras på 1940 års folkräkningsmaterial. Det är dessutom av stort värde såväl för näringslivet som för olika statliga och kommunala institutioner, att folkräkningsresultaten publiceras tämligen utförligt.

Till slut en stilla undran. Vore det ej möjligt att genom ett krafttag forcera bearbetningen av befolkningsrörelsen? Redogörelsen kommer nu 2 1/2 år efter redogörelseårets slut. Det borde vara tillräckligt med 1 1/2 år.

Hannes Hyrenius.

Utrikespolitiska institutets verksamhet. Följande översikt över Utrikespolitiska institutets verksamhet an knyter till redogörelser i denna tidskrift för det arbete som under åren 1938 och 1939 bedrevs av *Kommittén för utrikespolitisk upplysning*, som institutet då benämndes.

Utrikespolitiska institutets verksamhet har sedan 1939 fått en avsevärt ökad omfattning. Institutet har genomgått en anmärkningsvärt snabb utveckling, vilket bl. a. framgår av att dess vinst- och förlusträkning för år 1938 balanserade på ca 30.000:— kr. och för år 1944 på ca 150.000:— kr. Till en början baserade institutet sin ekonomi så gott som uteslutande på anslag från Rockefeller Foundation. Det erhåller alltså anslag från den amerikanska stiftelsen men mottar nu därefter bidrag från svenska staten och ett 30-tal svenska organisationer och företag, bland vilka i främsta rummet märkas Arbetsgivareföreningen, Industriförbundet, Kooperativa förbundet och Landsorganisationen. Även av Stockholms stad åtnjuter institutet understöd i den formen, att lokaler i Medborgarhuset sedan hösten 1942 gratis ställts till institutets förfogande.

Styrelsen för institutet består av följande personer: fil. dr Yngve Lorents (ordf.), professor Gunnar Westin Silverstolpe (v. ordf.), fil. lic. Ragnvald Lundström (sekr.), rektor Herman Stolpe (skattnästare), professor Nils Ahnlund, statsrådet Georg Andrén, professor Axel Brusewitz, borgarrådet Oscar Larsson, ordföranden i Landsorganisationen August Lindberg, statsrådet Bertil Ohlin, fil. lic. Ragnar Svanström, vkstl. direktören i Arbetsgivareföreningen Fritiof Söderbäck samt professor Herbert Tingsten. Det närmaste ansvaret för institutets publiceringsverksamhet har ett redaktionsutskott, som förutom ordföranden och sekreteraren utgöres av herrar Silverstolpe, Svanström och Tingsten. Vid institutet äro tio personer fast anställda. Direktör är fil. lic. Ragnvald Lundström, biträdande direktör docent Sven Dahl, amanuenser fil. kand. Ingegerd Björck och fil. kand. Sten Renborg.

Institutet har sökt fylla sin uppgift att verka för höjande av det svenska folkets utrikespolitiska bildning först och främst genom en omfattande publiceringsverksamhet. Det utger för närvarande tre skriftserier, nämligen den rent vetenskapliga serien »Skrifter utgivna av Utrikespolitiska institutet», den populärvetenskapliga serien »Internationell politik» och broschyrserien »Världspolitikens dagsfrågor». Institutet har hittills utgivit 77 skrifter, vilka utkommit i en sammanlagd upplaga å 560.000 exemplar. Samtliga skrifter ha utgivits på Kooperativa förbundets bokförlag.

I den förstnämnda serien ha hittills fem arbeten utkommit: »Folkkrätt under krig och neutralitet» av Torsten Gihl, »Samtidens förbundsstater» av Herbert Tingsten, »Det tyska storrummet» av Kurt Pflöging, »Svensk utrikesdebatt mellan världskrigen» av Herbert Tingsten och »Fred och säkerhet efter andra världskriget». Den sistnämnda skriften, som även utgivits på engelska, utgör resultatet av det arbete, som bedrivits inom en av institutet bildad studiegrupp. Författarna till de olika avsnitten äro universitetskanslern Undén, kanslirådet Gihl samt professorerna Herlitz, Myrdal och Tingsten.

I serien »Internationell politik» ingå dels 100-sidiga arbeten rörande vissa väsentliga internationella frågor, dels översättningar av de dokumentsamlingar, som olika krigförande staters regeringar utgivit för att belysa orsa-

kerna till krigsutbrottet. De 22 nummer som hittills utkommit i denna serie äro följande: Torsten Gihl: Neutralitetsproblem; Herman Stolpe: Tysklands krav på kolonier; K. A. Bratt: En värld i vapen; Rudolf Freund: Schacht, Funk och Tredje riket; Ragnvald Lundström: Tjeckoslovariens undergång i dokumentens belysning; Bernhard Karlgren: Maktkampen i Fjärran Östern; Gunnar Heckscher: Brittiska imperiet; Englands blå bok; Den tyska dokumentsamlingen jämte andra tyska samt franska och amerikanska dokument; Sir Nevile Hendersons slutrapport; Finlands blå-vita bok I; Tysklands andra vita bok; Ake Thulstrup: Italiens utrikespolitik under fascismen; Frankrikes gula bok; Hugo Valentin: Kampen om Palestina; Kurt Stechert: Tyskland och Sovjetunionen; Polens vita bok; Alfred Öste: Förenta staternas utrikespolitik; Greklands vita bok; Finlands blå-vita bok II; Förenta staternas vita bok; Frede Castberg: Folkförbundets nederlag.

När broschyrserien »Världspolitikens dagsfrågor» påbörjades hösten 1940, var dess främsta syftemål att motverka den utländska propagandan på det utrikespolitiska området. Även om denna propaganda inte nu kan sägas utgöra samma fara som då, torde denna broschyrserie inte desto mindre allttjämt ha en mission att fylla. Den avser att ge en lättillgänglig, kortfattad, saklig och allsidig orientering rörande de för dagen aktuella händelserna. Hittills ha följande 52 häften utkommit: Herbert Tingsten: Förenta staternas president; Gunnar Jarring: Östra Medelhavet; Bernhard Karlgren: Japans väg och mål; Sven Hartman: Den ryska expansionen; G. Westin Silverstolpe: Slaget om Atlanten; Gunnar Jarring: Främre Orienten; Yngve Lorents: Balkan i smältdegeln; Kurt Stechert: Tysklands marsch mot öster; H. G. Tonndorf: Stormaktskriget och oljan; Gunnar Jarring: Turkiet i farozonen; Victor Vinde: Frankrike efter nederlaget; Arne Björnberg: Norge under ockupationen; Thorsten Odhe: Världshandeln och kriget; Gunnar Heckscher: Brittiska imperiet i krig; Aviator: Kriget i luften; Erik Öberg: Kriget på haven; G. Westin Silverstolpe: U. S. A. tar upp kampen; Herbert Tingsten: Australien; Gunnar Röise: Kampen om Stilla havet; Gustaf Olsson: Indien i brännpunkten; Carsten Welinder: Hur kriget finansieras; G. Westin Silverstolpe: Transportvägarna i krig och fred; Yngve Lorents och Thorsten Odhe: Latinamerika och kriget; Gustaf Aulén: Den norska kyrkostriden; Ingemar Gerhard: Kriget och Sveriges utrikeshandel; Sigurdur Thorarinsson: Det ockuperade Island; Eyvind Bratt: Diplomater och konsulter (dubbelbrochyr); Thorsten Odhe: Kampen om råvarorna; Erik H. J. Linder: Sveriges neutralitetspolitik (dubbelbrochyr); Olavi Tomilla: Finlands försörjningsläge; Nils Ahnlund: Politiska fredsmål; Elis Håstad: Krigets folkflyttningar; Ebbe Munck och Ove Martin: Danmark under ockupationen; W. Brandt: Oslouniversitetet i kamp; Karin Kock: Ekonomiska fredsmål; Victor Vinde: Det fria Frankrike; Hanna Kobylinski: Det nya Kina; Ingemar Gerhard: Världshandeln; Lars Lund: Hur världen skall hjälpas; Ake Thulstrup: Den polsk-ryska konflikten; Thorsten Odhe: »Lend-lease». En amerikansk krigsinsats; Petter Fjell: Den norska handelsflottan och kriget; Anders Hammarsjö: Partisan-

kriget; Harald Wigforss: Debatten om Tyskland; Olavi Tommila: Finlands ekonomi och framtid; Hugo Valentin: Judarna under det andra världskriget; Erland von Hofsten: Europas framtid och befolkningsfrågan; Hanna Kobylinski: Den grekiska krisen; Sven Dahl: Jugoslaviens ockupation och befrielse; Alfred Öste: Franklin Roosevelt. — Under de senaste åren ha 10 nummer om året utkommit.

Det må i detta sammanhang nämnas, att institutet förbereder utgivandet av ett stort verk om det andra världskriget på ca 1.100 sidor i samarbete med ett danskt och ett norskt förlag. För redigeringen av detta verk svarar ett särskilt redaktionsutskott, som består av huvudredaktören, fil. lic. Ragnvald Lundström, författaren Torolf Elster, minister P. Skov och professor Herbert Tingsten.

Det största arbete institutet utger är »Utrikespolitiska institutets kalendarium». Detta verk, som inte tryckes utan endast stencileras och omfattar tiden från krigsutbrottet den 1 september 1939, utgör en fortlöpande sammanställning av meddelanden, som publicerats i Sveriges största och en rad stora utländska tidningar, om alla händelser av vikt rörande såväl utrikes- som inrikespolitiken. Dessutom kan man däri givetvis följa krigets förlopp genom de talrika utdrag av krigskommunikéer, som förekomma. Kalendariet är alltså ett slags klipparkiv; det är en materialsamling rörande vår egen tids historia och avser att tjäna som ett hjälpmedel åt alla som syssla med utrikespolitiskt författarskap eller av andra orsaker behöva orientera sig beträffande det utrikespolitiska skeendet.

Kalendariet består dels av ett kartotek, dels av ett register. Kartoteket omfattar för närvarande 9.300 kort, på vilka meddelandena ha uppförts. Korten äro daterade och numrerade samt uppställda i kronologisk ordning. Under varje notis är källan, ur vilken den är hämtad, angiven. Registret gör det möjligt att på ett ögonblick få tag på det meddelande man söker. Huvudslagorden utgöras först och främst av länderna, men registrets användbarhet ökas, genom att man som huvudslagord även återfinner t. ex. axelmakterna, Storbritannien med allierade, världens organisering, handelskriget, luftkriget, sjökriget, o. s. v. Bland abonnenterna på kalendariet, som kostar 100: — kr. om året, märkas bibliotek, större tidningar och tidskrifter, militära staber och skolor samt företag och organisationer av skilda slag.

Till institutets publiceringsverksamhet hör givetvis även dess presstjänst. Denna har i hög grad utvecklats sedan 1939, då institutet utsände 2 artikelserier, vardera omfattande 24 artiklar, på vilka 17 tidningar anmälde sig som abonnenter. Innevarande år utsänder institutet till landsortspressen 3 artikelserier, vardera omfattande 24 artiklar, och till fackförbundspressen 2 serier, vardera omfattande 12 artiklar. Abonnenternas antal inom landsortspressen är 66 och inom fackförbundspressen 30. Det förhållandet, att institutet utsänder 3 parallella artikelserier till landsortspressen, möjliggör, att upp till 3 tidningar med samma spridningsområde samtidigt kunna vara abonnenter. Att institutet verkligen lyckats hålla dessa artiklar på ett sakligt högt plan framgår bl. a. av att en och samma artikel ofta publiceras i såväl socialdemokratiska som högertidningar. För denna presstjänst anlitar institutet ett stort antal skickliga och kunniga skribenter.

Institutet har på olika sätt sökt medverka till att öka intresset för den

internationella politiken inom den svenska folkbildningsverksamheten och har hittills varit med om att anordna 2.238 föreläsningar fördelade över hela landet. Till de allra flesta av dessa föreläsningar har institutet lämnat ekonomiskt bidrag. Sedan institutet på hösten 1942 inflyttade i Medborgarhuset och där erhöll en egen föreläsningssal, har institutet i Stockholm i egen regi eller i samarbete med andra organisationer bedrivit en livlig föreläsnings- och studiecirkelverksamhet. Bl. a. i syfte att söka hjälpa den stora bristen på kunniga föreläsare i utrikespolitik har institutet de senaste två somrarna anordnat kurser på omkring en vecka avsedda för historielärare och studenter vid universiteten, som ägna sig åt historia eller statskunskap.

Institutets upplysande verksamhet sträcker sig även i viss mån till riksdagen, där det i januari 1943 bildades en utrikespolitisk studiekлубb, som arbetar i samarbete med institutet. Denna klubb, som för närvarande har 187 medlemmar och som alltså rönt ett stort intresse från riksdagsmännens sida, brukar sammanträda ungefär var fjortonde dag, när riksdagen är samlad. Klubbens styrelse består av riksdagsman Orgård (ordförande), docent Elis Håstad, statsrådet Bertil Ohlin, riksdagsman Persson i Skabersjö och redaktör Allan Vougt.

På grundval av ett antal svenska och utländska tidningar har institutet under åren fått till stånd ett stort klipparkiv, som i likhet med dess bibliotek står till intresserades förfogande.

Före kriget hade institutet livliga internationella förbindelser, som under krigsåren endast delvis ha kunnat upprätthållas. Dock har institutet oavbrutet kunnat stå i kontakt med The Royal Institute of International Affairs, London, och Institutet for Historie og Samfundsøkonomi, Köpenhamn, vilket för institutet varit av stor betydelse.

Juli 1945.

Ragnvald Lundström.

Krigsansvarighetslag- Den 12 september detta år stadfäste Finlands statsstiftningen i Finland. minister Paasikivi — såsom utövare av presidentens åligganden under dennes sjukdom — lagen »om bestraffning av de krigsansvariga». Det heter i denna lag, att den som »på ett avgörande sätt» medverkat till att Finland år 1941 råkade i krig med Rådunionen eller Storbritannien »eller under krigets fortgång förhindrat åstadkommande av fred» må för missbruk av tjänsteställning till rikets skada ådömas »fängelse ej över åtta år eller, därest omständigheterna äro försvårande, tukthus för viss tid eller på livstid». Stadsgangena i regeringsformen och ministeransvarighetslagen få icke utgöra hinder för dömande, i stöd av den nya lagen, av person som varit republikens president eller medlem av statsrådet. Åtalen handläggas av en särskild krigsansvarighetsdomstol, bestående av presidenten i högsta domstolen såsom ordförande samt såsom ledamöter presidenten i högsta förvaltningsdomstolen, en professor vid Helsingfors universitets juridiska fakultet, vald av fakulteten, samt tolv andra ledamöter, utsedda av riksdagens elektorer. Den som invalts i domstolen får icke avsäga sig uppdraget. Om väckande av åtal — vilket bör ske inom år 1945 — förordnar statsrådet efter utlåtande av justitiekansler.

Det första man fäster sig vid i denna lag är givetvis retroaktivitetsgrundsatsen. Det resonemang i formellt hänseende, som härvid tillämpats, framgår med all tydlighet av lagens ingress, där det säges, att lagen tillkommit för fullgörande av bestämmelserna i art. 13 (den s. k. krigsförbrytarartikeln) i vapenstillståndsavtalet. Detta förhållande har ytterligare inskräpts i den kommuniké, som regeringen utfärdat i samband med beslutet om vilka som i stöd av lagen skola åtalas. I detta sammanhang bör även ihågkommas, att frågan, hur art. 13 i stillståndsavtalet rätteligen bör tolkas — d. v. s. om denna avser icke blott dem som »brutit mot krigets lagar», utan även de s. k. krigsansvariga — avgjorts av den allierade kontrollkommissionen genom ett offentligt uttalande vid tiden för lagens handläggning i riksdagen. Den vidsträcktare tolkningen av krigsförbrytarbegrppet har härigenom blivit auktoriserad.

Lagen antogs i den ordning och med den kvalificerade majoritet, som avvikelser från grundlag förutsätter. Det är även i flera väsentliga punkter, som lagens innehåll avviker från de normer grundlagarna uppställa. Enligt regeringsformen får åtal mot presidenten i anledning av ämbetsåtgärd väckas endast, när presidenten gjort sig skyldig till högförräderi eller landsförräderi och riksdagen med $\frac{3}{4}$ majoritet medgett åtalets väckande. I sådant fall skall högsta domstolen fungera såsom rättsinstans. Ministeransvarighetslagen åter förutsätter såsom åtalsgrund antingen tydligt lagstridig ämbetsåtgärd eller uppsåtligt missbruk av tjänsteställning till uppenbar skada för landet. Domstol är härvid riksrätten. Tillfälliga domstolar få enligt regeringsformen icke tillsättas.

Avvikelserna äro sålunda mycket påtagliga och understryka kraftigt åtgärdens karaktär av undantagslagstiftning. Ett särskilt intresse anknyter sig till den specialdomstol, som för ändamålet blivit tillsatt. I och för sig hade naturligtvis ingenting hindrat, att riksrätten av lagen bemyndigats fungera såsom domstol i detta fall. Ett förslag härom hade emellertid icke haft utsikt att vinna erforderlig majoritet i riksdagen, med hänsyn till att riksrättens sammansättning — eller närmare bestämt dess starka inslag av självskrivna ledamöter — icke synes vara ägnad att tillvinna denna domstol yttersta vänsterns förtroende.

I formuleringen av åtalsgrunderna finner man en strävan att i någon mån anknyta till ministeransvarighetslagen. Talet om »missbruk av tjänsteställning till rikets skada» utgör en återklang — låt vara i sakligt hänseende väsentligt förändrad — av det nyssberörda uttrycket i nämnda lag: »— om han till uppenbar skada för landet uppsåtligt missbrukat sin tjänsteställning —». I detta sammanhang är det särskild anledning att uppmärksamma orden *missbruk av tjänsteställning*. De synas ge vid handen, att endast sådana handlingar böra tagas i betraktande, som vederbörande politiker såsom innehavare av viss tjänsteställning gjort sig skyldiga till. Även om man kan diskutera vad som bör hänföras till denna kategori av handlingar, synes det anförda uttrycket dock innebära en betydelsefull begränsning av åtalsgrunderna.

Statsrådets beslut om väckande av åtal i stöd av denna lag mot åtta framträdande politiker — bekantgjort kort innan detta skrives — ger vid handen, att kretsen av de ansvarsskyldiga i huvudsak begränsats till personer i

regeringsställning, särskilt sådana som tillhört regeringens utrikesutskott (vilket under de gångna åren i viss mån tycks ha fått karaktären av ett »krigskabinett»). Mot bakgrunden av den betydelse man i riksdagen tillmätt avlägsnandet av den bestämmelse i propositionen, enligt vilken ansvaret skulle begränsas till dem som verkat »i regeringen», ter det sig närmast överraskande, att endast en av de åtta, nämligen förra Berlinsändebudet Kivimäki, tagits utanför regeringskretsen.

Att döma av regeringens kommuniké är det väsentligen sex frågekomplex, som i samband med målets handläggning skola bli föremål för utredning: omständigheterna kring den tyska s. k. transiteringen fr. o. m. hösten 1940, krigsuthrottet sommaren 1941, det händelseförlopp som ledde till den engelska krigsförklaringen i december 1941, avvisandet av det amerikanska medlingsanbudet våren 1943, fredsförhandlingarna våren 1944 samt Ryti—Ribbentropavtalet sommaren 1944.¹

Sven Lindman.

Ansökningar om understöd från J. H. Palmes fond. Från J. H. Palmes fond för ekonomisk upplysning och ekonomisk forskning, vilken förvaltas av Nationalekonomiska föreningens styrelse, lämnas efter beslut av styrelsen anslag som bidrag för skrifter eller undersökningar av nationalekonomiskt innehåll, för anordnande av föredragsserier över sådant ämne eller ock för upplysningsverksamhet på det ekonomiska området i annan form. Ansökan om anslag, ställd till Nationalekonomiska föreningens styrelse, bör före den 15 nästkommande januari ingivas till föreningens sekreterare fil. lic. Gustav Cederwall (adr. Nytorngatan 15, Stockholm), vilken på begäran lämnar närmare upplysningar. Av skrift, som utarbetas med anslag från fonden, skola 10 ex. överlämnas till föreningen.

¹ Sedan ovanstående skrivits, har processen inletts, och justitiekanslern har i egenskap av åklagare framlagt anklagelseakten. Ur principiell synpunkt tjänar det observeras, att anklagelserna mot den förre socialdemokratiska ledaren Tanner i viss utsträckning grunda sig på dennes opinionsbildande tal och andra offentliga uttalanden under den tid han var ledamot av regeringen. I samband med frågan, huru begreppet »missbruk av tjänsteställning» skall tolkas, är motiveringen av intresse.

LIT T E R A T U R G R A N S K N I N G A R

Skrifter åt minnet av C. A. Reuterskiöld utgivna av Institutet för offentlig och internationell rätt. Helsingfors 1945. 377 sid. i 4:o. AB. C. E. Fritzes kongl. hovbokhandel, Stockholm, i distribution. Pris 50 kr.

Till minnet av den våren förra året bortgångne altmeistern inom den gren av vår juris prudentia, som omfattar offentlig och internationell rätt, professor emeritus vid Uppsala universitet C. A. Reuterskiöld, har nu, ett år efter hans död, ägnats en samling skrifter, vars titel läses här ovan. Det är en redan till det yttre ovanligt ståtlig och imponerande volym, helt och fullt värdig sitt vackra syftemål, att hedra en vetenskapens vägröjare och nydanare. Det är det kort före Reuterskiölds bortgång av hans efterträdare och främste lärjunge, professor Halvar G. F. Sundberg, skapade Institutet för offentlig och internationell rätt — varav även Reuterskiöld var medlem — som här för första gången framträder utåt från sin hittillsvarande, så att säga, mera akademiska avskildhet. Och det må genast sägas ifrån, att på ett förnämligare sätt kunde detta knappast ha skett.

Med hänsyn till bokens exklusiva art — den föreligger endast i en numererad upplaga på 200 exemplar — kommer jag här att något utförligare, än kanske eljes blivit fallet, söka återge det väsentliga av dess innehåll, varvid jag till vissa punkter tillåter mig anknyta några anspråkslösa randanteckningar.

Efter ett charmant reproducerat porträtt av C. A. Reuterskiöld och några hyllningsord i välklingande latinsk stenstil följa levnadsdata, trenne minnesrunor (tidigare publicerade av resp. landsretssagfører, dr. jur. Erik Brüel i Nordisk Tidsskrift for international Ret, professor emeritus Robert Malmgren i denna tidskrift samt professor Halvar G. F. Sundberg i Svensk Juristtidning) ävensom en av andre bibliotekarien, fil. d:r Olof von Feilitzen uppgjord, imponerande bibliografi över Reuterskiölds författarskap, som utan anspråk på fullständighet redovisar ej mindre än tre och ett halvt hundratal nummer — en redan i det yttre vältalig illustration till Reuterskiölds mångsidigt omfattande forskargärning. I övrigt framträder hyllningen åt minnet genom att de olika bidragen i regel utgå ifrån eller eljes anknyta till den bortgångne lärdes eget författarskap.

De tvenne första bidragen i minnesskriften äro av internationellrättslig art. Det första är »Nya stater och nya regimer. Några anteckningar om folkrättens subjekt» av juris d:r Hilding Eek. Det hävdas där, att det är inkonsekvent att tala om rättsliga förutsättningar för erkännandet av en ny stat eller en ny regim inom en förut erkänd stat. Förutsättningarna här-

för ligga nämligen helt på det politiska planet. Precedensfallen från förra världskriget ge ytterligare stöd åt denna mening. Ett krav på effektivitet hos den nya regeringen torde dock i allmänhet uppställas såsom en politisk förutsättning för ett erkännande. Det torde kunna ifrågasättas, om icke E. bort bestämt understryka, att ett sådant krav på både effektivitet och stabilitet hos ett samfunds högsta organ i regel får anses som en allmän förutsättning för det erkännande, som enligt vedertagen uppfattning utgör grunden för en ny stats rättsliga existens såsom medlem av statssamfundet. F. ö. har E. nog rätt i att hithörande spörsmål snart torde få ny aktualitet och eventuellt ges en klarare utgestaltning. Hit hör också frågan om individens förhållande till folkrätten, närmast då möjligheten för enskilda att vid sidan av staterna bli erkända såsom även folkrättssubjekt. Detta ämne var under 1920-talet föremål för livlig uppmärksamhet och en ganska löftesrik utveckling, som emellertid i början av följande årtionde bröts i de s. k. totalitära statsuppfattningarnas frostiga luft, men som efter de gångna järnåren måhända kan komma att visa sig äga ny grokraft.¹

Det andra folkrättsliga inslaget i minnesskriften är »några synpunkter» på »Allmänna och allmänt erkända rättsregler såsom rättskälla i internationellt rättsliv» av professor Rafael Erich, tidigare Finlands statsminister och senare envoyé bl. a. i Stockholm samt ledamot av fasta mellanfolkliga domstolen i Haag. Utgångspunkten är den i art. 38 av domstolens statuter fastslagna, viktiga grundsatsen, att domstolen äger tillämpa »de av kulturfolken erkända, allmänna rättsprinciperna»: »les principes généraux de droit reconnus par les nations civilisées». I ämnet föreligger en ganska rikhaltig litteratur med divergerande åsikter om principernas innebörd. Frågan blev också vid ett tillfälle i början av 1930-talet upptagen på det s. k. folkrättsinstitutets program, dock utan att nå fram till någon resolution. Det var förvisso icke, framhålls det, någon ny princip, som här infördes i Haagdomstolens statuter, ehuru den där blev klart formulerad och, så att säga, auktoriserad. Sedan länge får nämligen enighet i stort sett anses ha rätt om vissa satsar, som kunna sägas tillhöra den allmänna rättsläran och — mutatis mutandis — äga självständig giltighet såväl inom den nationella som inom den mellanfolkliga rätten. I motsats härtill äro de »rättvisans och billighetens allmänna principer»: »les principes généraux de la justice et de l'équité», som uttryckligen omnämnas i den aldrig ikraftträdde XII. Haagkonventionen men likväl få anses som uttryck för en vederhäftig och allmänt omfattad rättsuppfattning, snarare mera internationellt betonade. Rättvisans och billighetens grundsatser äro visserligen lika litet som de av kulturfolken allmänt erkända rättsprinciperna på något sätt oföränderliga, men de äro dock, understrykes det, i högre grad, så att säga, självbestående och innebära ett slags postulat, riktat icke blott till rättstillämpningen utan fullt ut lika mycket till rättsbildningen. Till sist betonas med eftertryck, att det för lösningen av de många världsomspännande problem av skilda slag, som efter kriget anmäla sig, kräves ett oförvillat beaktande av de allmänna grundsatser, som här antytts. De äro oundgängliga för varje internationell rättsorganisation.

¹ Jfr H. Cavalli, Om statslån och statsskulder (1942), s. 313 ff.

Professor Erik Fahlbecks bidrag i minnespublikationen bär överskriften »Om statsvetenskaperna» och återger innehållet i hans installationsföreläsning vid tillträdet hösten 1944 till professuren i förvaltningsrätt och statsrätt med folkrätt i Lund. Kärnpunkten synes vara att som ett programmatiskt framtidsuppslag ha framkastat tanken på en centralisering till huvudstaden av forskning och undervisning i de som statsvetenskapernas kärnämnen betecknade stats-, förvaltnings- och folkrätt ävensom statskunskap för att därigenom möjliggöra att i institutionsmässigt arbete samordna dessa vetenskapsgrenar i nära kontakt och medverkan med förvaltningsapparaten i dess olika funktioner. Som en första början och ett steg i rätt riktning för att söka häva splittringen inom statsvetenskapernas stora forskningsfält betecknas det förra året framförda förslaget om ett till Stockholm förlagt, samhällsvetenskapligt råd ävensom något så när regelbundet återkommande samhällsvetenskapliga konferenser. Framställningen avslutas med några synpunkter och önskemål beträffande läroämnena stats-, förvaltnings- och folkrätt med hänsyn till deras nuvarande ställning inom den akademiska undervisningen. Däremot har det här uppenbarligen icke syntts föreligga någon anledning att till förnyad utläggning upptaga frågan om kärnämnenas vetenskapliga föremål och metoder, ett spörsmål, vilket som bekant gav upphov till ett livligt och på sin tid ganska observerat meningsutbyte i samband med en motsvarande installation för c:a femton år sedan.²

Jur. kand. Michaël Hernmarck behandlar i sin uppsats, »Om LKL § 90», ett ämne ur kommunalrätten. Det gäller den K. M:t enligt detta stadgande tillerkända möjligheten att dispensera från de vanliga reglerna, i LKL §§ 87—89, angående municipalsamhälle. En redogörelse lämnas dels för tillkomsten av stadgandet, liksom av dess föregångare, FKL § 80, mom. 4, som infördes i lagen 1898 men ej trädde i kraft förrän med år 1900, dels för praxis, som blott omfattar nio fall, därav sju från 1899 och endast två, båda rörande Domnarvets municipalsamhälle, från senare tid, 1925 och 1930. Därpå göres ett försök att bestämma stadgandets innebörd med hänsyn till gränserna för K. M:ts förordnanderätt. På tal om K. M:ts möjlighet att med stöd av LKL § 90 dispensera från regeln i § 89 om medlemmarnas av municipalsamhället deltagande i vården av moderkommunens angelägenheter, heter det därvid (s. 118), att »ett undantag av sådan art skulle strida mot andemeningen i bestämmelserna om municipalbildning». Visserligen kan detta sägas, men nog hade det tett sig naturligare att hänvisa till de av H. själv förut (s. 111) åberopade »allmänna förvaltningsrättsliga grundsatser», enligt vilka ett stadgande icke får tillämpas i för detsamma främmande syfte (»détournement de pouvoir»). Ty det är icke enbart nödvändigheten av stadsstadgornas tillämpning, som utgör rättsgrunden för municipalbildningen. Det är blott den ena sidan av saken. Den andra och lika betydelsefulla är bevarandet av den hittillsvarande rättsliga kontinuiteten inom moderkommunen.

Trots de inskränkningar, som visas åvila K. M:ts skenbart nära nog

² Se N. Herlitz, Juridisk och humanistisk statsvetenskap, i denna tidskrift 1928, s. 121 ff., och G. Andréén, Tvenne huvudriktningar inom modern statsvetenskap, i Nordisk Tidskrift 1928, s. 436 ff., samt C. A. Reuterskiöld, Statsrätt och statskunskap, i Tidsskrift for Retsvidenskap 1929, s. 69 ff.

obegränsade dispensmöjlighet, kan, framhålles det som ett sammanfattande slutomdöme, LKL § 90 dock vara av stor betydelse vid municipalbildningsreglernas anpassning till de skiftande förhållandena inom de områden, som kräva en municipal reglering.³

»Om disciplinärt och judiciellt ansvar» är ämnet för docenten Stig Jägerskiölds bidrag i minnesskriften. Det är det mest omfattande av dem alla och framstår som en hel avhandling, även i yttre utstyrsel med fristående kapitelindelning o. d.

Undersökningen har begränsats till att avse endast civila, statliga befattningshavare. Om orsaken till att militära och ecklesiastika ämbets- och tjänstemän lämnats utanför, säges, att den dem berörande specialstraffrätten gjorts till föremål för särskild lagstiftning och att de därmed förbundna spörsmålen *härigenom väsentligen* (kursiv av rec.) skilja sig från dem, som för J. varit aktuella. Skulle det ändå icke trots detta kunna invändningsvis ifrågasättas, om ej dessa partier av tjänstemannarätten vila på vissa gemensamma grundvalar, på vilka sedan byggts upp den för varje särskild kategori erforderliga särregleringen? Kraven på å ena sidan effektivitet i förvaltningsarbetet och upprätthållandet av statsmaktens auktoritet, å den andra den enskildes rättssäkerhet och därav betingade rörelsefrihet äro överallt i princip desamma, även om deras inbördes avvägning och sammanställning måste lämpas efter förvaltningsverksamhetens olika art och behov. På flera ställen drager J. f. ö. själv jämförande paralleller med förhållandena inom den militära och den ecklesiastika specialstraffrätten. Men detta hade givetvis krävt vittgående särundersökningar, som man ej kunnat begära i detta sammanhang.

Vid bestämmandet av rättsgrunden för den disciplinära bestraffningsmakten säges (s. 119), att denna i de fall, då den är det enda rättsliga reaktionsmedlet, »bygger på villkor, som den anställde godkänt vid befattningens antagande». Det låter sig kanske säga, att det framstår såsom en självklar, underförstådd förutsättning för en persons antagande av en befattning, att denne därvid underkastar sig samtliga de stadganden, inklusive de disciplinära, som då äro eller under hans tjänstetid komma att bli fastställda rörande befattningen. Stundom förekommer ju i anställningsakten ett mer eller mindre vidsträckt, direkt förbehåll därom. Men även med beaktande härav synes påståendet innebära en fiktion eller åtminstone en, kanske genom sin summariska korthuggenhet i avfattningen, något vilseledande karakterisering av rättsförhållandets art.

Det disciplinära förfarandet definieras i jämförelse med det judiciella såsom ett mot felande befattningshavare riktat, effektivt och snabbt, men mindre förbundet bestraffningsmedel av stark individualpreventiv men svagare allmänpreventiv verkan. Gentemot andra förvaltningsakter än de judiciella avgränsas disciplinärförfarandet till att endast omfatta sådant, som kan leda till åläggandet av de inom svensk rätt numera erkända disciplinstraffen: avsättning, suspension, böter och varning samt med de båda senare jämförliga sanktioner.

³ Det bör måhända här påpekas, att hela municipalsamhällesinstitutionen synes lagd i stöpsleven i samband med frågan om ändrad kommunal indelning.

Innan J. får tillfälle att utreda det disciplinära ansvaret för civila, statliga befattningshavare enligt nu gällande rätt, lämnar han som bakgrund därtill en intressant redogörelse för disciplinärstraffrättens uppkomst och tidigare utveckling intill 1864, den nuvarande allmänna strafflagens födelseår.

I äldre tid var det till en början uteslutande tjänstens intressen man avsåg att skydda genom regler om disciplinär bestraffning. Man ville värna om ordning, hederlighet och noggrannhet i förvaltningsarbetet. Först senare krävde även andra intressen att beaktas, främst den enskildes rättssäkerhet till person och egendom. Ett karakteristiskt drag var, att ansvaret även vid judiciellt förfarande icke utkrävdes vid de allmänna domstolarna utan uppdrogs åt förvaltningens myndigheter eller specialdomstolar. Även om gränserna mellan judiciellt och disciplinärt förfarande härigenom i viss mån kommo att utplånas, upprätthölls dock i det stora hela en klar distinktion dem emellan. Gränsdragningen bestämdes med hänsyn till ett flertal olika faktorer, än den ena, än den andra, allt efter de faktiska förhållandenas art.

Kring sekelskiftet 1800 började under starkt intryck av utländsk teori krav att resas på skilsmässa mellan dömande och verkställande organ och därmed också på upphörandet av den administrativa domsrätten. Steg för steg har detta reformprogram sedan såtillvida förverkligats, som det straffrättsliga ansvaret numera endast i mycket begränsad utsträckning utkräves annorstädes än vid de ordinarie domstolarna. Däremot har man varit medveten om att den disciplinära befogenheten vore av helt annan art och alltjämt måste stanna kvar hos förvaltningsmyndigheterna. Även i 1864 års strafflag har en motsvarande gränsdragning bestämts på det sättet, att disciplinära stadganden skulle, i avseende på gärningar av det i S.L. 25: 17 angivna slag och i den mån de avsågo specificerade gärningar, gälla framför detta lagrum. Det närmare avgörandet, huruvida disciplinärt eller judiciellt förfarande inom detta område skulle väljas, överlämnades åt de olika förvaltningsorganens instruktioner. Däremot måste ansvaret enligt S.L. 25: 16 gå före de i förordningar givna, disciplinära ansvarsstadgandena. Slutligen äro befattningshavare, vilka överhuvudtaget icke äro underkastade ämbetsmannaansvar enligt strafflagen, endast disciplinärt ansvariga.

Den följande, närmare utvecklingen av disciplinärretten har varit i hög grad skiftande. I flertalet instruktioner under årtiondena närmast efter strafflagens ikraftträdande bibehölls den tidigare, klara regleringen, att ordinarie befattningshavare, som voro underkastade disciplinärt ansvar, skulle vid iteration och svårare fel åtalas, medan de icke ordinarie endast voro disciplinärt ansvariga. Men senare ha dessa föreskrifter i regel följts av mera skiftande och delvis svårbestämda stadganden.

Följden härav har å ena sidan blivit, att de disciplinära föreskrifterna ej endast begränsats till att avse de lindrigare fel, varå S.L. 25: 17 icke är tillämplig, utan även kunna, efter sin lydelse, tillämpas på övriga fel eller försummelser, å den andra, att vederbörande myndighet i många fall äger att välja mellan judiciellt och disciplinärt förfarande. Därjämte har vid sidan av myndighetens tidigare allennärådande över åtalsfrågan en allmän och enskild åtalsrätt vuxit fram.

Vid betraktandet av nutida rättspraxis' inställning till frågan om förhållandet mellan det judiciella och det disciplinära förfarandet är det flera

intressanta iakttagelser, som påkalla beaktande. Dels har disciplinärätten numera erhållit ett tillämpningsområde, som är mera vidsträckt än det, som avses i S.L. 25: 17. Dels har den grundsatsen uppluckrats, att en och samma felaktighet ej får såsom ämbetsbrott bestraffas två gånger. Efter utdömande av disciplinstraff kan sålunda även domstolsbehandling förekomma. Där emot kan det ej ske i omvänd ordning, annat än för den händelse, att det judiciella förfarandet utmynnat i straff för annat brott än ämbetsbrott, i vilket fall handlingen därefter må såsom tjänstefel disciplinärt bestraffas.

I slutkapitlet läggas några »kritiska synpunkter» på förhållandet mellan det kriminella och det disciplinära ansvaret. Slutsatsen blir, att det »lärar med fog kunna betecknas såsom ej helt tillfredsställande». Särskilt möjligheten till en dubbelbestraffning framstår såsom något orimligt, som dessutom står i strid med den klassiska regeln »non bis in idem». Att materiell rättvisa i dylika fall kan åstadkommas i efterhand genom nåd, event. resning, är en onöjaktig nödfallsutväg. För vinnande av ett bättre sakernas tillstånd förordas till sist en återgång i princip till en äldre tids system med en klar gränsdragning mellan tillämpningsområdena för judiciellt och disciplinärt ansvar. Visserligen, medges det, kan även då i en viss situation tänkas, att ett av disciplinärmyndighet avgjort mål prövas av domstol, som eventuellt faller till straff. För dylika fall skulle, heter det, domstol ges rätt att annullera beslutet om disciplinstraffet. Ja, men om detta redan verkställts och domstolen skulle frikänna, huru skall man då förfara? Allra helst som ett beslut om disciplinär bestraffning väl i regel torde höra till dem, som gå i verkställighet omedelbart eller med kort varsel (jfr den ovan givna definitionen på disciplinär bestraffning).

»Två skatterättsliga spørsmål» av ett visst praktiskt intresse behandlar f. kommunalborgmästaren jur. kand. A. H. Ljungberg. Det första avser att klarlägga innebörden av den s. k. valfrihetsbestämmelsen beträffande mantalsskrivningsort. Huvudregeln, som innehålles i § 3, mom. 1 av 1894 års mantalsskrivningsförordning, går som bekant ut på att »en var skall mantalsskrivas, där han är bosatt». Den som, heter det dock i fortsättningen av samma lagrum, »äger fast egendom eller idkar rörelse inom olika mantalsskrivningsdistrikt och inom vartdera av dessa någon del av året vistas samt ej på grund av tjänst eller verksamhet kan anses hava sitt egentliga hemvist i någotdera av dessa eller annat mantalsskrivningsdistrikt», är nämligen berättigad »att själv bestämma och anmäla, inom vilketdera distriktet han skall mantalsskrivas». Efter en undersökning av stadgandets tillkomst och tillämpning i praxis (nio fall ha gått till högsta instans) blir resultatet, att för valfrihet kräves, att innebörden av stadgandet förtydligas i dubbel måtto, dels positivt så, att bostaden i distriktet i fråga är användbar som permanent bostad året om, dels negativt så, att vederbörande icke inom något distrikt innehar tjänst, vilken kan anses som huvudsyssla, eller utövar verksamhet, vilken ger honom stadigvarande och regelbunden syssel-sättning, som är lokaliserad till just denna ort.⁴

⁴ Enligt det förslag, som sedan slutet av 1944 förelegat till omorganisation av folkbokföringen och godtagits av 1945 års riksdag, skulle reglerna om valfrihet i vissa fall av mantalsskrivningsort avskaffas. Kvar skulle endast stå en mycket begränsad möjlighet att på ansökan hos K. M:t efter skälighets-

Det andra spørsmålet avser frågan, när äkta makar skola betraktas »såsom av varandra oberoende skattskyldiga» och således tvärtemot huvudregeln icke göras till föremål för samfällid beskattning utan beskattas var för sig såsom en självständig skattskyldig. Svaret blir, att detta kan anses vara fallet, om makarna antingen äro hemskilda, eventuellt eljes bevisligen leva åtskilda på grund av söndring i äktenskapet, eller ock, vare sig dylik separation föreligger eller icke, äro bosatta å skilda orter under sådana förhållanden, att envar av dem *skall* mantalsskrivas å sin bosättningsort.

F. kanslirådet juris d:r Israel Myrberg underkastar i en uppsats om »Rikets gränser och R.F. § 78» nämnda grundlagsbud en kritisk analys, vars resultat han sedan söker pröva på Sveriges gränsregleringsavtal med grannstaterna från 1661 till 1932. Det förefaller emellertid, som om M., då han vill utlägga innebörden av förbudet att »genom försäljning, förpantning, gåva eller å annat dylikt sätt» »söndra» någon del från »riket», ej gjort klar för sig betydelsen av ordet »söndra» och därmed tappat bort en väsentlig del av stadgandets egentliga innebörd. I annat sammanhang har jag sökt visa upp,⁵ att förbudet att »söndra» här är att jämställa med det från jordrätten kända förbudet mot »avsöndring», d. v. s. att avskilja en del av ett jordområde från dess tidigare kamerala enhet och därigenom minska dennas skatteförmåga. Sammanställer man detta förhållande med den plats, § 78 fått bland regeringsformens övriga bestämmelser om och till skydd för riksdagens finansmakt, skulle slutsatsen bli den, att grundlagsstiftarnas syfte, förutom det av M. (s. 279) ensidigt betonade, att värna om rikets territoriella integritet — i den mån detta nu kan ske genom rättslig reglering, torde det få anses gjort genom R.F. § 13 — också och, i detta sammanhang, framför allt varit av statsfinansiell art, nämligen att i överensstämmelse med en uråldrig, svensk konstitutionell tankegång omöjliggöra för konungen att på angivet sätt anskaffa medel och därmed tillika minska rikets framtida skattekraft. Att avfattningen av stadgandet därvid gjorts så vid, att det — i motsats till R.F. § 77, som avser skiljande av mark från kronan, d. v. s. staten såsom förmögenhetsrättsligt subjekt, *fiscus* — kommit att innebära ett förbud även för konung och riksdag att gemensamt beträda slika betänkliga vägar, kunde då anses blott som en naturlig konsekvens. Först om man på här antytt sätt kombinerar *båda* synpunkterna vid tolkningen av R.F. § 78, synes dess förbud te sig både allsidigt och effektivt, något som också måste förutsättas ha varit grundlagsstiftarnas mening. Härigenom förfalla också alla M:s resonemang om tillämpligheten av nämnda grundlagsparagraf på gränsregleringsavtal, vilka dessutom i regel knappast kunna anses vara jämförliga med de i § 78 anförda (»annat dylikt sätt») och därför med hänsyn till sin reella innebörd måste anses falla utanför räckvidden av R.F. § 78.

»Rättsstatsprinciperna och vår rättsordning» är ämnet för en längre uppsats av d:r jur. Bernhard Staedler, som tager upp till granskning det ej minst i våra dagar starkt aktualiserade problemet om förhållandet mellan

prövning få till stånd en avvikelse från huvudregeln. Se Statens offentliga utredningar 1944: 52, s. 7f.; jfr s. 141, 176. — Jfr riksdagens skrivelse nr. 446/1945.

⁵ Jfr Cavalli, a. a., not 190, s. 412 ff. — Förmodligen har detta undgått M:s uppmärksamhet.

den enskildes frihet och statens maktutövning, det vill, med andra ord, säga, den nutida tillämpningen i vårt land av de rättsstatliga principerna, d. v. s. de rättsregler, som avse att skydda individens rätts- och frihetssfär, sådan den uppdrages i R.F. § 16 eller eljes finnes angiven.

Det rättsstatliga samhällsskicket har redan genom det ekonomiska livets förändrade struktur, icke minst den industriella revolutionen, utsatts för påfrestningar, varigenom det i viss mån rubbats och uppluckrats. I samma riktning, sålunda att förhållandet mellan medborgaren och staten allt mer fjärnas från rättsstatsprinciperna, verka, enligt S:s mening, icke blott utvecklingen av dispenssystemet inom regering och förvaltning utan ock inflytandet från den på Hågerströms läror grundade, starkt förhärskande rättsuppfattningen, mot vars konsekvenser å den offentliga rättens område S. här riktar en skarp kritik. Denna omvandling av rättsordningen belyses med en rad exempel. Inom taxeringsväsendet har sålunda det centrala organet, taxeringsnämnden, som ursprungligen utformats såsom ett slags oberoende och folkvald domstol, inför vilken kronan och den skattskyldige stodo som likvärdiga parter, steg för steg utvecklats till ett väsentligen fiskaliskt instrument, och även i övrigt ha de statliga maktsynpunkterna skärpts och fördjupats.

Andra exempel på rättsstatsprincipernas åsidosättande inom modernt svenskt rättsliv lämnas framför allt genom ett flertal kristidsförfattningar. Så t. ex. genom opportunitetsprincipens intrång på legalitetsprincipen vid anställandet av åtal, genom förverkandepåföljdens godtagande såsom straffpåföljd vid ransoneringsförseelser, liksom genom en väsentlig skärpning av det s. k. husbondeansvaret, varigenom husbonden förutsättes ansvarig för vissa förseelser, som begåtts av hustru och barn, husfolk eller annan i hans arbete antagen person, »så framt ej omständigheterna göra sannolikt, att förseelsen skett utan hans vetskap och vilja». Ytterligare en del exempel anföras från de senare årens strävanden att genom prisregleringslagar söka leda och kontrollera prisbildningen på viktigare förnödenheter och tjänster. Så har man för vissa fall gett ett normal- eller stoppris retroaktivt verkan, så att det skulle gälla även för sådana avtal, som slutits före dess ikraftträdande men icke bragts i verkställighet förrän efter detta. I dessa fall motiverades ingreppen i den enskilde medborgarens rätt med farhågor för att illojala företagare eventuellt kunde kringgå lagen eller utnyttja luckor i densamma. Härmed bleve gärdet framför den individuella frihetssfären lätteligen upprivet; ty alltid finnas väl några, som missbruka friheten.

Den »ökning av förvaltningens okontrollerade diskretionära makt över den enskilde», varom de senare årens rättsutveckling sålunda bär vittne, ger S. anledning till det pessimistiska, men tyvärr knappast ogrundade, sammanfattande omdömet, att här »efter hand grundvalen skapats för ett definitivt övergivande av den borgerliga rättsstatens grundsatser» till förmån för något, som i många stycken erinrar om det system, som man i den statsocialistiska diktaturens tecken sökt förverkliga på andra håll ute i världen.

Sist i den alfabetiskt ordnade författarraden kommer professor Halvar G. F. Sundberg med några »Anteckningar till Högbrofordsdomen». Efter en i samråd med en fackman på straff- och processrättens områden, pro-

fessor Ivar Agge, utarbetad analys av samtliga brottsrekvisit i målet ger S. här sin fulla anslutning till C. A. Reuterskiölds för sju år sedan offentliggjorda uttalande om den nu mer än tio år gamla, på sin tid livligt uppmärksammade och hårt omstridda domen, nämligen att den praktiskt taget enda »rättelsemöjligheten» — enär ett resningsmedgivande måste anses osannolikt, för att icke säga omöjligt — vore »att övertyga den allmänna meningen om domens felaktighet». En sådan övertygelse måste grunda sig på de i R.F. § 16 inskrivna rättssäkerhetsgrundsatserna. Då emellertid detta grundlagsstadgande numera måste anses vara åtminstone halvt förvittrat i följd av de nämnda grundsatsernas särskilt under de senare åren fortgående uppluckring och avhysning inom både lagstiftning och förvaltning (jfr Staedlers ovan omnämnda uppsats) samt även rättsskipning, föranleder detta S. att här återigen, liksom så ofta tidigare i andra sammanhang, höja sin varnande stämma mot den fortskridande upplösningen av den sedan gammalt inom vårt land rådande rätts- och samhällsuppfattningen.

Hans Cavalli.

FRÖDE AAGAARD: *Klaus Berntsen. Frihedens Talsmand*. 2. Oplag. 205 sid. Odense 1944. Pris kr. 7:75.

J. JENSEN-SØNDERUP: *Hørt og oplevet. Gennem 24 Aars politiske Virksomhed paa Rigsdagen 1896—1920*. 230 sid. Kbh 1943. Pris kr. 6:50.

Aagaards bok är det nyaste tillskottet i den rad av biografiska framställningar över ledande danska politiker under de senaste 50 åren, som i ganska stort antal utgivits. Knappast något av dessa arbeten, vanligen av måttligt omfång, kan sägas gå på djupet. De äro populära minnesskildringar utan större vetenskapliga anspråk. Men de äro nyttiga som första röjningsarbeten och ha betydelse genom de levande bilder de ge av en del av de märkligare männen i modernt danskt statsliv. Några av dessa ha publicerat memoarer, såsom Klaus Berntsen, vars Erindringer i tre band kommo ut 1921—25, och Neergaard, som kort före sin död hann ge ut första delen av en stort anlagd självbiografi (1935). Andra ha efterlämnat kortare minnesanteckningar, ibland endast ungdomsminnen, bland vilka senare J. C. Christensens väl-skrivna *Fra min Barndom og Ungdom* (1925) torde vara den märkligaste produkten. Till dessa självbiografiska anteckningar sluta sig Jensen-Sønderups memoarer som det sist tillkomna bidraget, föregångna av de några år tidigare utgivna *Barndoms- och Ungdomserindringer* (1937).¹

Tidigare har Aagaard författat biografier över Christen Berg (1929) och J. C. Christensen (1941). Han har alltså redan därigenom haft särskilda förutsättningar att skriva om Klaus Berntsen. Själv folkhögskollärare har han för övrigt säkerligen även genom sitt kall fått intresset inriktat på de tre stora vänsterledarnas historia. Alla tre voro ursprungligen skollärare, Berntsen först friskollärare, sedan högskollärare. Alla härstammade från den bondemiljö, där den grundtvigianskt präglade högskolerörelsen spelade

¹ En del danska politiskt biografiska arbeten ha tidigare anmälts i denna tidskrift 1937, s. 72 ff., 1939, s. 508 ff., 1942, ss. 66 ff., 222 ff., 329 ff.

en så framträdande roll som uppfostrings- och bildningselement. Känndom om denna miljö är en väsentlig förutsättning för att förstå dansk politik, och det är därför av värde att förf. tämligen utförligt uppehållit sig vid de skildrade personligheternas uppfostran och ungdomsutveckling.

Källan för Berntsenbiografien är helt naturligt framför allt Berntsens egna Erindringer. Förf. beklagar att han därutöver endast i mycket begränsad mån haft tillgång till personligt förstahandsmaterial. En del brev har han dock kunnat tillgodogöra sig för sin framställning. Den är hållen i en för föremålet starkt sympatisk ton. Den store folkuppfostraren och folktalaren, den trosvisse och målmedvetne förkämpan för dansk folkfrihet, den ideellt betonade men samtidigt på det sakligt uppnåeliga inriktade politikern dominerar skildringen. Måhända var Berntsen den populäraste av sin tids ledande danska politiker, även så till vida som han var väl tåld av motpartiets män. Hans ljusa lynne och entusiasm, parade med en ovanlig slagfärdighet som givit hans repliker ryktbarhet, gjorde honom till en centralfigur i vilken församling han än uppträdde. Förf. är angelägen att framhäva det äktdanska, av Berntsens fyenske hembygd speciellt färgade draget i hans personlighet. Möjligen spårar man en viss beredskapsanda i Aagaards bok. Han är dock ingalunda blind för svagheter i Berntsens natur, som gick mera på bredden än på djupet. Omständigheterna gjorde att det dröjde osedvanligt länge, innan han fördes fram i allra främsta planet av dansk politik. Man har emellertid ett starkt intryck av att Berntsen, då han vid 66 års ålder som konseljpresident övertog statsledningen, var rätte mannen på platsen. Som den stora grundlovsreformens upphovsman har han gjort en bestående insats i dansk demokrati.

Att det dröjde så länge, innan Berntsen nådde fram till regeringsställning, berodde på att han, liksom hans partikollega och närmaste politiske medarbetare Neergaard, under Estrups tid hört till den förhandlande, sedermera s. k. moderata vänstern. Mellan denna i början av 1900-talet till ett tialt man decimerade grupp och reformvänstern under Christensen kvarstod länge, onaturligt länge skulle man vilja säga, en motsats mera av personlig än saklig art, utan tvivel till stor förlust för dansk politik. De moderata intogo i själva verket i flera frågor en mera frisinnad hållning än bondevänstern i allmänhet. Då Christensen 1905 bildade ministär, kunde han emellertid lita på deras stöd utan att någon formlig överenskommelse avslutits. Tre år senare fingo de moderata en lysande upprättelse, då Neergaard efter Albertikatastrofen bildade ministär med Berntsen som inrikesminister. Neergaards främsta uppgift var att lösa den sedan länge förberedda försvarsfrågan, men hans förslag förkastades med påföljd att vänstern sönderföll i tre grupper: Christensens reformvänner, de moderata och en med dessa sympatiserande ur Christensens parti utbruten grupp under Jensen-Sønderups ledning. Konungen uppmanade nu Berntsen att bilda ministär, men han vägrade, och det blev Holstein-Ledreborg som med Christensen, Neergaard och Berntsen såsom regeringskolleger lyckades lösa försvarsfrågan. Efter Holstein-Ledreborgs avgång erbjöds Berntsen åter att bli regeringschef, men även nu avböjde han och anvisade konungen att vända sig till radikala vänstern under Zahle som den parlamentariskt riktiga utvägen. Då Zahle på våren 1910 anhöll att få upplösa folketinget, sökte konungen

ånyo, för tredje gången, förmå Berntsen att åtaga sig konseljpresidiet, men han ansåg sig böra tillråda den begärda upplösningen. Efter folktingsvalet, varvid vänstern gått framåt, mottog han konungens kallelse, då budet fjärde gången gick till honom. De olika grupperna inom bondevänstern hade nu förenat sig till ett parti, som behärskade hälften av folketingets röster, varigenom utsikterna till en positiv reformpolitik ljusnat.

Ministären Berntsen (1910—13) betecknar »en höjdpunkt i grundtvigianismens utvärtes makterövring». Av dessa nio medlemmar kunna fem räknas som politiska grundtvigianer. Ministärens största historiska insats är som nämnt grundlagsreformens framförande. Den slutliga lösningen kom senare (1915) men i det hela enligt de grunder Berntsen föreslagit. Det var ett djärvt grepp att ta upp spörsmålet i dess helhet — mot J. C. Christensen som förordade en lösning »i to Tempi». Det var Berntsens förtjänst att så skedde, men i hög grad även Neergaards, vars medverkan påpekas men kanske varit värd att något mera understrykas. Junigrundlovens återställande, vänsterns mål alltifrån 1866 års grundlagsstiftning, blev efter ett halvsekels strider förverkligat.

Berntsens politiska bana — han invaldes första gången i folketinget redan 1873 — sträcker sig över ett långt stycke dansk historia, den segslitna författningskampen under 1800-talet och reformlagstiftningen under 1900-talets första decennier. Av intresse är det perspektiv, om ock en smula flyktigt, Aagaards bok ger av den dramatiskt växlande utvecklingen under denna tid. Ännu i början av 1920-talet beklädde Berntsen en ministerpost, i Neergaards andra ministär (1920—24). Han avgick med denna vid 80 års ålder. Då han två år senare lämnade folketinget hade han suttit i riksdagen 51 år — ett danskt rekord, troligen även nordiskt.

Jensen-Sønderups memoarer sträcka sig över den tid av nära 25 år han satt i folketinget (1896—1920). De påbörjades 1913, men arbetet nedlades och återupptogs först på 1930-talet, sedan förf. uppnått pensionsåldern. Samtidigt utkommo Neergaards Erindringer, som åter vållade ett visst avbrott i förf:s arbete. Han var rädd för att en eventuell fortsättning av Neergaards verk skulle göra hans eget överflödigt. Resultatet blev till slut att han uppgav tanken på en sammanhängande framställning och inskränkte sig till att i brottstycken skildra vissa händelser och avsnitt, rörande vilka han hade något nytt och personligt upplevt att meddela.

Jensen-Sønderup var starkt influerad av den grundtvigska rörelsen, varom hans särskilt utgivna ungdomsminnen ge ingående besked. Han intog, utan att stå i allra första ledet, en inflytelserik ställning i den Christensenska reformvänstern, inte minst som mångårig medlem av finansutskottet, där hans arbetskraft och administrativa förmåga kommo till sin rätt. Han slutade sin bana som hypoteksbankdirektör. Jensen-Sønderup, har det sagts, »är ett rätt enastående exempel på bondens omdaning till ledande ämbetsman». Han var trafikminister en kortare tid i Christensens ministär och därefter i Neergaards, varunder han anslöt sig till Neergaards försvarsprogram. Följden blev en brytning med det Christensenska partiet och uppkomsten av en fronderande partigrupp, som existerade ett par år. De nära förbindelserna med Neergaard och Berntsen medförde Jensen-Sønderups inkallande i

Berntsens ministär, där han erhöll inrikesministerposten. Han erkänner att det var en viss besvikelse för honom att han inte kom med i Neergaards andra ministär 1920.

Om det inre arbetet i de ministerier förf. förestod har han åtskilligt att förmåla. Av större intresse äro dock de upplysningar han ger om den politiskt parlamentariska utvecklingen. Rörande systemskiftet 1901 återger han en berättelse av Vilhelm Lassen (sedermera finansminister i Christensens ministär), som utvidgar vår kännedom om den roll trion Christensen, Alberti och Christofer Hage spelade vid tillkomsten av Deuntzers ministär. Vidare beröres den radikala vänsterns utbrytning 1905. Utförligast äro dock uppgifterna beträffande partisplittringens tid 1908—10. Ett helt kapitel ägnas åt Albertikatastrofen, och om bildandet av Neergaards och Holstein-Ledreborgs ministärer lämnas en del upplysningar att ta vara på. En besvikelse är att förf. inte har mycket av vikt att omtala rörande de intressanta förhandlingar, som föregingo tillkomsten av Berntsens ministär. Som nämnt hade Berntsen länge varit konungens kandidat till konseljpresidentposten, och känt är, bl. a. från Berntsens Erindringer, att konungen i visst samförstånd med Christensen på ett avgörande sätt grep in i den egendomliga partiprocedur som ledde till Berntsens utkorande. Av värde är den karakteristik förf. ger av Fredrik VIII, vars politiska intresse och uppfattning om en parlamentarisk monarks ställning belyses och exemplifieras. Vissa bidrag lämnas också till vår kunskap om det mäktiga finansutskottets arbetssätt.

Jensen-Sønderups memoarer kunna inte betecknas som någon mera betydande historisk källa. De kunna i intresse ej mäta sig med Neergaards eller Berntsens Erindringer. Men de innehålla en hel del uppgifter och notiser av politiskt innehåll, som förtjäna observeras. Av allt att döma grunda de sig åtminstone delvis på samtida anteckningar, som förhöja deras källvärde.

Axel Brusewitz.

HALVAR G. F. SUNDBERG: *Förvaltningsrättslig specialprocess. Enligt föreläsningar.* Stockholm 1944. P. A. Norstedt & Söners förlag (i distribution). 205 sid. Pris kr. 15:—.

Det har sedan länge ofta framförts klagomål över bristen på litteratur till ledning vid de juridiska studierna. Något missnöje kan dock icke riktas mot prof. Halvar Sundberg. Han har inom loppet av ett par år producerat en framställning av den allmänna förvaltningsrätten, en omfattande systematisk lärobok i folkrätt och senast en serie föreläsningar över vad han sammanfattningsvis kallar förvaltningsrättslig specialprocess. Det är en imponerande produktion, ägnad att väsentligt underlätta studiet av de ämnen, som tillhöra hans undervisningsområde.

Förvaltningsverksamhetens former enligt skilda författningar förete ofta variationer, som äro irrationella och mest bero av tillfälligheter eller bristande förvaltningsrättsliga insikter hos författningsskrivarna. Under påpekande härav anmärker Sundberg i inledningen till »Förvaltningsrättslig specialprocess», att förekomsten av dylika variationer icke i och för sig

motiverar, att ett visst förfarande systematiskt urskiljes som ett särskilt förvaltningsrättsligt institut. »Såsom förvaltningsrättslig specialprocess kunna endast betecknas sådana fall, där ett förvaltningsförfarande erhållit en mera fullständig normering, vilken tillika i större eller principiellt betydelsefull omfattning avviker från de allmänna reglerna». På grundval av denna definition har Sundberg för behandling såsom specialprocess utvalt följande: röstlängds- och valbesvär; prästvalsbesvär; avvísning, förpassning och utvisning; lösdriveriprocess; anmärkningsprocess; taxeringsprocess; mantals-skrivnings- och kyrkobokföringsmål; fattigvårds- och barnavårdsprocess; alkoholprocess; förfarande vid internering av sinnessjuka; förfarande i ärenden angående folkpension; förfarande enligt olycksfallsförsäkringslagen; samt förfarande hos arbetsrådet.

Andamålsenligheten av att för samtliga dessa förfaranden välja termen »specialprocess» kan väl diskuteras, varom något ytterligare nedan. Otivelaktigt är emellertid, att man med utgångspunkt från gällande bristfälliga lagstiftning torde vara nödgad att i undervisningssyfte särskilja å ena sidan det »vanliga förfarandet», som kan behandlas i en förvaltningsrätts allmänna del och kompletteras vid studiet av de särskilda förvaltningsrättsliga instituten, och å andra sidan sådana komplex av förfaranderegler, som mer distinkt avvika från detta vanliga förfarande. Det föreliggande arbetet kompletterar sålunda på ett utomordentligt instruktivt sätt framställningen av allmänna formella bestämmelser i Sundbergs »Allmän förvaltningsrätt». Verken möjliggöra tillsammans en god överblick av hela mångfalden av förvaltningsrättsliga formregler. Ett arbete av detta slag riskerar emellertid till följd av den stundom alltför hetsiga lagstiftningsivern att ganska snabbt föråldras. De paragrafer i Sundbergs bok, som avse utlänningslagstiftningen, mantalsskrivnings- och kyrkobokföringsmål samt lösdriveriprocessen, torde sålunda redan eller ganska snart tarva revision.

I klar och kortfattad form behandlar Sundberg relativt uttömmande de skilda instituten. De materiella regler som behöva studeras för att fullständiga bilden återfinnas i allmänhet i författningarna. Principiella synpunkter av icke processuell natur ingå icke i framställningen, men de torde ha sin rätta plats i andra sammanhang t. ex., då det gäller fattigvård eller alkoholvård, inom socialrätten. Sundbergs framställning av fattigvårds- och barnavårdsprocessen tar stor hänsyn till de praktiska komplikationer som uppstå till följd särskilt av motsatta kommunala intressen och torde därigenom bli till stor nytta. Redogörelsen för taxeringsprocessen framstår också som särskilt värdefull. Eftersom skattelagstiftningen huvudsakligen behandlas inom finansrätten har dess förvaltningsrättsliga sidor lätt kunnat förbises. Den intressanta och viktiga proceduren i skattemål ställs nu på sin rätta plats inom förvaltningsrättsens ram.

Det är att hoppas, att lagstiftarna skola kunna skapa mer enhetliga och klara, mer rationella regler om förfarandet i förvaltningssaker. En förutsättning härför är analys av det förfarande som nu tillämpas, och Sundbergs arbete om »specialprocessen» innefattar på så sätt också ett bidrag till lagstiftningsarbetet. Det är inte bara så, att de irrationella variationerna inom det vanliga förfarandet böra skäras bort, utan möjlighet torde även föreligga att inordna en del specialprocedurer — t. ex. mantalsskrivnings-

mål eller förfarandet i utlänningsaker eller ärenden angående folkpension, kanske också angående begränsning av arbetstid — inom det allmänna förfarandet. Specialregleringar bli likväl oundvikliga. Stort teoretiskt intresse anknuter därvidlag till frågan, om icke termen förvaltningsprocess — allmän eller speciell — bör reserveras för förfaranden av specifikt slag och att det därför vid sidan av dels det »vanliga förfarandet» och dels förvaltningsprocessen systematiskt bör ställas former av specialförfaranden. Sundberg synes fatta termen process som analog med termen förfarande, då han som specialprocess betecknar förfaranden, som normerats på sätt som i större eller principielt betydelsefull omfattning avviker från de allmänna reglerna, alltså från förvaltningsprocessen i allmänhet eller det vanliga förvaltningsförfarandet. Reserverar man däremot termen process för mer utvecklade förfaranden, påminnande om det vid de allmänna domstolarna förekommande,¹ kan med gällande lagstiftning exempelvis icke det specialreglerade förfarandet vid internering av sinnessjuka, som Sundberg från sin utgångspunkt följdriktigt upptar i sitt arbete, räknas som en form av förvaltningsprocess.² Det är ett förvaltningsrättsligt specialförfarande.

Bestämmandet av termen förvaltningsprocess torde också kunna ske från en annan utgångspunkt än förfarandets likhet med rättegång inför allmän domstol, nämligen med ledning av konstitutionella överväganden. Man skulle kunna bestämma skillnaden mellan domstol och administrativ myndighet med utgångspunkt från den förras konstitutionella självständighet såsom tillhörande »domaremakten»³ och välja termen process för förfarandet vid dels allmänna domstolar och dels de myndigheter, främst regeringsrätten, som intaga samma konstitutionellt av regeringsmakten oberoende ställning som de allmänna domstolarna. Det låter också säga sig, att sådana angelägenheter, som genom sin vikt eller betydelse för den enskilde anses tarva behandling av förvaltningsmyndighet i mer utvecklad, processuell form, även böra avgöras under den trygghet mot politisk påverkan som kännetecknar den självständiga domarmaktens beslut. Hur som helst. Osannolikt är väl icke, att en granskning de lege ferenda av förfarandet i förvaltningsaker måste till nytt övervägande upptaga en del av de frågor, som tilldrogo sig stor uppmärksamhet under den debatt som omsider ledde till regeringsrättens skapande. En viss konfusion råder f. n. mellan judiciella och administrativa funktioner. Maktsfärerna ha flytande gränser. Detta kan i vårt moderna samhälle med dess starka utveckling av lagstiftningen på den offentliga rättens områden medföra vissa faror för de idésammanhang, som bruka sammanfattas under rättsstatens begrepp. Dessa idéers betydande värde — ofta framhävt av Sundberg och ganska allmänt erkänt⁴ — må motivera de nu sist gjorda reflexionerna, som mer anknyta till titeln på Sundbergs senaste arbete än till dess innehåll.

Hilding Eek.

¹ Jfr Reuterskiöld, Förvaltningsrättens system, s. 38.

² Se Eek, Administrativa frihetsberövanden, s. 113 ff.

³ Ur denna synpunkt vore det oegentligt att hävda, att regeringen i vissa fall fungerar som domstol. Jfr Sundberg, Allmän förvaltningsrätt, s. 22.

⁴ Jfr Myrdal i SvJT 1945, s. 358.

Fred och säkerhet efter andra världskriget. Ett svenskt diskussionsinlägg. Skrifter utgivna av utrikespolitiska institutet, 5. K. F. Uppsala 1945, 193 sid. Pris 3: 75 kr.

På utrikespolitiska institutets initiativ har en studiegrupp bildats för att studera de i Dumbarton Oaks under hösten 1944 framlagda planerna på en ny världsfederation för fredens bevarande. Denna grupp, som inom sig räknat den främsta sakkunskap på området, har utgjorts av professorerna i statskunskap Brusewitz, Tingsten och Andrén (den senare har endast till en del varit med i arbetet) och i statsrätt och folkrätt Herlitz; ett par folkrättsexperter, universitetskansler Undén samt docenten och kanslirådet Gihl; ett par ekonomiska experter, professorerna Högbom och Myrdal; tvenne historiker, professorerna Ahnlund och Lönroth (den förstnämnde av dessa har endast bevisat en del av sammanträdena) samt slutligen såsom representanter för utrikespolitiska institutet dess ordf., fil. dr Y. Lorents, och dess förutvarande direktör, fil. lic. R. Lundström.

Om själva arbetssättet inom studiegruppen meddelar ett förord, att »för varje frågekomplex, som upptagits till behandling, har en av gruppens medlemmar tjänstgjort som rapportör. Rapporterna ha diskuterats inom gruppen, varefter de ändringar vidtagits, som de under diskussionen framställda önskemålen ha kunnat föranleda. ... Varje författare bär i det väsentliga ansvaret för sin framställning».

Arbetet, som publicerades i januari 1945, offentliggjordes samtidigt på engelska språket. Hela framställningens karaktär och uppställning såväl som den omständigheten, att den omedelbart gjordes tillgänglig på engelska, pekar på att det varit gruppens mening, att dess studieresultat skulle vara ett svenskt auktoritativt inlägg i den internationella debatten om den nya säkerhetsorganisationens utformande. Det kan inte heller råda något tvivel om att inte detta memorandum innehåller synnerligen beaktansvärda synpunkter och påpekanden. I vilken grad det observerats under överläggningarna i San Francisco i juni detta år, undandrar sig undertecknads kännedom. Att det i varje fall blivit läst av en del deltagare i San Francisco-konferensen, har framgått av tidningsnotiser.

Boken börjar med en *inledning*, författad av prof. Tingsten. I denna redogöres för svensk politikens ställning till N. F. och dess problem. Sverige påyrkade å ena sidan en sträng tillämpning av paktens bestämmelser och den internationella rättens hävdande, å andra sidan motsatte det sig sanktionsbestämmelsernas förpliktande karaktär och deras utbyggande. Mot denna bakgrund uppställs spörsmålet, hur vi skola förhålla oss till en ny säkerhetsorganisation. Skall frågan betraktas ur enbart speciellt svensk synpunkt, eller skall den bedömas med hänsyn till universella intressen? Det är huvudsakligen ur den senare aspekten som Dumbarton Oaks-planen granskas av författaren och ovannämnda studiegrupp.

I fortsättningen av denna inledning göres en jämförelse mellan vissa principiella punkter i N. F.-pakten och Dumbarton Oaks-planen. I N. F.'s ingress deklarerats, att förbundet skall upprätthålla rätt och rättvisa, detta säges ej i Dumbarton Oaks-planen, där talas endast om att upprätthålla freden. Enligt N. F. fanns det tillåtna krig, så är ej fallet enligt Dumbarton Oaks-planen, däremot äro sanktionsbestämmelserna för de enskilda med-

lemsstaterna vida mer förpliktande enligt sistnämnda plan. Dennas deklARATION om staternas »suveräna likställighet» betyder inte, att staterna i varje fråga få fritt bedöma, hur de böra handla, såsom fallet var enligt N. F. De utförliga bestämmelser, som funnos i N. F., hur tvister skulle biläggas, återfinnas ej i Dumbarton Oaks-planen. Enligt denna får i stället säkerhetsrådet fullmakt att handla utan iakttagande av någon föreskriven procedur och att påbjuda, hur övriga stater skola uppträda. Författaren tillspetsar sin sammanfattning ungefär så: Sverige vill genom N. F. hävda »rätt», Dumbarton Oaks-planen vill »fred». Den senare är uppenbarligen mera realistisk än N. F., och detta finna studiegruppens medlemmar i och för sig fördelaktigt, men det betonas samtidigt, att den lägger ett stort ansvar på de ledande folken och statsmännen.

Dumbarton Oaks-planen bryter tydligen med N. F:s system på de punkter, där Sverige velat utbygga systemet, den fullföljer linjer i folkförbundspolitik, mot vilka Sverige ställt sig tveksamt eller avvisande. Studiegruppens deltagare intaga likväl en positiv hållning till huvudtankarna i Dumbarton Oaks-förslaget men säga uttryckligen ifrån att det, enligt deras mening, lider av betydande svagheter och brister, varför de påyrka vissa ändringar och vissa mera preciserade formuleringar. Detta gäller främst, att ingen antydning givits om erkännande av vissa allmänna rättsgrundsatser. Freden får icke tryggas genom en uppgörelse mellan de starka på de svagas bekostnad.

Bland önskemål, som studiegruppen i detta sammanhang framställer, kunna nämnas inskrivande i den nya världsfederationens statuter av krav på systematisk begränsning av rustningarna, på ett fritt och demokratiskt styrelsesätt hos alla medlemsstater, på respekterande av s. k. minoriteter, varvid ej blott åsyftas nationella minoriteter utan också etniska, religiösa (judarna!) och politiska minoriteter. I stället för att vara ett statsförbund bör — förr eller senare — den nya säkerhetsorganisationen ombildas till en världsfederation med en mera differentierad och demokratisk representation, möjligen bestående av två avdelningar, av vilka den ena företräder staterna och den andra folken (jämför Schweiz och U. S. A.!).

I en följande avdelning behandlas *den internationella organisationens struktur*. Även här är det professor Tingsten, som hållit i pennan. Det föreslagna säkerhetsrådets sammansättning och befogenheter ägnas här först en ingående undersökning, varvid förhållandena i och erfarenheterna ifrån N. F. få ett ganska brett utrymme. Förbundsförsamlingens bildande och sättet att fatta beslut däri diskuteras. Speciellt samlar sig intresset kring staternas inbördes maktställning. Skola alla stater, stora och små, vara likställda, eller skola stormakterna tillerkännas ett speciellt inflytande, eller böra staternas betydelse inom församlingen graderas efter deras makt och internationella inflytande och i så fall efter vilka grunder? Att enhällighetsprincipen vid beslutfattande övergivits, hälsas med tillfredsställelse.

Studiegruppen synes vara enig om att en absolut likställighet, »som giver Guatemala och Förenta staterna vardera en röst, är djupt odemokratisk» men också för förbundets effektivitet mycket farlig. Man bör söka uppnå en kompromiss mellan staternas självständighetskrav och de fordringar, som följa av de faktiska maktförhållandena och behovet av effektivitet. Med

denna åsikt som utgångspunkt är Dumbarton Oaks-förslaget ganska otillfredsställande, ty i detta äro alla stater likställda i församlingen, och i rådet ha de ledande allierade makterna en förrang utan gradering, så att Frankrike och Förenta staterna ha samma ställning. Då det är svårt att finna en lämplig grund för differentiering av staterna, tänka sig studiegruppens medlemmar, att man möjligen kunde nå det eftertraktade resultatet genom en uppdelning av församlingen på två kamrar.

Mot förslaget beträffande rådets sammansättning med fem fasta platser för de ledande makterna och sex platser, vilka skulle besättas genom val på två år, har man intet väsentligt att invända.

Professor Herlitz har fungerat som rapportör vid studiet av frågan om *tvångsåtgärder i fredens och säkerhetens intresse*. N. F. uppställde generella regler för de fall, då sanktioner skulle användas, men i praktiken följde man ej dessa. Som en konsekvens härav, skulle man kunna säga, har i Dumbarton Oaks-planen inga regler alls uppdragits. Detta kan inte enligt studiegruppens mening anses som enbart lyckligt. Flera olika moment, såsom bestämmelsen, att rådet träffar för medlemsstaterna bindande avgöranden av den mest vittgående natur, synas nödvändiggjöra ett noggrant fastställande av de normer, enligt vilka dylika avgöranden få beslutas.

Vid brott mot freden är rådet enligt Dumbarton Oaks-planen »berättigat» — ej skyldigt i vissa bestämda fall som enligt N. F. — att vidtaga tvångsåtgärder. Denna nya formulering innebär ett sämre skydd, ty ett moment av godtycke kan här komma in. Därtill kommer, att rådet enligt Dumbarton Oaks-planen kan tillgripa tvång såsom förebyggande åtgärder redan då freden synes hotad. Men mot vem skall detta riktas? Kan det användas mot en stat, som äventyrar freden genom att hålla på sin rätt gentemot en expansionslysten granne?

Det sanktionsförfarande, som beskrives i Dumbarton Oaks-planen, kan leda till militära ingripanden, och för att underlätta dessa skola internationella luftstridskrafter stå till förbundets förfogande. Även härvid uppställer sig flera i det nya förslaget ej lösta problem. Hur skall ledningen organiseras, var skola flygstyrkorna baseras, hur skola de olika staternas bidrag bestämmas? Och hur och när skola de olika staternas väpnade styrkor ställas till förbundets förfogande etc.? Skall en stat, som är part i tvisten eller intresserad av dess lösande i viss riktning, få deltaga i beslutet om stridsfrågans biläggande?

Alla dessa frågor kunna få stor praktisk betydelse, ty dels är det ju inte, som enligt N. F.'s pakt, endast »angriparen», som kan råka ut för ett inskridande från förbundets sida, utan även den som enligt säkerhetsrådets bedömande anses hota freden, dels är det ej säkert, att den, som anser sig hotad, får det skydd, den menar sig behöva och som N. F.'s pakt teoretiskt sett erbjuder, ty det beror på säkerhetsrådets fria skön, om och hur det bör ingripa.

Trots att den nya säkerhetsorganisationen alltså uppvisar en del luckor och oklarheter, mena dock studiegruppens medlemmar, att de linjer, som uppdragits i den nya planen, synas peka i rätt riktning, även om den just på grund av sin större effektivitet är ägnad att i vissa hänseenden ingiva oro.

Den situation, i vilken N. F. led definitivt skeppsbrott, var ju, då en stormakt var part i en tvist. Skall den nya säkerhetsorganisationen hålla i ett dylikt läge? Därom är givetvis omöjligt att uttala sig. Men Dumbarton Oaks-planen är — i motsats till N. F.-pakten — oklar även i en för denna frågas besvarande viktig punkt. Det framgår nämligen ej av denna, hur omröstningsförfarandet i säkerhetsrådet skall tillgå, då en av dess permanenta medlemmar är part i tvisten. M. a. o., skall tvångsåtgärder kunna sättas i gång även mot en stormakt? Flertalet av studiegruppens medlemmar draga ur denna frågeställning den slutsatsen, att den stat, mot vilken tvångsåtgärder ifrågasätts, under alla omständigheter bör vara utesluten från rösträtt. Ett sanktionsförfarande kan då beslutas och igångsättas även gentemot en stormakt. Därav följer, att en mindre stat kan nödgas medverka i tvångsåtgärder, som tillgripas för syften, som äro den främmande och varigenom den kan råka i ett ytterligt farofyllt läge. En minoritet inom gruppen intager emellertid en annan ståndpunkt. Eftersom det formellt sett kan vara oklart, om tvångsåtgärden beslutats eller ej, mena dessa reserveranter, att en stat i en dylik konflikt har rätt till ett realpolitiskt övervägande av maktförhållandena. Dessa kunna vara sådana, att riskerna att erkänna och rätta sig efter säkerhetsrådets beslut äro alltför stora. Minoriteten vill alltså luckra upp förbundets effektivitet och hamnar i samma fakultativa sanktionssystem, som Sverige och en del andra stater intolkade i N. F.-pakten.

Dåvarande universitetskansler Undén har varit föredragande och säkerligen också vägledande, då det gällt Dumbarton Oaks-planens bestämmelser om *förlikning och medling*. Det påpekas först i detta sammanhang, att det finns tvister, där den ena parten ej vill bli förlikat utan söker en förevändning för anfall (t. ex. Italien mot Abessinien, Tyskland mot Tjeckoslovakien etc.). Om dylika tvister kan det ej vara tal i detta sammanhang. Under den tid, då N. F:s pakt tillämpades, utbildade sig i praxis två slags medlingssystem: dels ett med stöd av art. 11, dels ett enligt art. 15. Den förstnämnda artikeln kom att innebära, att rådet på någon medlems initiativ tog upp en tvist, som var av den art, att den kunde störa »det goda samförståndet» mellan ett par makter. Rådet sökte i dylikt fall finna en framkomlig väg till förlikning, och uppgörelsen fick formen av en rekommendation, som antogs enhälligt. Enligt art. 15 var det fråga om en tvist, som kunde leda till en »brytning» mellan två stater. Härvid gick det mera formbundet till, men hela frågan var också av betydligt allvarligare art.

Det framhålles av Undén, att man hade mycket goda erfarenheter av art. 11 inom N. F. Som den nya stadgan enligt förslaget nu är formulerad, kan likväl en tvist ej upptagas, om den ej är av så allvarlig natur, att den äventyrar vidmakthållandet av fred och säkerhet, ej heller om den ena parten anser, att frågan är av intern natur. Någon motsvarighet till art. 11 borde därför finnas även i den nya organisationen, helst med det tillägget att särskilda förlikningsnämnder skulle inrättas för att förbereda dyllka ärenden. Även en modifierad form av art. 15 borde ingå i den nya stadgan.

I samband med detta påpekas också, att en reglering av säkerhetsrådets och domstolens kompetens på något sätt bör ske, så att ej konkurrens uppkommer mellan dem, t. ex. då en tvist av ena parten anses vara en

rättstvíst (under domstolens behörighet) och av andra parten förmenas vara en intressetvist (under säkerhetsrådets behörighet).

Härmed är studiegruppens arbete inne på den *fasta mellanfolkliga domstolen*, där kanslirådet Gihl framlagt dess synpunkter. Han framställer till en början den frågan: är Dumbarton Oaks-planens domstol att betrakta som en ny domstol eller som en fortsättning på N. F:s Haagdomstol? Bejakas det första alternativet komma en mängd traktater och andra internationella överenskommelser, i vilka den senare nämnes, att hänga i luften. Enligt Dumbarton Oaks-planen skall domstolen vara ansluten till den nya säkerhetsorganisationen. Därav följer, att endast stater anslutna till denna kunna tillhöra domstolens jurisdiktion, ett förhållande som beklagas i Gihls framställning. Han menar, att den borde vara helt fristående. En minoritet inom studiegruppen har dock en avvikande mening och anser, att det är lämpligast att sambandet mellan den politiska världsorganisationen och domstolen bibehålles. Men även om domstolen skiljes från denna, så bör enligt studiegruppens mening åt säkerhetsrådet uppdragas exekutionen av de fällda domarna.

Stor betydelse tillmätas frågan om domstolens kompetens. Någon skyldighet för staterna att underställa domstolen rättstvister fanns ej enligt N. F:s pakt, frånsett den obligation som följde av undertecknandet av den s.k. fakultativa klausulen. Det vore beklagligt, framhålles det nu i Gihls rapport, om icke det nuvarande läget, då en ny världsorganisation skall byggas upp, begagnades för att i största möjliga utsträckning i avtalets form fastslå staternas skyldighet att underkasta sig domstols avgörande i rättstvister.

Till sist diskuteras under ledning av professor Myrdal de *speciella organ på det ekonomiska och sociala området*, som man tänkt anknyta till den nya världsorganisationen. Dumbarton Oaks-planen upptager en organisation för ekonomiska och sociala frågor, vilken dock är underkastad församlingens auktoritet. Några fastare konturer för dennas verksamhet har likväl ej uppdragits och det är ovisst, vilka organ på det ekonomiska och sociala området, som man avsett böra inordnas under denna internationella överbyggnad. Studiegruppen synes ej anse denna del av Dumbarton Oaks-planen särskilt lämplig. Det är ej lyckligt, menar man, att tvinga in dessa mångskiftande organisationer i en bestämd form. De män, som komma att dominera den nya världsorganisationen och vilka ju skulle ha överledningen även av denna del av det internationella arbetet, äro inga ekonomiska och sociala fackmän utan politiker och militära experter. Dessutom skulle ett upprättande av en ekonomisk och social överbyggnad under den nya världsorganisationens ledning betyda, att stormakterna skulle dominera även på dessa områden. Alla bestämmelser i Dumbarton Oaks-planen om denna överbyggnad böra därför utgå, och den allmänna säkerhetsorganisationen bör inriktas enbart på fredens bevarande. Ej ens den internationella arbetsorganisationen bör anslutas till det nya förbundet. Den enda organisation, som bör knytas till detta, är enligt Myrdals och hans kollegers mening ett organ, som skall reglera den internationella handeln.

Det skulle givetvis ha sitt stora intresse att i detalj undersöka, vilka förändringar man i San Francisco gjort i det förslag, som uppsattes i Dumbarton Oaks, och att jämföra dessa med de anmärkingar och syn-

punkter, som framlagts av här ifrågavarande svenska studiegrupp. En sådan granskning skulle dock taga allt för stort utrymme i anspråk och dessutom falla utom ramen för en recension av här ifrågavarande arbete. Ett par påpekanden må dock göras i detta sammanhang. Den viktigaste principiella anmärkningen, som de svenska kritikerna framförde, var att det i Dumbarton Oaks-förslaget ej sades något om rätt och rättvisa. I detta avseende har en korrigerig skett i den slutliga stadgan, så att det framhålls att rättvisans och den internationella rättens principer skola vara grundläggande för F. N:s handlande.

Även omröstningsförfarandet i säkerhetsrådet har efter långvariga förhandlingar närmare fixerats, så att det utsäges, att vid förlikning parternas röster (även en stormakts) ej skall räknas med, men vid beslut om ett inskridande mot en fredsstörare måste stormakterna vara enhälliga. Denna sista bestämmelse får tydligen till konsekvens, att vid en stormaktskonflikt intet beslut av säkerhetsrådet kan fattas och att alltså F. N. ej kan handla i denna situation. Därav följer att en medlemsstat i ett dylikt läge kan förbli neutral, vilket den ej kan, då säkerhetsrådet verkligen beslutat en aktion.

De svenska granskarna påtalade, att intet minoritetsskydd fanns med i Dumbarton Oaks-förslaget. Något sådant har ej heller intagits i den slutgiltiga stadgan, men däremot har man skapat en kontrollorganisation över alla icke självstyrande områden, vilken är i alla avseenden betydligt mera vittsyftande och omfattande än N. F:s mandatkommission.

Däremot har den slutliga stadgan ej förtydligats, när det gäller tillvägagångssätt vid förlikningar och normer för inskridande mot en fredsstörare. Att detta ej skett, torde bero på att man ansett effektiviteten fordra så litet stränga former som möjligt.

Boken är som ovan nämnts skriven i ett visst politiskt läge och med ett speciellt syfte och kan därför sägas vara inaktuell, sedan detta läge passerats. Ett sådant omdöme är dock ej befogat, ty den innehåller utredningar och synpunkter av största värde. Detta arbete är utan överdrift outhärligt för var och en, som vill sätta sig in i en politisk världsfederations problem. Dess innehåll kan kanske för övrigt förr än man egentligen anar på nytt få politisk aktualitet.

Gunnar Hesselén.

GENMALE TILL PROFESSOR SVEN LINDMAN.

Ehuru den, som läst Sven Lindmans anmälan (Statsv. Tidskr., 1945, s. 276 ff.) av mina uppsatser om 1860-talets administrativa och konstitutionella finska reformförsök, snarast bibringats uppfattningen att jag är kategorisk i mina slutledningar, något som borde göra mig hågad för polemik, måste jag bekänna, att få ting bjuda mig mera emot. Jag är medveten om min forsknings ofullständighet och anser mig inte ha monopol på Finlands författningshistoria under ifrågavarande viktiga tidsskede. De historiska företeelsernas mångfaldiga facettering kan ju aldrig inneslutas i ett arbete och den undersökning är inte skriven, där den verserade anmälnaren ej finner frågor som kunnat få en annan eller en rikare belysning. Jag har ingenting

att invända mot prof. Lindmans slutomdöme att de liberala och konstitutionella idéernas »reception» i Finland icke ännu fått en statsvetenskapligt uttömmande behandling. Som han förstår saken har en sådan verklighen ej heller kunnat rymmas i mitt arbetsprogram. Då han emellertid med de mig påbördade bristfälligheterna som utgångspunkt ställer upp vissa vägvisare för de utredningar han efterlyser, må det förunnas mig att taga ställning till några anmärkningar.¹

Min uppsats »Planerna på en ombildning av Finlands senat och 1860-talets inlägg i frågan» är övervägande förvaltningshistoria med en avsevärd författningshistorisk sektor; mitt arbete »Från grundlagskommitté till lantdagsordning» är författningshistoria. Politisk historia har jag däremot inte trott mig skriva och jag står frågande inför påståendet att jag fäst huvudsakligt avseende vid det politiska skeendet. Ej heller kan jag inse att jag försummat idéanalysen i idéhistorisk bemärkelse. Det är inte utan att historikernas och prof. Lindmans terminologier gå något i sär! Partiideologisk analys i systematiserande syfte kunde näppeligen komma i fråga för mig. Enär min uppgift koncentrerade sig på ämbetsmannaklassens uppifrån auktoriserade försök till reformverksamhet, har jag inte annat än periferiskt kunnat behandla den s. a. s. offentliga statsideologiska opinionsbildningen. Min begränsning av senatsreformen till »1860-talets inlägg i frågan» avser nämnda årtiondes *verksamhet* eller *insats* och det synonyma begreppet »inlägg» har således inte den för statsvetaren Lindman naturliga betydelsen *debattinlägg*.

Såsom prof. Lindman framställer sin fordran på mera idéanalys, innebär den det politiska idégodsets systematiska uppordnande och etiketterande efter ursprung och inlåningsväg — en nog så intressant uppgift men omöjlig inom den ram jag uppställt för mig. Emellertid medför en sådan kartläggning (anm:s uttryck) i det geografiska rummet för vårt vidkommande sina stora vanskligheter, om den inte motväges av en djupt gående analys av de historiska idéfaktorerna och betingelserna. För Finlands konstitutionella 1800-talsutveckling kom det historiska momentet att få en allt överskuggande betydelse. Landet stod på defensiven med sitt svensk-ärvda samhällsskick och sin författning, som det gällde att hålla fast vid. Ideologisk inlåning utifrån trängde på djupet blott där den kunde rymmas inom det segt fasthållna, historiskt givna schemat.

Prof. Lindman finner det »betecknande» att jag inte arbetat fram de punkter, i vilka L.O. av år 1869 överensstämmer med 1810 års svenska R.O. Därtill får jag svara att jag ingalunda varit så återhållsam med att påvisa svenskt långods som anmälaren fått för sig. Emellertid har jag inte *särskilt* lagt an på jämförelsen mellan Finlands grundlagar och Sveriges *efter* skilsmässan år 1809. Orsaken torde stå klar för varje 1800-talshistoriker; det är känt att Rysslands hela strävan gick ut på att bryta banden mellan de bägge forna rikshälfterna. Att låta Finland få en egen och icke från Sverige hämtad författning var en av de ryska vederbörandes huvudsynpunkter med det konstitutionella kodifikations- och reformeringsarbetet här i landet.

¹ Anmälarens anmärkningar utanför mitt ämne — hans enligt mitt förmenande icke berättigade terminologiska och källkritiska påpekanden — kan jag tyvärr av utrymmesskäl inte gå in på.

Att man på finskt håll var mån om att nöjas med de byggstenar man ägde laglig rätt till — eller kejsrerligt löfte på — och att man var medveten om faran av konstitutionella importförsök öfver Bottenhavet, framgick mycket tydligt. Jag beklagar om mina undersökningar inte tillräckligt betona allt detta. Hade Rokassovskij kunnat påbörda grundlagskommitténs förslag till L.O. samma öfverensstämmelse med 1810 års svenska R.O. som Lindman tror sig finna, skulle lantdagsordningen aldrig ha blivit verklighet. Det är en helt annan sak om och att grundlagskommittén någon gång lånade en formulering från Sverige, när själva stadgandets innehåll, framgånet ur den gemensamma författningsrotten, var öfverensstämmande.² Att i motive-ringarna till det finska författningsförslaget — eller i förslag som föregått detta, exempelvis J. J. Nordströms — så gott som aldrig åberopas svenska författningsbestämmelser från tiden efter skilsmässan, får genom det ovan sagda sin förklaring. Viktigt är i detta sammanhang, att ej heller den av professor Lindman som ideologisk källa rekommenderade offentliga debatten (i den sparsamma mån den fick förekomma i dessa ämnen), främst lantdagsförhandlingarna, vid dryftandet av den föreslagna L.O.:s paragrafer brukade vädja till det svenska föredömet, hur starkt påverkade framstegs-krafterna i vårt land än voro av liberalismens segrar i västerled.

§ 1 i 1869 års L.O. säger bl. a. att Finlands till lantdag församlade ständer representera finska folket. Min kommentar därtill, att detta var »en tids-enlig sats, som saknade motsvarighet i riksdagsordningarna av 1617 och 1723», har inte prof. Lindmans gillande. Han anser att jag hellre hade bort låta läsaren veta, att förebilden var 1810 års R.O. Är detta då så säkert? Satsen återgav en djupt i tidens medvetande inträngd tanke. Om än ständs-indelningen fanns kvar, förefaller det föga troligt att man nödgats slå upp den svenska riksdagsordningen för att få fram ett uttryck för den allmänna uppfattningen i Finland att lantdagen företrädde folkets helhet och inte längre blott olika ständsintressen. För övrigt torde det inte finnas många efter den franska revolutionen tillkomna författningar, som inte inrymma en motsvarande »tidsenlig» försäkring vare sig den gäller ständs- eller kammarrepresentationer! Min reflexion kom sig därav.

Jag talar enligt professor Lindman »om utvecklingsoptimismen såsom någonting för tidens människor axiomatiskt». Han gillar inte denna »be-nägenhet för generalisering» i min inledningsöversikt och påminner om den »Panik der Februarrevolution», som enligt Fueter skakade den borgerliga världen efter 1848. Lindman finner också att jag förbisett Schopenhauers inflytande på just den generation, som mina arbeten koncentrerat sig på, liksom den pessimism, industrialiseringens följder syntes framkalla. — Det är ju gifvet att jag i en summarisk karakteristik av tidens andliga bärnya inte kunnat taga med sådant, som i viss mån låg utanför. Jag har tecknat typiska drag och inte mera. Tiden var naturligtvis mera samman-satt än så; århundradet utmärktes av individualism. Skulle särdrag upp-ritas, hade jag hellre fördjupat min framställning av l'ancien régimes

² Bland orienterande handlingar föredrogs i grundlagskommittén Sveriges R.F. av år 1809 — av memorialprotokollet att döma dock utan väsentligt utbyte för det egna arbetet. Troligtvis föredrogs också 1810 års R.O. ehuru därom ingenting nämnes, såvitt mig tillgängliga handlingar utvisat.

kvarlevande revolutionsfruktan och oro inför den annalkande demokratiseringen — Fueters ord syfta inte på *denna* skräckstämning — eller talat om den *livssyn* som den framträngande socialismen förmedlade till Norden förrän den, under en senare period, här blev ett *politiskt* problem. Någon nämnvärd revolutionspanik i Fueters mening har jag för min del inte kunnat konstatera i Finland; jag tror att en verklig sådan ö. h. endast kan iakttagas i de delar av Europa, där februarirevolutionens sociala karaktär väckt förskräckelse. Vad Schopenhauer beträffar, viktigare för tidens konstnärliga än historiskt-politiska tänkande, har det rätt rikhaltiga källmaterial jag under årens lopp kommit att undersöka, inte givit mig skäl att tala om hans inflytande. Nietzsches av honom inspirerade filosofi har likaledes i vårt land saknat betydelse som verklig politisk idestimulans; förhållandet var som känt ett annat i Tyskland, där imperialismen iklädde sig den Nietzscheska kulturkritikens former för att leva på dem ända fram till våra dagar. Jag anser verkligen att man hade kunnat förebrå den forskare generalisering, som följt prof. Lindmans anvisningar. Det må tillåtas historikern att framhäva en tidsperiods bärande utvecklingsidéer på sådant sätt som jag gjort. Under 1800-talets senare decennier hade den hegelska idealismens hegemoni visserligen nedbrutits; utvecklingsoptimismen levde likväl kvar. Den borgerliga världsbilden i Norden behärskades av namn som Bentham, Stuart Mill och Spencer. Jag illustrerade mitt värdeomdöme med källcitat; att det varken var originellt eller förhastat torde framgå av att man t. o. m. finner det i en svensk lärobok i filosofiens historia (G. Aspelin, 1943), där Spencers filosofi såges ge »ett typiskt uttryck åt de ledande tendenserna i tankelivet under 1800-talets senare årtionden ... Den är besjälad av en optimistisk framstegstro; utvecklingen går med nödvändighet mot högre stadier med större lycka och rikare kultur. Dess sociala ideal överensstämmer med liberalismens syn på stat och samhälle».

Jag behöver väl inte tillägga, att jag inte byggt mitt »axiomatiska» uttalande på denna lärobok.

Lolo Krusius-Ahrenberg.

SVAR TILL DOCENT KRUSIUS-AHRENBORG.

De många uppskattande ord jag i min anmälan skrev om doc. Ahrenbergs insats på den politiska historiens gebit tyckas ha fallit på hälleberget: doc. Ahrenberg vill icke ens vidkännas, att hon skrivit politisk historia! Med bästa vilja kan jag emellertid icke finna annat, än att doc. Ahrenbergs forskarläggning mest kommer till sin rätt, när hon på basen av ett rikligt arkivmaterial får utreda ett politiskt händelseförlopp. Hennes framställning när då en hög nivå och blir ofta helt enkelt briljant. Detsamma har däremot icke alltid blivit resultatet, när doc. Ahrenberg gett sig i kast med de i trängre mening författningshistoriska problemen.

Om vi övergå till en konkret sakdiskussion, ha vi såsom det viktigaste spörsmålet frågan om det svenska inflytandet på 1869 års lantdagsordning. Doc. Ahrenberg säger, att »grundlagskommittén *någon gång* (min kurs.)

lånade en formulering från Sverige, när själva stadgandets innehåll, framgången ur den gemensamma författningsroten, var överensstämmande. En jämförelse mellan texterna till L.O. 1869, R.O. 1810 (med senare ändringar) samt sådana stadganden i äldre svensk-finländsk rätt, som i detta sammanhang böra uppmärksammas (främst R.O. 1723), ger emellertid vid handen, att av lantdagsordningens åttiote paragrafer åtminstone femtiosju i större eller mindre utsträckning rönt inflytande av ordalydelsen i 1810 års svenska riksdagsordning! Denna påverkan synes till avsevärd del, men icke enbart,¹ ha förmedlats av det förslag J. J. Nordström utarbetade år 1863. Detta förslag var, konstaterade redan Wilh. Lagus 1877, »uppgjort med ledning av 1810 års riksdagsordning och däri dels redan införda, dels projekterade ändringar». Det är överraskande, att doc. Ahrenberg förbisett dessa omständigheter.

Såsom typfall, när det gäller att konstatera parallellismen, kunna vi taga L.O. § 16 (motsvarat av § 19 i den svenska riksdagsordningen) med dess detaljerade bestämmelser om handläggning av klagomål över lantdagsman-
naval. Överensstämmelsen är här icke total. Ordalydelsen är övervägande, men icke alltid, densamma, och vissa omplaceringar ha företagits. Även i sakligt hänseende påträffas avvikelser, en av dem t. o. m. av verklig vikt. Men det finns icke den minsta möjlighet för att texterna skulle uppstått oberoende av varandra. I talrika andra fall är förhållandet likartat. Det finns även flera exempel på fullständig eller i det närmaste fullständig identitet.²

I en hel del av de fall, där saklig överensstämmelse föreligger, ha resp. stadganden någon form av gemensam rot från tiden före skilsmässan mellan Finland och Sverige. Detta får emellertid icke skymma blicken för den betydelse — varierande till räckvidden i de enskilda fallen — som R.O. 1810 haft för vidareutvecklingen av de äldre rättsföreskrifterna. Och därtill kommer, att motsvarigheten i äldre rätt ofta nog saknas; vi ha att göra med nytillkomna stadganden i den svenska riksdagsrätten efter skilsmässan, vilka sedan övertagits i Finland.

I en diskussion om det svenska inflytandet ha vi särskilt anledning att uppmärksamma de stadganden, genom vilka man försökte i viss mån överbygga eller neutralisera uppdelningen på fyra kamrar. Den viktiga bestämmelsen i L.O. § 74 om votering i förstärkt utskott hade sålunda svensk förebild (något som doc. Ahrenberg i sin skrift observerat och omnämnt, ehuru hon i sitt genmäle till mig tycks ha förgätit det). Ett annat hithörande stadgande av mycket stort principiellt intresse var § 47 med dess bestämmelser om ständens gemensamma sammankomster. Det är av vikt att här erinra om några fakta rörande sakens handläggning i Sverige. Spörsmålet hade diskuterats i den svenska riksdagen redan på 1830-talet, och vid riksdagen 1853—54 tog konstitutionsutskottet »det frimodiga steget» — orden äro prof. E. Fahlbecks — att återuppväcka frågan, med följd att

¹ Stundom har lantdagsordningens text närmare anknytning till R.O. 1810 än Nordströms förslag, och i vissa fall ha stadganden övertagits, som överhuvud sakna motsvarighet hos Nordström (framför allt L.O. § 47).

² T. ex. §§ 19, 40, 46 och 47, jämförda med motsvarande bestämmelser i §§ 16, 42, 50 och 46 mom. 2 i den svenska riksdagsordningen (sådan denna efter ändringar förelåg i början av 1860-talet).

reformen slutligen blev lagfäst vid riksdagen 1856—58 (R.O. § 46). »Den liberala pressen uttryckte sin förtjusning över den nya arbetsformen» (Fahlbeck). Vid riksdagen 1859—60 tillades ytterligare den ur principiell synpunkt viktiga bestämmelsen om statsrådsledamöternas rätt att delta i dessa överläggningar (R.O. § 41). I K.U.:s memorial härom (1857) underströks betydelsen av åtminstone någon form för personlig växelverkan mellan representationen och statsrådets ofrälse ledamöter. Vi finna nu, att det nyssnämnda stadgandet i R.O. § 46 ordagrant intogs i den finländska lantdagsordningen. Och därtill lades — i överensstämmelse med R.O. § 41 — en bestämmelse om rätt för senatens ordförande och ledamöter att delta i de gemensamma plena (en av lantdagsordningens ur författningsteoretisk synpunkt, om än icke med hänsyn till kommande praxis, mest anmärkningsvärda nyheter). Men doc. Ahrenberg antyder icke med ett ord de färska svenska förebilderna till dessa stadganden.³ Blott genom en passus i ett brev från svenske ministern i Petersburg — som doc. Ahrenberg i ett helt annat sammanhang återger — får läsaren överhuvud en föreställning om att ett samband med den svenska riksdagsordningen här förelåg.

Doc. Ahrenberg finner det »föga troligt att man nödgats slå upp den svenska riksdagsordningen» för att finna förebilden till deklarationen i § 1 om lantdagen såsom representerande finska folket. Vad doc. Ahrenberg tydligen icke lagt märke till är, att det motsvarande svenska uttryckets omedelbara fortsättning (»... och kunna, i utövningen av deras riksdagsmannabefattning, icke bindas ...») även, och med samma ordalydelse, återfinnes i L.O. 1869. Ett intressant mellanled utgör här Nordströms utkast, som upptar dessa båda uttryck i en fortsättning (liksom i den svenska R.O.), medan man i den definitiva versionen av lantdagsordningen flyttat det senare av dem till § 7.⁴ I detta sammanhang må nämnas, att den bestämmelse i § 46 om lantdagsmans yttrandefrihet, som logiskt hör ihop med § 7, även den är ett ordagrant lån från Sverige (R.O. § 50).

Det faktum, att man i 1800-talets Finland måste — i en del sammanhang — vara försiktig med att utåt framhäva svenska förebilder,⁵ gör det till en så mycket angelägnare uppgift för forskaren att undersöka, i vad

³ Doc. Ahrenberg säger i stället, att man här fastställde »1617 års riksdagsordning i moderniserad form» — en karakteristik som skymmer blicken för de faktiska nyheter det här var fråga om. Sistnämnda väsentliga faktum förändras icke av att talet om gemensamt möte av stånden i 1617 års s. k. riksdagsordning — vilken alltjämt, i stöd av den gustavianska tidens betraktelsesätt, ansågs vara gällande i Finland — gav de finländska grundlagsfärderna en möjlighet att i någon mån historiskt motivera ett förslag, vars svenska förebilder man givetvis icke ville framhäva.

⁴ Ett annat fall, där det Nordströmska förslaget på liknande sätt utgör ett belysande mellanled, är bestämmelsen om rätt för utskotten att anhänga om förstärkning (§ 30 mom. 2). En jämförelse med R.O. 1810 § 36 mom. 4 och Nordströms utkast § 20 mom. 4 ger vid handen, att den första utgångspunkten här varit den svenska riksdagsordningen (vars formulering ännu delvis återfinnes i L.O. § 30).

⁵ Denna attityd var dock icke genomgående i tidens reformdebatt. I samband med planerna på länsstyrelse återopade man sålunda även i utskotts- och kommittébetänkanden m. m. de svenska mönstren. Se härom bl. a. mitt arbete »Diskussionen om häradskommuner i Finland» (*Acta Acad. Ab. Humaniora* XIV: 8).

mån dylika trots detta anlitas. Att doc. Ahrenberg »icke särskilt» intresserat sig för denna uppgift, finner jag vara en brist.

En annan punkt i genmälet må här ännu beröras. I min anmälan hade jag omnämnt Schopenhauers genombrott som ett exempel — bland andra — på att 1860-talets europeiska generation dock icke var så hundraprocentigt uppfylld av optimistisk framtidstro som doc. Ahrenberg i ett onyanserat omdöme understrukt (ett omdöme som generellt gällde »den civiliserade världen»). Till svar härpå berättar doc. Ahrenberg, att hon icke i sitt material funnit något som tyder på inflytande av Schopenhauer. Detta är ju dock att slå in öppna dörrar.⁶

Doc. Ahrenberg tillägger i detta sammanhang: »Den borgerliga världsbilden i Norden behärskas av namn som Bentham, Stuart Mill och Spencer». Doc. Ahrenberg får förlåta mig, men ett omdöme, som formulerats på detta kategoriska sätt, synes mig ytterligare framhäva en benägenhet för generalisering.

Sven Lindman.

Härmed är denna replikväxling avslutad i Statsvetenskaplig Tidskrifts spalter.

TIDSKRIFTSÖVERSIKT.

Ekonomisk tidskrift. Sthm. Årg. 47: 1945. No 2. Kock, Karin, Planeringskommissionen och sysselsättningsproblemet, s. 126—42. **No 3.** Hyrenius, H., Om beräkningar av nettoreproduktionstal, s. 233—44.

Finsk tidskrift. Kultur, ekonomi, politik. **Åbo. T. 138: 1945. H. 1.** Wikman, K. R., Orsaker och ansvar, s. 1—2. **H. 2.** Wikman, K. R., Politisk september, s. 65—66. — Nilsson, N., Vår krigsopinion, s. 71—85.

Förvaltningsrättslig tidskrift. Sthm. Årg. 8: 1945. H. 3. Schmidt, F., Om kollektivavtal för stats- och kommunaltjänstemän, s. 121—35.

Landskommunernas tidskrift. Organ för Svenska landskommunernas förbund. **Sthm. Årg. 26: 1945. No 7.** Reform av den kommunala rösträtten samt valbarhets- och behörighetsvillkoren, s. 293—94. **No 8.** Sjöberg, S., Några anteckningar rörande tolkningen av lagen om förhandlingsrätt för kommunala tjänstemän, s. 322—26. **No 10.** De nya kommunförbunden. Splittringstendenserna mana till eftertanke, s. 401—02. — Steen, B., Tillsyningsmyndigheten vid en blivande källbeskattning, s. 403—10.

Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri. Sthm. N. S. Årg. 21: 1945. H. 4. Wendt, F. W., Danmark i 1944, s. 249—63.

Samtid och framtid. Tidskrift för idépolitik och kultur. **Sthm. Årg. 2: 1945. No 6.** Ohlin, B., Varför nej till socialiseringen? s. 326—35. — Normann, A. C., Danmarks radikala parti och dess ekonomiska politik, s. 351—58. **No 7.** Deger-

⁶ Hur doc. Ahrenberg därvid, liksom i fråga om min hänvisning till revolutionspaniken efter 1848, fått för sig att jag velat ge »anvisningar» för finländsk författningshistorisk forskning, har jag svårt att förstå.

man, A., Stormaktsförbund eller världsfederation? s. 403—09. — *Holm, T.*, Försvaret och den internationella säkerhetsorganisationen, s. 424—27.

Skandinaviska banken. Kvartalsskrift. Sthm. Årg. 26: 1945. No 4. *Ohlin, B.*, Sveriges handelspolitiska läge, s. 78—85.

Svensk tidskrift. Årg. 32: 1945. H. 5. Tvångsomflyttningarna i Tjeckoslovakiet — humanitär demokrati? s. 303—09. — *Nordenson, H.*, Socialismen och frihetsbegreppet, s. 310—19. — *Kjöllerström, S.*, Den svenska statsreligionen, s. 320—28. — *König, W.*, Österrike — dess motstånd mot Hitler före 1938 och status efter 1938, s. 339—47. — Slumpens spel i riksdagen, s. 364—65. — Partiregering, s. 365—66. **H. 6.** Demokratins framtidsprövningar, s. 376—79. — *Lindgren, A.*, Skall »Nordens sydgräns» flyttas? Eller skall Sydslesvig göras till ett nordiskt mandat? s. 414—19. — *Wiklund, W.*, Den finska inflationen, s. 420—27. — Det engelska jordskredet, s. 428—31. — Hr Günther och ministerposten i Köpenhamn, s. 431—33. Socialistregeringens nya män, s. 433—34. **H. 7.** Den olösta tyska frågan, s. 441—44. — *Wikman, K. R.*, Press och opinion. Några finländska iakttagelser och reflektioner från det senaste årtiondet, s. 453—58. — *Lundquist, O.*, Stat, socialism och arbetslöshetsproblem. En köpmans inlägg, s. 459—69. — *Andrén, N.*, Churchill, Attlee och Englands styrande klass, s. 470—74. **H. 8.** Sveriges utrikespolitiska läge efter kriget, s. 507—12. — *Bagge, G.*, Politik och vetenskap ur en nationalekonoms synvinkel, s. 524—34. — Finland under åren 1939—45. En kort politisk översikt, s. 535—45. — *Cay, J.*, De nya partierna i Frankrike och konstitutionsfrågan, s. 562—68. — Arbetarsegern i Norge, s. 568—72. — Det danska socialistnederlaget, s. 572—75.

Svenska stadsförbundets tidskrift. Organ för Sveriges städer, köpingar och municipalsambällen. **Sthm. Årg. 37: 1945. H. 6.** *Törngren, E.*, Vårriksdagen år 1945 ur stadskommunal synpunkt, s. 293—99.

Tiden. Socialistisk kritik och politik. **Sthm. Årg. 37: 1945. H. 6.** *Björnberg, A.*, Generationsväxlingen i politiken, s. 321—28. — *Lövgren, O. W.*, Socialiseringsfrågan och Norrbotten. Ett efterkrigsproblem, s. 329—33. — *Lundberg, A. S.*, »Partiets breda förskola», s. 345—48. **H. 7.** *Björnberg, A.*, Skördetid, s. 385—89. — *Hansson, P. A.*, Ministerstyrelse och regeringssamarbete, s. 390—93. — *Vahlberg, G.*, Fackföreningsrörelsen inför framtiden, s. 394—98. — *Sjöholm, E.*, Polisens reformering, s. 408—13. — *Edberg, R.*, Nordens sydgräns. Ett efterkrigsproblem, s. 414—20. — *Valentin, H.*, Judefrågans lösning, s. 421—25. **H. 8.** *Björnberg, A.*, Riksdagsproblem, s. 449—54. — *Phillips, M.*, Socialistisk regeringskurs i England, s. 461—63. — *De Geer, G.*, En företagares syn på socialisering och planhushållning, s. 464—69. — *Schmidt, F.*, Socialismen och friheten, s. 478—84. — *Kumm, E.*, Vem var Per Albins farfars far? s. 490—97.

Gads danske Magasin. Khvn. Årg. 39: 1945. No 3: Juni. *Bølling, H.*, Ved Bessættelsens Afslutning, s. 147—54. — *Bramsnæs, C. V.*, Nordisk økonomisk Samarbejde, s. 155—63. — *Koch, H.*, Sovjet og Ruslands Kirke, s. 173—84. **No 4: August.** *Bølling, H.*, I Skuffelsens Tegn, s. 209—17. — *Mortensen, T.*, Svensk Udenrigspolitik under Krigen, s. 218—30. — *Petersen, Chr.*, De historiske Begivenheders Lovmæssighed, s. 247—50.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

NY FÖLJD

UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

FYRTIOÅTTONDE ÅRGÅNGEN
(*NY FÖLJD 27:DE ÅRG.*)

1945

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION, LUND

REDAKTION:
FAHLBECKSKA STIFTELSENS KOLLEGIUM

REDAKTIONSSEKRETERARE OCH ANSVARIG UTGIVARE:

ERIK FAHLBECK

LUND
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI
1 9 4 5

INNEHÅLL

UPPSATSER

	Sid.
ANDGREN, SIGFRID, Kungl. Maj:t och 1810 års riksstat	291
BOG, PAAL, Forfatningsmessige og forvaltningsmessige konsekvenser av etterkrigstidens dirigerte økonomi i Norge	114
BRACONIER, JEAN, Svensk tjänstehjonspolitik fram till 1800-talet	361
BRUSEWITZ, AXEL, Från Svedelius till Kjellén. Några drag ur den skytteanska lärostolens senare historia	3
CASTBERG, FREDÉ, Den alminnelige statslæres problemer	427
CAVALLI, HANS, Till frågan om avsägelse av kommunala uppdrag, vars innehavare icke utses av kommunen	226
ERICH, R., Fredsslut, revansch och revision	26
GEIGER, THEODOR, Rettens emancipation fra moralen	195
GRÖNLUND, OTTO, Bidrag till svensk kriminalstatistik under 1900-talet	122
HOLMBERG, HÅKON, Diskussionen kring justitiebudsmanämbetet i Finland	238
JÄGERSKIÖLD, STIG, Förvärv och förlust av frälse. Bidrag till det svenska ståndsväsendets och jordnaturernas historia	33
MOBERG, SVEN, De svenska hushålls- och levnadskostnadsundersökningarna	213
PFANNENSTILL, BERTIL, Sociologien som vetenskap	447
SCHMIDT, FOLKE, Från franska revolutionens rättighetsförklaring till Beveridgeplanen. Idéer och synpunkter i sociallagstiftningen	101
STJERNQUIST, NILS NILSSON, Utskott och ämbetsverk vid 1809 års riksdag ..	306
SÖRNDAL, OLOF, Byråkratismen i statsförvaltningen. Några drag i den parlamentariska debatten efter 1905	383
THERMÆNIUS, EDVARD, Monarkien i vår tid. Några fakta och reflexioner ...	405
ÖHMAN, ARVID, Den s. k. kompromissen 1873	340

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

ALMQVIST, DANIEL, En årsbok för administrativa besvärsmål avgjorda av Kungl. Maj:t i statsrådet	271
Ansökningar om understöd från J. H. Palmes fond	497
B., Finlands riksdagsval den 17—18 mars 1945	167
BAGGE, ERLAND, Statens återuppbyggnadsnämnd	263
BEER, HENRIK W:SON, Svenska kommittén för internationell hjälpverksamhet ..	159
BESKOW, IVAR, Förbättrad systematik av riksdagstrycket	71
BJÖRNBERG, ARNE, Kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering	254
BRUSEWITZ, AXEL, Riksdagen och utrikespolitiken 1944	53

ERICSON, ERIC, Statsvetenskapliga Intresseförbundets verksamhet	Sid. 170
FRYKHOLM, LARS, Riksdagstryckets registrering	171
HECKSCHER, GUNNAR, Nyorganisation av socialinstituten	268
HOLM, SUNE, Konstitutionella och kommunala frågor vid 1945 års riksdag ..	479
HYRENIUS, HANNES, Befolkningsrörelsen år 1942	488
KJELLIN, MAJA, Statsvetenskapliga föreningen i Göteborg	74
LINDMAN, SVEN, Krigsansvarighetslagstiftningen i Finland	495
LINGREN, WASTE, Statens arbetsmarknadskommission	59
LUNDSTRÖM, RAGNALD, Utrikespolitiska institutets verksamhet	492
ROHTLIEB, CURT, Jordbrukets investeringsmöjligheter	265
STJERNQUIST, NILS NILSSON, Statsvetenskapliga föreningen i Lund	75
— —, Tidskriftsöversikt	77, 175, 273, 523
WESTERSTÅHL, JÖRGEN, Stockholms Högskolas Statsvetenskapliga förening ..	75
WINGE, ERIK, Riksdagstryckets registrering	171
WÄHLSTRAND, ARNE, Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala	76

LITTERATURGRANSKNINGAR

AAGAARD, FRODE, Klaus Berntsen. Frihedens Talsmand. Anm. av <i>Axel Brusewitz</i>	506
ADAMEK, STANISLAW A., »Die Ideologie des Rechts». Anm. av <i>Frede Castberg</i> ..	80
Fred och säkerhet efter andra världskriget. Ett svenskt diskussionsinlägg. Anm. av <i>Gunnar Hesslén</i>	512
HERLITZ, NILS, Förvaltningsrättsliga grunddrag. Anm. av <i>Hilding Eek</i>	280
JENNINGS, W. IVOR, The british constitution. Anm. av <i>Axel Brusewitz</i>	178
JENSEN-SØNDERUP, J., Hørt og oplevet. Gennem 24 Aars politiske Virksomhed paa Rigsdagen 1896—1920. Anm. av <i>Axel Brusewitz</i>	506
KOHT, HALVDAN,—SKARD, SIGMUND, Norges Röst i historia och litteratur. Anm. av <i>Fredrik Lagerroth</i>	88
KRUSIUS-AHRENBERG, LOLO, Planerna på en ombildning av Finlands senat och 1860-talets inlägg i frågan. Anm. av <i>Sven Lindman</i>	276
— —, Från grundlagskommitté till lantdagsordning. Anm. av <i>Sven Lindman</i> ..	276
— —, Genmäle och Svar	517, 520
Nyare engelska brevpublikationer. Anm. av <i>Nils Andréén</i>	283
Skrifter åt minnet av C. A. Reuterskiöld utgivna av Institutet för offentlig och internationell rätt. Anm av <i>Hans Cavalli</i>	498
Statsvetenskapliga studier. Till Statsvetenskapliga föreningens i Uppsala tjugo- femårsdag. Anm. av <i>Gunnar Hesslén</i>	188
SUNDBERG, HALVAR G. F., Förvaltningsrättslig specialprocess. Enligt föreläs- ningar. Anm. av <i>Hilding Eek</i>	509
VON TÖRNE, P. O., Finland under etthundratrettio år, 1809—1939. Anm. av <i>Fredrik Lagerroth</i>	181
Utgivareskifte	1
Berättelse över Fahlbeckska Stiftelsens verksamhet år 1944	96
Tillägnan till Professor Fredrik Lagerroth	289

Nationaløkonomisk Tidsskrift. Udgivet af Nationaløkonomisk Forening. **Bd 83: 1945. H. 1/2.** *Pedersen, J.*, Fuld Beskæftigelse og Leveomkostningerne, s. 1—21.

Økonomi og Politik. Politiske og økonomiske Kvartals-Oversigter. Udg. af Institutet for Historie og Samfundsøkonomi. **Khvn. Aarg. 19: 1945. No 2.** *Friis, F. T.*, Den nye Fredsorganisation grundlægges. San Francisco-Konferencen April-Juni 1945, s. 91—106. — Det engelske Parlamentsvalg 5. Juli 1945, s. 107—11. — Frankrigs Politik i Levanten, s. 124—30.

The contemporary review. Lond. 1945. No 954: June. *Glasgow, G.*, Through the gates of San Francisco, s. 332—39. — *Harvey, T. E.*, Democratic government in Eastern Europe, s. 344—47. — *Crotch, W. W.*, France and the Rhineland, s. 362—69. — *Mayer, U. P.*, Britain and the Arab world, s. 369—73. — *Lesser, J.*, Thomas Mann's way to politics, s. 373—76. — **No 955: July.** *Harris, P.*, *Pethick-Lawrence, F. W.*, & *Molson, H.*, Election issues, s. 1—6. — *MacFadyean, A.*, Freedom and efficiency, s. 7—13. — *Thomson, D.*, The new France, s. 13—17. — *Greenwood, H. P.*, Peace and the Ruhr, s. 17—22. — *Harley, J. H.*, Labour faces the future, s. 22—26. — *Valentin, V.*, Political catholicism in Germany, s. 38—42. — *Bailey, S. D.*, America's race problem, s. 43—48. — *Glasgow, G.*, Foreign affairs, s. 53—59. **No 956: August.** *Murray, G.*, The new League, s. 65—70. — The case of the Sudeten Germans, s. 79—82. — *Pick, F. W.*, The president of Ireland, s. 83—86. — *Fischer, A. J.*, Liberated Norway, s. 86—91. — *Glasgow, G.*, Foreign affairs, s. 118—24. **No 957: Sept.** *Steed, W.*, New perspectives, s. 129—35. — *Mander, G.*, The general election, s. 135—39. — *Young, G.*, Magnates charter: votes or vetos, s. 139—44. — *Glasgow, G.*, Potsdam and after, s. 145—51. — Around the Belgian crises, s. 152—55. — *Castillejo, J.*, Aspects of the Spanish problem, s. 156—59. — *Middleton, W. L.*, The French constitutional problem, s. 159—63. — *Humphreys, J. H.*, The general election: an analysis, s. 163—67. — *Schütz, W. W.*, Decline and revival of humanism, s. 174—79. — **No 958: Oct.** *Whyte, F.*, The prospect in the Far East, s. 193—97. — *Ratcliffe, S. K.*, President Truman's first half-year, s. 198—203. — *Cicestr, G.*, The background of the Hitler plot, s. 203—08. — *Friters, G. M.*, Russia's position in the Far East, s. 208—13. — *Pascal, R.*, Anti-semitism in Germany before 1914, s. 214—18. — *Hadjilazaro, P.*, Greece's territorial claims, s. 219—21. — *Anthem, Th.*, Russia and the Dardanelles, s. 222—26. — Poland under the new régime, s. 230—37. — *Glasgow, G.*, Foreign affairs, s. 247—53.

The Fortnightly. Lond. 1945. No 943: July. *Williams, K.*, France and the Levant, s. 9—14. — *Rennell of Rodd*, Development in colonial administration, s. 23—27. — *Barker, E.*, The citizen's choice, s. 28—33. **No 944: August.** *Winfield, P. H.*, The charter of San Francisco, s. 69—75. — *King-Hall, S.*, Russia's place in the post-war world, s. 76—81. — *Bentwich, N.*, Great Britain and the Levant, s. 97—103. **No 945: Sept.** *Schuster, G.*, The government and British tasks, s. 141—47. — *Schwarz, R. P.*, On socializing the bank, s. 148—53. — *Einstein, L.*, Potsdam, Russia and Central Europe, s. 154—60. — *Green, O. M.*, China looks up, s. 161—68. — *Huizinga, J. H.*, Holland's »illegality», s. 169—75. — The trial of the Nazis, s. 176—81. — *Mende, T.*, Social revolution in Eastern Europe, s. 182—90. — **No 946: Oct.** *Schwarz, R. P.*, Bretton Woods and the

debtor countries, s. 219—27. — War crimes and international law, s. 228—33. — *Chen, J.*, Sino-Soviet relations, s. 240—46. — *Wells, W. T.*, Physics and politics, s. 247—52. — *Bartlett, J.*, Press censorship, s. 253—59. — *Davies, W.*, The foreign policy of Lloyd George, s. 268—75.

Political science quarterly. Ed. for the Academy of political science by the faculty of political science of Columbia university. **New York. Vol. 60: 1945. No 3: Sept.** *Kirk, G., & Chamberlain, H.*, The organisation of the San Francisco conference, s. 321—42. — *Tannenbaum, F.*, On certain characteristics of American democracy, s. 343—50. — *Vishniak, M.*, Justification of power in democracy, s. 351—76. — *Chi-Yun Chang*, The prospects for Chinese democracy, s. 377—84. — *Woody, Th.*, World integration and education, s. 385—411. — *Curtis, W. R.*, The origin and genesis of the deadlock clause of the Australian constitution, s. 412—24.

The round table. A quarterly review of politics of the British commonwealth. **Lond. 1945. No 139: June.** Europe delivered, s. 195—202. — America and world order, s. 203—10. — British Commonwealth's relations, s. 218—25. — India: the political situation, s. 248—53. — Trends in Canadian democracy, s. 261—67. **No 140: Sept.** The heirs of victory. World outlook for the labour government, s. 291—95. — What next in India? s. 296—99. — Ireland re-emerges, s. 307—13. — Germany under Allied control, s. 314—20. — New men in the United States, s. 320—25. — China's struggle for constitutionalism, s. 340—44. — India: The Wavell plan, s. 345—50. — Canada: The general election. Canada at San Francisco, s. 359—65. — South Africa: The political scene, s. 376—78. — New Zealand: Programme of the new session, s. 379—84.

N. N. S.

TILL REDAKTIONEN I NSÄND LITTERATUR

- Agricultural Production in Continental Europe during the 1914—18. War and the Reconstruction Period. Genève 1943. League of Nations.
- ALLEN, C. K., Law and orders. Pris 15 sh. London 1945. Stevensa Sons.
- Annuaire statistique de la Société des Nations. 1942/44. Genève 1945.
- AUKRUST, ODD, og BJERVE, P. J., Hva krigen kostet Norge. Pris inb. kr. 16:— Oslo 1945. Dreyers Forlag.
- BRANDT, WILLY, Quislingprocessen. (Utrikespolitiska institutets broschyrserie. Världspolitikens dagsfrågor. 1945. Nr 8.) Pris kr. 0:60. Sthlm 1945. Kooperativa förbundets bokförlag.
- CASTBERG, FREDE, Förenta Nationerna. (Utrikespolitiska institutets broschyrserie. Världspolitikens dagsfrågor. 1945. Nr 6.) Pris kr. 1:— Sthlm 1945. Kooperativa förbundets bokförlag.
- , Norge under-okkupasjonen. Oslo 1945. Cappélens-Forlag.
- Economic Fluctuations in the United States and the United Kingdom 1918—1922. Genève 1942. League of Nations.
- Foreign affairs. Oct. 1945.
- HICKS, J. R., Samhällesekonomins grundvalar. Översättning. Pris kr. 7:50. Sthlm 1945. Kooperativa förbundets bokförlag.
- International Conciliation. Sept. 1945. Nr 473: I—II.
- Internationella arbetsorganisationen 1941—1944. Översättning. Sthlm 1945. Delegationen för det internationella socialpolitiska samarbetet.
- Kriget 1939—1945. Del I. Sthlm 1945. Kooperativa förbundets bokförlag.
- MELANDER, C. G., Mantalsskrivningsplikt och skattskyldighet. Pris kr. 3:— Sthlm 1945. I. Hægströms bokförlag.
- Model Bilateral Conventions for the Prevention of International Double Taxation and Fiscal Evasion: Second Regional Tax Conference, Mexico, D. F., July 1943. Genève 1945. League of Nations.
- Money and Banking 1942/44. Genève 1945. League of Nations.
- NEUMANN, S., och RÜCK, FRIEDRICH, Kolossen på stålfötter. Pris kr. 10:—, inb. kr. 12:50. Sthlm 1945. Kooperativa förbundets bokförlag.
- Riktlinjer för en ny kommunindelning. Sammanfattning av kommunindelningskommitténs betänkande, på kommitténs uppdrag utarbetad av S. J. NILSSON. Sthlm 1945.
- Statistisk Årsbok för Göteborg. 1945. Gtbg 1945.
- Statistisk Årsbok för Sverige. 1945. Sthlm 1945. P. A. Norstedt & Söners förlag.
- SVANSTRÖM, RAGNAR, Winston Churchill. (Utrikespolitiska institutets broschyrserie. Världspolitikens dagsfrågor. 1945. Nr 7.) Pris kr. 0:60. Sthlm 1945. Kooperativa förbundets bokförlag.
- Sveriges officiella statistik. Bergshantering år 1940—1943. Sthlm 1945. — Byggnadsverksamheten i Sverige år 1943. Av Kungl. Söcialstyrelsen. Sthlm 1945. — Handel år 1942, 1944. Av Kommerskollegium. Sthlm 1945. — Olycksfall i arbete år 1942. Av Riksförsäkringsanstalten. Sthlm 1945.
- Sveriges riksbank. Årsbok 1944. Sthlm 1945.
- The League of Nations Reconstruction Schemes in the Inter-War Period. Genève 1945. League of Nations.
- THULSTRUP, ÅKE, Frankrike efter befrielsen. (Utrikespolitiska institutets broschyrserie. Världspolitikens dagsfrågor. 1945. Nr 5.) Pris kr. 0:60. Sthlm 1945. Kooperativa förbundets bokförlag.
- WESTERBERG, OLE, Om administrativ besvärsmätt. Pris kr. 12:— Sthlm 1945. Nordisk bokhandel.
- Årsbok för Sveriges kommuner 1945. Utg. av Statistiska Centralbyrån. Sthlm 1945.

Fortlöpande nummer av följande tidskrifter:

- Britain to-day (London), Ekonomisk Revy (Sthlm), Ekonomiska Samfundets tidskrift (Hfors), Finsk Kommunaltidskrift, Finsk Tidskrift, Förvaltningsrättslig Tidskrift, Historisk Tidskrift, Industria, International Labour Review (Montreal), Kommersiella Meddelanden, Landskommunernas Tidskrift, Mercator (Hfors), Nationaløkonomisk Tidskrift, Nordens tidning, Nordisk Försäkringstidskrift, Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, Nordisk Tidsskrift for international Ret (Kbhvn), Political science quarterly, Skandinaviska Banken (Kvartalsskrift), Social Tidskrift (Hfors), Sociala Meddelanden (Sthlm), Social Tidsskrift (Kbhvn), Statistisk Maanedsskrift (Kbhvn), Statistisk Månadsskrift (Sthlm), Statsøkonomisk Tidskrift (Oslo), Sunt Förnuft, Svensk Juristtidning, Svensk Tidskrift, Svenska Stadsförbundets Tidskrift, Theoria, Tiden, Tidskrift för Sveriges Advokatsamfund, Tidskrift utg. av Juridiska Föreningen i Finland, Tidskrift for Rettsvitenskap, Vi, Økonomi og Politikk.

AV SKRIFTER UTGIVNA AV FAHLBECKSKA STIFTELSEN
HAR UTKOMMIT:

- I. SVEN HELÄNDER: Marx och Hegel. 1920. Pris kr. 4:—.
- II. CURT WEIBULL: Lübeck och Skånemarknaden. 1922. Pris kr. 3: 50.
- III. HALVAR G. F. SUNDBERG: Bidrag till frågan om besluts verkställbarhet enligt kommunallagarna. 1924. Pris kr. 3:—.
- IV. ISRAEL MYRBERG: Om tjänstemäns oavsättlighet. 1925. Pris kr. 5:—.
- V. ERIK LINDAHL: Arbetsdagens förkortning. 1925. Pris kr. 1: 25.
- VI. HERBERT TINGSTEN: Konstitutionella fullmaktslagar i modern parlamentarism. 1926. Pris kr. 4: 50.
- VII. CURT ROHTLIEB: Johan Fischerström. 1926. Pris kr. 1: 50.
- VIII. BIRGER WEDBERG: Nådefrågor historiskt belysta. 1926. Pris kr. 2: 75.
- IX. FREDRIK LAGERROTH: Indelnings- och grundskatteväsendets avveckling. Ett systemskifte inom svensk statshushållning. 1927. Pris kr. 8:—.
- X. GEORG ANDRÉN: Huvudströmningar i tysk statsvetenskap från tyska rikets grundläggning till 1900-talets början. 1928. Pris kr. 12:—.
- XI. FREDRIK LAGERROTH: Statsreglering och finansförvaltning i Sverige till och med frihetstidens ingång. 1928. Pris kr. 10:—.
- XII. GUNNAR BOMGREN: Sekretä utskottet 1723—1756. 1928. Pris kr. 4: 50.
- XIII. GUSTAF OLSSON: Den indiska författningskrisen. 1929. Pris kr. 10:—.
- XIV. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens mål. 1929. Pris kr. 3:—. Slutsåld.
- XV. HERBERT TINGSTEN: Regeringsmaktens expansion under och efter världskriget. Studier över konstitutionell fullmaktslagstiftning. 1930. Pris kr. 7:—.
- XVI. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens medel. 1930. Pris kr. 6:—. Slutsåld.
- XVII. Studier över den svenska riksdagens kontrollmakt. Utgivna av Statsvetenskapliga Föreningen i Uppsala genom AXEL BRUSEWITZ. 1930. Pris kr. 12:—.
- XVIII. F. J. LINDERS: Bidrag till kännedomen om den kommunala beskattningen ... i Sveriges ländskommuner under åren 1918—1928. 1933. Pris kr. 6:—.
- XIX. JOHAN ÅKERMAN: Konjunkturteoretiska problem. 1934. Pris kr. 4:—.
- XX. S. D. WICKSELL: Befolkningsrörelsen i Sveriges härad, tingslag och städer 1911—1925 samt i Sveriges bygder 1901—1925. 1934. Pris kr. 5:—.
- XXI. KARL ARVID EDIN: Undersökning av abortförekomsten i Sverige under senare år. Verkställd på uppdrag av medicinalstyrelsen. 1934. Pris kr. 2: 25.
- XXII. E. AROSENIUS: Yrkesväxlingen från en generation till en annan i en medelstor svensk stad. 1936. Pris kr. 2: 50.
- XXIII. PAUL DAHN: Studier rörande den studerande ungdomens geografiska och sociala härkomst. 1936. Pris kr. 15:—.
- XXIV. JOHAN ÅKERMAN: Ekonomisk kausalitet. 1936. Pris kr. 5:—.
- XXV. E. AROSENIUS: Yrkesväxlingen från en generation till en annan inom ett utvalt svenskt landsbygdsområde (Motala fögderi). 1937. Pris kr. 2: 50.
- XXVI. LARS FRYKHOLM: Översikt över riksdagshandlingar samt författnings- och rättsfalls-samlingar. 1939. Pris kr. 2: 50.
- XXVII. CARSTEN WELINDER: Företagens inkomstbeskattning. 1941. Pris kr. 8:—.
- XXVIII. HANNES HYRENIUS: Studier rörande den utomäktenskapliga fruktsamhetens variationer. 1941. Pris kr. 3: 75.
- XXIX. IVAR SUNDBOM: Modern handels- och valutapolitik. 1941. Pris kr. 6:—.
- XXX. GUSTAF OLSSON: 1935 års indiska författning. 1942. Pris kr. 4:—.
- XXXI. R. ERICH: Studier i internationell rättskipning. 1943. Pris kr. 3: 50.